

**СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КУЛІБАБА ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 347.91

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

081 – «Право»

08 – «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і
текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ О.О. Кулібаба

Науковий керівник: **КОТВЯКОВСЬКИЙ Юрій Олександрович**, кандидат
юридичних наук, доцент кафедри правосуддя

Суми – 2024

АНОТАЦІЯ

Кулібаба О.О. Забезпечення позову в цивільному судочинстві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 081 – «Право» (галузь знань 08 – «Право»). – Сумський національний аграрний університет; Сумський національний аграрний університет, Суми, 2024.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням, присвяченим вивченню інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві України. Особлива увага приділена порядку та способам захисту прав і законних інтересів осіб, щодо яких вжито заходи забезпечення позову. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення механізмів судового захисту в умовах постійних трансформацій правової системи України та інтеграції до міжнародного правового простору.

Інститут забезпечення позову відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного судового захисту, створюючи передумови для реального виконання майбутнього судового рішення. Однак на практиці виникають проблеми, пов'язані з недостатнім законодавчим регулюванням, що призводить до порушення прав учасників процесу, зловживань процесуальними правами та ускладнення досягнення справедливості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень проблеми забезпечення позову в цивільному судочинстві після проведеної реформи процесуального законодавства, в якому, з урахуванням наукових здобутків учених, розкрито сутність та особливості цього інституту. Проаналізовано історичний розвиток інституту забезпечення позову, встановлено, що він пройшов сім етапів, від виникнення ідей під впливом римського права до сучасних змін у незалежній Україні. Такий аналіз дозволив глибше зрозуміти його правову природу та функціональне призначення, а також виявити тенденції та закономірності його розвитку.

У дисертації визначено основні функції забезпечення позову: забезпечувальну, охоронну, мотиваційну, попереджувальну, відновлювально-компенсаторну, контрольну та функцію сприяння виконанню міжнародних зобов'язань держави. Це сприяє розумінню комплексного характеру інституту та його значення в цивільному судочинстві, підкреслює його багатогранність і важливість у забезпеченні правосуддя. Акцентовано на тому, що забезпечення позову не лише захищає інтереси позивача, але й стимулює відповідача до належної поведінки, запобігає можливим зловживанням та порушенням прав.

Запропоновано класифікацію заходів забезпечення позову за різними критеріями, включаючи природу заходів (майнові та немайнові), процесуальний статус учасників, термін дії, механізм реалізації та характер правовідносин. Такий підхід дозволяє більш точно визначати умови та порядок їх застосування, забезпечувати баланс інтересів сторін і ефективність судового захисту. Це сприяє систематизації знань про заходи забезпечення позову та полегшує їх практичне застосування в судовій практиці.

Виявлено проблеми з розглядом заяв про забезпечення позову у встановлений строк через відсутність механізму призначення іншого судді в разі неможливості розгляду попередньо визначеним суддею, зокрема, через хворобу або відрядження. Пропонується внести зміни до статті 153 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України), передбачивши можливість оперативного призначення іншого судді у таких випадках. Такі зміни забезпечать своєчасний розгляд заяв і дотримання прав учасників процесу, підвищать ефективність судового захисту та запобігатиме затягуванню судового розгляду.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення вимог до змісту ухвали про забезпечення позову та обов'язку суду негайно направляти ухвалу відповідним особам і органам для її оперативного виконання. Запропоновано встановити чіткі стандарти щодо реквізитів ухвали, зокрема, зазначення всіх необхідних даних для її виконання. Це сприятиме підвищенню ефективності судового захисту, забезпеченню швидкого реагування та реального виконання ухвал, що є ключовим для досягнення мети забезпечення позову.

Запропоновано надати право на подання заяви про скасування заходів забезпечення позову особам, щодо яких такі заходи застосовано, але які не є учасниками справи. Такий підхід забезпечить додаткові гарантії захисту їхніх прав і законних інтересів, відповідатиме принципам верховенства права та процесуальної рівності, дозволить уникнути необґрунтованих обмежень прав осіб, які не залучені до справи, але чий права та інтереси можуть бути порушені.

Пропонується розширити можливості застосування зустрічного забезпечення на користь не лише відповідача, але й інших осіб, чий права можуть бути порушені заходами забезпечення позову. Також рекомендується уніфікувати термінологію в ЦПК України, замінивши термін «клопотання» на «заява» в контексті зустрічного забезпечення, та встановити однаковий розмір судового збору для осіб, які подають заяви про забезпечення позову та зустрічне забезпечення. Це сприятиме процесуальній рівності сторін, спростить процедури та підвищить ефективність захисту прав учасників процесу.

Внесено пропозиції щодо заміни одного виду забезпечення позову іншим шляхом перенесення відповідних положень до спеціальної статті в ЦПК України. Такий крок покращить зрозумілість та логічність норм для учасників процесу, підвищить якість процесуального закону та спростить процедури для практичного застосування. Це забезпечить більш прозоре та ефективне правове регулювання процесу заміни заходів забезпечення позову.

Рекомендовано впровадити спеціальні вимоги до ухвал про забезпечення позову, що забезпечить єдину та передбачувану правозастосовну практику. Такі зміни нададуть чіткі підстави для апеляційного та касаційного оскарження ухвал про забезпечення позову, сприятимуть дотриманню прав учасників процесу та підвищать довіру до судової системи. Уніфікація вимог до ухвал також сприятиме підвищенню якості судових рішень і зменшенню кількості процесуальних помилок.

Відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, визначено як ефективний спосіб захисту прав осіб, щодо яких вжито такі заходи. Пропонується замінити в ЦПК України термін «відшкодування збитків» на «відшкодування шкоди» та внести відповідні зміни до Цивільного кодексу України (ЦК України),

передбачивши компенсацію з урахуванням інфляційних втрат. Такий підхід забезпечить повне відновлення майнового стану учасників справи, відповідатиме принципу справедливості та повноти відшкодування.

Установлено, що двадцятиденний строк для подання позову про відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, протягом якого зберігається зустрічне забезпечення, є недостатнім. Пропонується збільшити цей строк до дев'яноста днів, що надасть можливість позивачу належним чином підготувати та подати позов, а також сприятиме досудовому врегулюванню спору та зменшенню навантаження на судову систему. Це також сприятиме більш обґрунтованому розгляду таких справ і забезпечить захист прав усіх учасників процесу.

Акцентовано увагу на важливості забезпечення своєчасного розгляду апеляційних скарг на ухвали про забезпечення позову. Пропонується внести зміни до статті 371 ЦПК України, передбачивши скорочені строки розгляду таких скарг. Це запобігатиме затягуванню процесу та можливим зловживанням процесуальними правами, забезпечить оперативність судового розгляду та дотримання прав сторін на справедливий судовий розгляд у розумні строки.

Відзначено необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та практикою Європейського суду з прав людини. Запропоновані зміни сприятимуть підвищенню ефективності судового захисту, забезпеченню прав і законних інтересів учасників цивільного процесу, відповідатимуть принципам верховенства права та процесуальної рівності. Це особливо актуально в контексті євроінтеграційних процесів та прагнення України до вступу в Європейський Союз.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що пропозиції та висновки, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у законотворчій діяльності при вдосконаленні цивільного процесуального законодавства України. Впровадження цих змін сприятиме підвищенню ефективності судового захисту, забезпеченню процесуальної рівності сторін, дотриманню принципу верховенства права. Це також зменшить можливості для зловживань процесуальними правами, покращить правозастосовну практику та підвищить довіру до судової системи.

Важливо, що запропоновані зміни спрямовані на створення більш прозорої та справедливої судової системи, яка відповідає сучасним вимогам суспільства.

Результати дослідження та розроблені рекомендації можуть бути використані в науково-дослідній діяльності, при підготовці навчальних програм та посібників з цивільного процесуального права, а також у практичній діяльності суддів, адвокатів та інших учасників справи. Вони сприятимуть підвищенню рівня правової культури, розумінню питань забезпечення позову та захисту прав учасників цивільного процесу.

Впровадження запропонованих змін матиме позитивний вплив на загальний стан правової системи України, сприятиме гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та рекомендаціями міжнародних організацій у сфері правосуддя.

Крім того, результати дослідження можуть бути корисними для розробки нових напрямів наукових досліджень у сфері цивільного процесуального права, зокрема щодо взаємодії інституту забезпечення позову з іншими процесуальними інститутами, впровадження електронного судочинства та його впливу на процедури забезпечення позову, аналізу міжнародного досвіду застосування забезпечувальних заходів та можливості його адаптації в Україні.

Інститут забезпечення позову є невід'ємною складовою цивільного процесуального права України, яка потребує подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних вимог та міжнародних стандартів. Проведене дослідження дозволило виявити недоліки чинного законодавства та запропонувати конкретні шляхи його поліпшення. Реалізація запропонованих змін сприятиме підвищенню ефективності судового захисту, забезпеченню прав і законних інтересів усіх учасників цивільного процесу, відповідатиме принципам верховенства права та сприятиме інтеграції України в європейський правовий простір.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне судочинство, процесуальне законодавство, право на справедливий суд, доступ до правосуддя, позивач, відповідач, позов, забезпечення позову, заходи забезпечення позову, зустрічне забезпечення, захист прав і свобод, відшкодування збитків, дослідження обставин у справі, звернення стягнення на безготівкові кошти боржника.

SUMMARY

Kulibaba O.O. Securing a Claim in Civil Proceedings of Ukraine. – Qualifying research paper on manuscript rights.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in specialty 081 – «Law» (field of knowledge – 08 – «Law»). – Sumy National Agrarian University; Sumy National Agrarian University, Sumy, 2024.

This dissertation is a comprehensive scientific study dedicated to examining the institution of securing a claim in the civil proceedings of Ukraine. Particular attention is paid to the procedures and methods for protecting the rights and lawful interests of persons against whom measures to secure a claim have been applied. The relevance of the research is conditioned by the necessity to improve mechanisms of judicial protection amidst ongoing transformations of Ukraine's legal system and integration into the international legal space.

The institution of securing a claim plays a key role in ensuring effective judicial protection, creating prerequisites for the real execution of future court decisions. However, in practice, problems arise due to insufficient legislative regulation, leading to violations of the rights of process participants, abuses of procedural rights, and complications in achieving justice.

The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that this dissertation is one of the first comprehensive studies in Ukraine on the problem of securing a claim in civil proceedings after the reform of procedural legislation. Taking into account the scientific achievements of scholars, the essence and peculiarities of this institution are revealed. The historical development of the institution of securing a claim has been analyzed, establishing that it has gone through seven stages – from the emergence of ideas under the influence of Roman law to modern changes in independent Ukraine. Such an analysis allowed for a deeper understanding of its legal nature and functional purpose, as well as identifying trends and patterns in its development.

The dissertation identifies the main functions of securing a claim: securing, protective, motivational, preventive, restorative-compensatory, control, and the function of facilitating

the fulfillment of the state's international obligations. This contributes to understanding the complex nature of the institution and its significance in civil proceedings, emphasizing its multifaceted nature and importance in ensuring justice. It is highlighted that securing a claim not only protects the interests of the plaintiff but also stimulates the defendant to proper behavior, preventing possible abuses and violations of rights.

A classification of measures to secure a claim is proposed based on various criteria, including the nature of measures (property and non-property), the procedural status of participants, the term of action, the mechanism of implementation, and the nature of legal relations. Such an approach allows for a more precise determination of the conditions and procedures for their application, ensuring a balance of interests between the parties and the effectiveness of judicial protection. This contributes to the systematization of knowledge about measures to secure a claim and facilitates their practical application in judicial practice.

Problems have been identified with the consideration of applications for securing a claim within the established time frame due to the absence of a mechanism for appointing another judge if the previously designated judge is unable to consider the case, particularly due to illness or business trip. It is proposed to amend Article 153 of the Civil Procedure Code of Ukraine (CPC of Ukraine) to provide for the possibility of promptly appointing another judge in such cases. Such changes will ensure timely consideration of applications and observance of the rights of process participants, increase the effectiveness of judicial protection, and prevent delays in judicial proceedings.

Proposals have been developed to improve the requirements for the content of a court order on securing a claim and the obligation of the court to immediately send the order to the relevant persons and bodies for its prompt execution. It is proposed to establish clear standards regarding the details of the order, including indicating all necessary information for its execution. This will contribute to enhancing the effectiveness of judicial protection, ensuring rapid response and real execution of court orders, which is key to achieving the goal of securing a claim.

It is proposed to grant the right to submit an application for the cancellation of measures to secure a claim to persons against whom such measures have been applied but

who are not participants in the case. Such an approach will provide additional guarantees for the protection of their rights and lawful interests, correspond to the principles of justice and procedural equality, and allow avoiding unjustified restrictions of the rights of persons not involved in the case but whose rights and interests may be infringed.

It is proposed to expand the possibilities of applying counter-security in favor not only of the defendant but also of other persons whose rights may be violated by measures to secure a claim. It is also recommended to unify the terminology in the CPC of Ukraine by replacing the term "petition" with "application" in the context of counter-security and to establish the same amount of court fees for persons submitting applications for securing a claim and for counter-security. This will promote procedural equality of the parties, simplify procedures, and enhance the effectiveness of protecting the rights of process participants.

Proposals have been made to replace one type of securing a claim with another by transferring the relevant provisions to a special article in the CPC of Ukraine. Such a step will improve the clarity and logic of norms for process participants, enhance the quality of procedural law, and simplify procedures for practical application. This will ensure more transparent and effective legal regulation of the process of replacing measures to secure a claim.

It is recommended to introduce special requirements for court orders on securing a claim, which will ensure a uniform and predictable law enforcement practice. Such changes will provide clear grounds for appellate and cassation appeals of court orders on securing a claim, promote adherence to the rights of process participants, and increase trust in the judicial system. Unification of requirements for court orders will also contribute to improving the quality of judicial decisions and reducing the number of procedural errors.

Compensation for damages caused by securing a claim is defined as an effective means of protecting the rights of persons against whom such measures have been applied. It is proposed to replace the term "compensation for damages" with "compensation for harm" in the CPC of Ukraine and to make corresponding amendments to the Civil Code of Ukraine (CC of Ukraine), providing for compensation taking into account inflationary losses. Such an approach will ensure full restoration of the property status of case participants, correspond to the principle of justice and completeness of compensation.

It has been established that the twenty-day period for filing a claim for compensation of damages caused by securing a claim, during which counter-security is maintained, is insufficient. It is proposed to increase this period to ninety days, which will allow the plaintiff to properly prepare and file the claim, as well as promote pre-trial dispute resolution and reduce the burden on the judicial system. This will also contribute to a more substantiated consideration of such cases and ensure the protection of the rights of all process participants.

Attention is drawn to the importance of ensuring the timely consideration of appeals against court orders on securing a claim. It is proposed to amend Article 371 of the CPC of Ukraine by providing for reduced time limits for considering such appeals. This will prevent delays in the process and possible abuses of procedural rights, ensure the promptness of judicial consideration, and uphold the parties' rights to a fair trial within a reasonable time.

The necessity of harmonizing national legislation with European standards and the practice of the European Court of Human Rights is noted. The proposed changes will contribute to enhancing the effectiveness of judicial protection, ensuring the rights and lawful interests of participants in civil proceedings, and correspond to the principles of the rule of law and procedural equality. This is particularly relevant in the context of European integration processes and Ukraine's aspiration to join the European Union.

The practical significance of the obtained results lies in the fact that the proposals and conclusions formulated in the dissertation can be used in legislative activities to improve the civil procedural legislation of Ukraine. The implementation of these changes will contribute to increasing the effectiveness of judicial protection, ensuring procedural equality of the parties, and adherence to the principle of the rule of law. It will also reduce the possibilities for abuses of procedural rights, improve law enforcement practice, and enhance trust in the judicial system. Importantly, the proposed changes are aimed at creating a more transparent and fair judicial system that meets the modern requirements of society.

The results of the research and the developed recommendations can be used in scientific research activities, in the preparation of educational programs and manuals on civil procedural law, as well as in the practical activities of judges, lawyers, and other participants

in cases. They will contribute to raising the level of legal culture, understanding issues of securing a claim, and protecting the rights of participants in civil proceedings.

The implementation of the proposed changes will have a positive impact on the overall state of Ukraine's legal system, promote the harmonization of national legislation with European standards and the recommendations of international organizations in the field of justice.

Moreover, the results of the research may be useful for developing new directions of scientific research in the field of civil procedural law, particularly regarding the interaction of the institution of securing a claim with other procedural institutions, the implementation of electronic justice and its impact on the procedures for securing a claim, analysis of international experience in applying securing measures, and the possibility of adapting it in Ukraine.

The institution of securing a claim is an integral component of Ukraine's civil procedural law, which requires further improvement considering modern requirements and international standards. The conducted research allowed for identifying shortcomings in the current legislation and proposing specific ways to improve it. The implementation of the proposed changes will contribute to enhancing the effectiveness of judicial protection, ensuring the rights and lawful interests of all participants in civil proceedings, correspond to the principles of the rule of law, and promote Ukraine's integration into the European legal space.

Key words: civil procedure, civil proceedings, procedural legislation, right to a fair trial, access to justice, plaintiff, defendant, claim, securing a claim, measures to secure a claim, counter-security, protection of rights and freedoms, compensation for damages, examination of case circumstances, enforcement against debtor's non-cash funds.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Кулібаба О.О. Поняття та правова природа забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Приватне та публічне право*. 2023. № 3. С. 9–13.

Котвяковський Ю.О., Кулібаба О.О. Окремі аспекти зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 6(12). С. 353-362 (здобувач обґрунтував, що зустрічне забезпечення, з огляду на його похідний характер від забезпечення позову, є його субінститутом. Автор запропонував розширити суб'єктний склад осіб у статті 154 ЦПК України, додавши осіб, чиї права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок застосування заходів забезпечення позову, а також встановити судовий збір за подання заяви (клопотання) про зустрічне забезпечення. Крім того, здобувач обґрунтував необхідність внесення змін до пункту 5 частини першої статті 353 ЦПК України з метою надання процесуальної можливості оскарження ухвали про відмову у застосуванні зустрічного забезпечення).

Кулібаба О.О. Процесуальні аспекти відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 430–435.

Rosłoń D., Lukianchenko D., Zlenko S., Kulibaba O., Akimov O., Akimova L. European standards of the rights of the parties to the case in the application of civil action enforcement measures and their implementation in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. № 2. Special Issue XXXVII. P. 12–21 (здобувач, на основі аналізу судової практики в цивільних справах, сформулював перелік умов, якими керуються судді під час винесення ухвал про забезпечення позову, а саме: обґрунтованість, пропорційність та адекватність. Також було деталізовано позицію щодо необхідності визначення заходів забезпечення позову, які відповідають вимогам ефективності).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Кулібаба О.О. Окремі аспекти щодо скасування заходів забезпечення позову у цивільному судочинстві. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 14-18 листопада 2022 р.). Суми, 2022. С. 385.

Кулібаба О.О. Деякі помилки юридичної техніки в цивільному процесуальному кодексі України. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів,

присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 13-17 листопада 2023 р.). Суми, 2023. С. 444.

Кулібаба О.О. Окремі питання апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову у застосуванні зустрічного забезпечення. Збірн. матер. наук. – практ. конф. викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету, секція «Юридична наука» (м. Суми, 14 травня 2024 р.). Суми, 2024. С. 666.

Кулібаба О.О. Правове регулювання відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. Проблеми юридичної науки очима молодих науковців : збірн. матер. XVIII Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 17 жовтня 2024 р.). Київ, 2024. С. 321 – 323.

Кулібаба О.О. Зустрічне забезпечення в цивільному судочинстві України: проблеми та шляхи вдосконалення. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 20 листопада 2024 р.). Суми, 2024. С. 514.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ 1. Забезпечення позову в цивільному судочинстві України: теоретико-правова характеристика.....	13
1.1. Генезис інституту забезпечення позову в системі цивільного судочинства.....	13
1.2. Правова природа та поняття забезпечення позову в цивільному судочинстві.....	33
1.3. Завдання, функції та юридичне значення забезпечення позову у системі цивільного судочинства України.....	51
1.4. Класифікація заходів забезпечення позову в цивільному судочинстві.....	67
Висновки до Розділу 1.....	91
 РОЗДІЛ 2. Механізм реалізації інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві.....	96
2.1. Передумови та підстави забезпечення позову в цивільному судочинстві.....	96
2.2. Порядок розгляду судами заяв про забезпечення позову.....	122
2.3. Особливості виконання ухвал про забезпечення позову.....	149
Висновки до Розділу 2.....	172
 РОЗДІЛ 3. Захист прав та законних інтересів учасників судового процесу з огляду на процедури забезпечення позову: проблеми формування сталої судової практики	175
3.1. Процесуальні засоби захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із вжиттям заходів забезпечення позову, в цивільному судочинстві.....	175
3.2. Відшкодування збитків учасникам процесу, завданих забезпеченням позову.....	211
Висновки до Розділу 3.....	231
 ВИСНОВКИ.....	234
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	238
ДОДТОК А.....	265

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГК України – Господарський кодекс України.

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України.

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини.

ЦК України – Цивільний кодекс України.

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Постійні зміни в цивільному процесуальному законодавстві України зумовлюють необхідність перегляду та оновлення наукових концепцій у сфері цивільного процесуального права. Особливо актуальним є дослідження інституту забезпечення позову, який відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного судового захисту прав та законних інтересів осіб.

Актуальність теми підсилюється зобов'язаннями України щодо досягнення Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», яка передбачає забезпечення доступу до правосуддя для всіх та побудову ефективних, підзвітних інституцій. Інститут забезпечення позову є важливим інструментом реалізації цих завдань.

Проблеми порядку забезпечення позову, виконання судового рішення про забезпечення позову й поновлення прав та законних інтересів учасників процесу після вжиття заходів забезпечення позову проаналізували Н.С. Алексєєва, О.І. Антонюк, М.І. Балюк, Г.С. Буга, С.С. Бичкова, К.Г. Головка, Н.М. Грабар, О.В. Грабовська, О.С. Захарова, Я.П. Зейкан, Л.О. Єсіпова, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, С.Г. Кузьменко, О.О. Лабань, Г.З. Лазько, Д.Д. Луспеник, М.В. Мурзенко, О.П. Подцерковний, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, М.М. Ясинок та інші.

Незважаючи на значний науковий доробок, на практиці виникають проблеми, пов'язані з недостатнім законодавчим регулюванням забезпечення позову, що призводить до порушення прав учасників процесу та зловживань процесуальними правами. Це обумовлює необхідність комплексного наукового дослідження цього інституту з метою вдосконалення механізмів судового захисту та забезпечення верховенства права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження здійснювалося в рамках науково-дослідницької роботи кафедри правосуддя та філософії юридичного факультету Сумського національного аграрного університету «Науково-прикладні проблеми цивільного, адміністративного, кримінального, господарського права та процесу» (державний

реєстраційний номер: 0121U107740). Дисертант виступає співвиконавцем зазначеної науково-дослідницької роботи. Окремі ідеї та результати дисертаційного дослідження використовувались у ході навчального процесу.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне вивчення правових засад забезпечення позову в цивільному судочинстві України, виявлення проблемних аспектів реалізації права позивача на забезпечення позову та механізмів відновлення порушених прав відповідача та інших осіб, а також розроблення законодавчих пропозицій щодо вдосконалення цього інституту.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- проаналізувати генезис інституту забезпечення позову в системі цивільного судочинства;
- розкрити правову природу та поняття забезпечення позову в цивільному судочинстві;
- визначити завдання, функції та юридичне значення забезпечення позову у системі цивільного судочинства України;
- здійснити класифікацію видів забезпечення позову в цивільному судочинстві;
- визначити передумови та підстави забезпечення позову в цивільному судочинстві;
- дослідити порядок розгляду судами заяв про забезпечення позову;
- виявити процесуальні засоби захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із вжиттям заходів забезпечення позову, в цивільному судочинстві;
- дослідити процедуру відшкодування збитків учасникам процесу, завданих забезпеченням позову;
- сформулювати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства та практики його застосування.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають при здійсненні правосуддя у цивільних справах. Предметом дослідження є забезпечення позову в цивільному судочинстві України, проблеми реалізації права на забезпечення позову та механізми відновлення порушених прав відповідача та інших осіб.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складає сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, які використовувалися для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження.

Історичний метод застосовано в розділі 1, зокрема в підрозділі 1.1, для аналізу генезису інституту забезпечення позову та виявлення його еволюційних етапів. Це дозволило простежити розвиток цього правового інституту від його виникнення під впливом римського права до сучасних трансформацій у незалежній Україні, виявити тенденції та закономірності його розвитку.

Логіко-семантичний метод використано в підрозділі 1.2 для дослідження сутності основних категорій та понять, пов'язаних із забезпеченням позову в цивільному судочинстві. Використання даного методу сприяло уточненню та чіткому формулюванню правових дефініцій і термінів, що використовуються в дослідженні.

Системно-структурний метод застосовано протягом усього дослідження, особливо в розділі 2 (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3), для комплексного аналізу правових норм, що регулюють забезпечення позову, та їх взаємозв'язку. Цей метод допоміг виявити прогалини та недоліки в чинному законодавстві та запропонувати шляхи його вдосконалення.

Порівняльно-правовий метод використано в підрозділах 2.2. та 3.1. для вивчення зарубіжного досвіду регулювання інституту забезпечення позову та аналізу можливостей його адаптації в Україні. Це дозволило ідентифікувати найкращі практики та потенційні моделі для реформування українського законодавства в цій сфері.

Метод правового моделювання використано в розділі 3 для розробки законодавчих пропозицій щодо вдосконалення інституту забезпечення позову, включаючи формулювання конкретних змін до ЦПК України та ЦК України.

Метод аналізу застосовано у всій роботі для дослідження цивільного процесуального законодавства та судової практики, проте найбільш повно він проявляється в підрозділах 2.2, 2.3, 3.1 та 3.2. Це дозволило виявити практичні проблеми реалізації забезпечення позову, оцінити ефективність існуючих процесуальних засобів захисту прав та законних інтересів учасників процесу, а також

проаналізувати судові рішення з метою виявлення тенденцій та проблем формування сталої судової практики.

Застосування цих методів забезпечило достовірність отриманих результатів та висновків, сприяло об'єктивному аналізу проблематики та обґрунтуванню пропозицій.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці фахівців у галузях цивільного процесуального права, господарського процесуального права, адміністративного процесуального права та цивільного права.

Нормативну основу дослідження складають Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс України, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти та міжнародні договори і угоди в цій сфері.

Інформаційну та емпіричну бази дослідження становлять матеріали узагальнень судової практики Верховного Суду у справах, в яких вирішувалися питання щодо застосування заходів забезпечення позову, судові акти Верховного Суду, рішення судів загальної юрисдикції, наукові статті та довідкові видання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ця дисертація є першим, в умовах останньої реформи цивільної юрисдикції та створення сталої судової практики, комплексним дослідженням правової природи інституту забезпечення позову та механізму його реалізації в цивільному судочинстві. Наукову новизну дисертаційного дослідження становлять такі положення, висновки та рекомендації:

вперше:

- пропонується теоретико-правова модель забезпечення позову, в основі якої лежить система авторських поглядів, що розкривають еволюційний шлях становлення та закономірні підсумки формування в широкому історичному контексті заходів забезпечення позову; юридичну природу, функції та значення цього правового інституту; можливі критерії класифікаційного поділу видів забезпечення позову; особливості порядку розгляду заяв про забезпечення позову та процесуальних засобів захисту прав та законних інтересів учасників судового процесу, а також обґрунтовують авторські пропозиції та рекомендації, спрямовані на підвищення

ефективності механізму реалізації забезпечувальних заходів у цивільному судочинстві;

- аргументовано, що доктринально інститут забезпечення позову необхідно інтерпретувати з урахуванням його процесуальної природи та інструментальної цінності як превентивний процесуальний засіб диспозитивного характеру, який сприяє досягненню завдань цивільного судочинства шляхом вжиття переважно до відповідача, а у випадках, передбачених законом, до інших осіб, спеціальних заходів обмеження його майнових прав, співмірних із ціною пред'явленого до нього майнового позову, або відповідних характеру негативних наслідків немайнового позову, спрямований на створення передумов ефективного і своєчасного виконання судового рішення після набрання ним законної сили;

- з огляду на важливість захисту прав позивача до винесення судового рішення по суті справи, розроблено новітню класифікацію заходів забезпечення позову в цивільному судочинстві: за природою заходів забезпечення: майнові та немайнові заходи; за процесуальним статусом учасника справи: заходи на захист прав позивача та заходи на захист прав третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору; за терміном дії: заходи, що діють протягом певного періоду до ухвалення остаточного рішення, та заходи, що діють до моменту виконання рішення суду або його скасування; за механізмом реалізації: прямі та непрямі заходи; за характером правовідносин: заходи, що стосуються майнових прав, та заходи що стосуються особистих немайнових прав;

- обґрунтовується специфіка цивільних процесуальних способів захисту прав і законних інтересів учасників судового процесу, спричинена дією заходів із забезпечення позову: скасування заходів забезпечення позову; зустрічне забезпечення; заміна одного виду забезпечення позову іншим; оскарження ухвали про забезпечення позову; відшкодування шкоди, завданої забезпеченням позову;

- з метою формування належного судового правозастосування, пропонуються авторські розробки щодо удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства, які передбачають: право на подання клопотання про скасування заходів забезпечення позову особам, щодо яких застосовано такі заходи, але які не є

учасниками справи, а також право суду щодо залучення третіх осіб на будь-якій стадії судового провадження, якщо стосовно них вживаються заходи забезпечення позову; розширення можливостей застосування зустрічного забезпечення на користь не лише відповідача, але й інших осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути порушені; перенесення положення про наслідки оскарження ухвали щодо заміни одного виду забезпечення позову іншим із статті, яка регулює питання розгляду заяви про забезпечення позову, до спеціальної статті, яка окремо визначає порядок заміни одного заходу забезпечення позову іншим; спеціальні вимоги до ухвали про забезпечення позову; збільшення строків для подання позовів про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову тощо;

дістали подальшого розвитку положення щодо:

- етапів історичного розвитку законодавства про забезпечення позову в цивільному судочинстві, що відобразили в різні часові епохи уявлення щодо можливого характеру впливу правових процедур на сторони спору, а також конкретні види забезпечення позову і сутність спеціального процесуального механізму їх реалізації;

- завдання та функції інституту забезпечення позову, які правомірно розглядати в аспекті цільових настанов цивільного судочинства, спрямованих на реалізацію конституційного права на судовий захист. Це дає можливість обґрунтувати такі функції процесуального інституту, що розглядається: забезпечувальну, охоронну, мотиваційну, попереджувальну; відновлювально-компенсаторну, контрольну, функцію сприяння виконанню міжнародних зобов'язань держави;

- відшкодування збитків як ефективного способу захисту прав осіб, стосовно яких були вжиті заходи забезпечення позову. З метою запобігання необґрунтованому звуженню права на відшкодування збитків пропонується у ЦПК України замінити словосполучення «відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення позову» на «відшкодування шкоди, завданої заходами забезпечення позову», а також внести відповідні зміни до Цивільного кодексу України, за якими збитки відшкодовуються у повному обсязі з урахуванням інфляційних втрат, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі;

удосконалено:

- наукові підходи щодо забезпечення своєчасного розгляду заяв про забезпечення позову, у разі неможливості розгляду попередньо визначеним суддею (наприклад, через хворобу або відрадження). Пропонується внести зміни до статті 153 ЦПК України, передбачивши можливість оперативного призначення іншого судді у таких випадках;

- понятійно-категоріальний апарат науки цивільного процесуального права, зокрема, доведена необхідність уніфікації термінології ЦПК України, шляхом заміни терміну «клопотання» на «заява» в контексті зустрічного забезпечення, та встановлення однакового розміру судового збору для осіб, які подають заяви про забезпечення позову та зустрічне забезпечення.

Практичне значення отриманих результатів визначається актуальністю вибраної теми, новизною положень і висновків дослідження. Викладені теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій сфері – для подальших досліджень актуальних проблем науки цивільного процесуального права, зокрема щодо інституту забезпечення позову, а також для розробки нових наукових концепцій у цій галузі;

- у законопроектній роботі – при вдосконаленні цивільного процесуального законодавства України, зокрема при внесенні змін і доповнень до ЦПК України, що стосуються інституту забезпечення позову;

- у правозастосовчій практиці – для використання судами, адвокатами та іншими учасниками цивільного судочинства при трактуванні та застосуванні норм процесуального закону про забезпечення позову, що сприятиме підвищенню ефективності судового захисту та забезпеченню процесуальної рівності сторін;

- у навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Цивільний процес», підготовці навчальної літератури та навчально-методичних матеріалів для семінарських та практичних занять з цивільного процесуального права.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням автора, яке представляє перше комплексне вивчення інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві України після реформи

процесуального законодавства. У дисертації теоретичні положення, висновки, узагальнення, пропозиції та рекомендації сформульовані на основі власних досліджень здобувача, проведеного аналізу статистичних даних, нормативно-правових актів та наукових джерел.

Вагома кількість питань, висвітлених у роботі, досліджено вперше; окремі аспекти проаналізовані з урахуванням новітніх підходів і тлумачень правових позицій національного законодавства. Спірні питання, що виникали в ході дослідження, вимагали додаткового обґрунтування та опрацювання значного обсягу сучасних і актуальних джерел інформації.

У наукових публікаціях, підготовлених у співавторстві за темою дослідження, визначено особистий внесок автора, який полягає у наступному:

1) у публікації «Окремі аспекти зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві» (Котвяковський Ю.О., Кулібаба О.О. // Актуальні питання у сучасній науці. – № 6(12), 2023. – С. 353–362) здобувач обґрунтував, що зустрічне забезпечення, з огляду на його похідний характер від забезпечення позову, є його субінститутом. Автор запропонував розширити суб'єктний склад осіб у статті 154 ЦПК України, додавши осіб, чиї права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок застосування заходів забезпечення позову, а також встановити судовий збір за подання заяви (клопотання) про зустрічне забезпечення. Крім того, здобувач обґрунтував необхідність внесення змін до пункту 5 частини першої статті 353 ЦПК України з метою надання процесуальної можливості оскарження ухвали про відмову у застосуванні зустрічного забезпечення;

2) у публікації «European standards of the rights of the parties to the case in the application of civil action enforcement measures and their implementation in Ukraine» (Rosłoń D., Lukianchenko D., Zlenko S., Kulibaba O., Akimov O., Akimova L. // AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. – 2023. – Vol. 13, Issue 2, Special Issue XXXVII. – P. 12–21) здобувач, на основі аналізу судової практики в цивільних справах, сформулював перелік умов, якими керуються судді під час винесення ухвал про забезпечення позову, а саме: обґрунтованість, пропорційність та адекватність.

Також було деталізовано позицію щодо необхідності визначення заходів забезпечення позову, які відповідають вимогам ефективності.

Апробація матеріалів дисертації. Дисертація обговорена на засіданні кафедри правосуддя та філософії юридичного факультету Сумського національного аграрного університету.

Основні положення, висновки і рекомендації дисертації обговорювалися на наукових конференціях, круглих столах, семінарах, зокрема на Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів, присвячена Міжнародному дню студента (м. Суми, листопад 2023 року), Науково-практичній конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету, секція «Юридична наука» (м. Суми, 14 травня 2024 року), XVIII Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Проблеми юридичної науки очима молодих науковців» (м. Київ, 17 жовтня 2024 року).

Тези всіх наведених наукових зборів опубліковані.

Публікації. Основні результати і висновки дисертаційного дослідження опубліковані автором у 4 наукових статтях у фахових виданнях з юридичних наук, а також у 5 тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації відповідають меті та задачам дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. **Загальний обсяг дисертації** становить 266 сторінки, з них 237 сторінок – основний текст, 27 сторінок – список використаних джерел (256 найменувань) та додаток А – 2 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

1.1. Генезис інституту забезпечення позову в системі цивільного судочинства

Цивілістична наука активно розвивається протягом всього часу існування права (як соціального регулятора суспільних відносин) та правосуддя (як форми реалізації судової влади, способу захисту прав та інтересів і легального методу вирішення конфліктних ситуації між суб'єктами). Джерелами її збагачення є нові нормативно-правові акти, що приймаються широким колом суб'єктів, наділених певними нормотворчими повноваженнями, наукові напрацювання вчених-цивілістів та судова практика загальних судів всіх без винятку ланок судової системи.

Окремим базисним ресурсом, за допомогою якого можливо якісно і комплексно дослідити певну правову проблему, є нормативні акти різних історичних періодів, які хоча й втратили свою чинність як регулятор певної сфери суспільного життя, однак їх норми можуть слугувати джерелом, за допомогою якого можливо встановити процес еволюції певного правового інституту з дослідженням передумов, етапів та закономірностей його генезису, розвитку і юридичного варіювання.

Становлення будь-якої галузі права як окремої центральної ланки права можливе лише за наявності певних економічних, політичних чи соціальних передумов, які вимагають певного нормативного втручання у визначену сферу діяльності соціуму. Аналогічно, виникнення і розвиток в певній галузі окремого правового інституту залежить як від загальної практики регулювання суспільних відносин нормами даної галузі, так і окремих важливих аспектів практичного правозастосування судовою гілкою влади певних законодавчих положень.

Інститут забезпечення цивільного позову не є виключенням із загального правила, оскільки його генезис ґрунтується на судовій практиці різних історичних періодів нашої держави, а також тих історичних нормативних джерелах права, які діяли на території України або ж мали вплив на формування її правової системи.

Логічно було б припустити, що забезпечення позову у цивільному судочинстві бере свої витoki від моменту винайдення самого позову, як юридичного способу вираження певних претензій та підстави до захисту від посягань на певні майнові чи немайнові цінності члена суспільства. З огляду на це, слід звернутися до римського права, яке беззаперечно вважається фундатором позову (*actio*) в тому класичному його значенні, яке лягло в основу систем правосуддя більшості країн романо-германської правової сім'ї.

Забезпечення позову в епоху римського права було частиною сукупності забезпечувальних заходів, які вживались в першу чергу для попередження перешкоджання судовому процесу з боку іншої сторони. Автори підручника «Господарське процесуальне право», досліджуючи питання генезису забезпечувальних заходів у господарському процесі, відмічали, що за римським правом, «з метою забезпечення позову відповідач був зобов'язаний представити суду поручительство благонадійних осіб (*cautio judicatum solvi*), а від знатних відповідачів була потрібна клятвена обіцянка (*cautio judicatoria*). Крім того, до засобів забезпечення позову, які були відомі римському праву та широко застосовувались у тогочасному судочинстві, дані науковці відносять: «*possessio* спірною річчю на час процесу, тому що вона могла бути передана або позивачеві або відповідачеві, що технічно називалося *vindicias dicere secundum actorem* або *secundum reum*; тим часом сторона, що одержала річ, повинна була дати магістрату поручителів – *praedes litis et vindiciarum* у тому, що якщо річ згодом буде присуджена супротивникові, то як сама річ (*lis*), так і всі її доходи (*vindiciae*), будуть видані останньому» [25, с. 145].

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що підхід римських юристів до забезпечувальних засобів ґрунтувався на двох основних аспектах: моральному (за який відповідали способи *cautio judicatum solvi*, *cautio judicatoria* і *praedes litis et vindiciarum*) та матеріальному майновому, втіленням якого слугували решта процесуальних способів забезпечення *actio*, пов'язані з фактом передачі певної речі.

Якщо певні майнові обмеження сторони спору не викликають сумнівів у їх ефективності як засобу забезпечення певних позовних вимог, то ґрунтовний і всебічний висновок про ефективність вказаних забезпечувальних заходів морального

характеру можливо було б здійснити лише шляхом аналізу значної кількості рішень органів правосуддя того часу (що звісно ж не уявляється можливим). Однак цілком логічним буде припущення, що поширені в римському праві немайнові способи забезпечення мали позитивний вплив на судовий процес для сторони, в інтересах якої вони вживались.

Даний висновок слідує із соціально-юридичного значення вербального усвідомленого твердження громадянина Римської Імперії, яке мало таку ж вагу і спричиняло такі ж правові наслідки для виникнення, зміни чи припинення певного виду правовідносин як і письмове волевиявлення особи у наш час. Доказом цього є ставлення тогочасного законодавця до громадянської честі, яка мала суттєвий вплив на правоздатність особи. Зокрема, факт громадянського безчестя особи був причиною обмеження її у дієздатності, а безчестя у формі *intestabilis* призводило до того, що громадянин, який його зазнавав, надалі взагалі не міг бути свідком і у справі, в якій він був стороною, не мав права нікого запрошувати як свідків для підтвердження своєї правоти.

Слід зазначити, що така форма позбавлення честі була прямим наслідком допущеного порушення процесуальної процедури тогочасного судочинства, оскільки згідно з Законами XII таблиць вона застосовувалась до осіб, які були свідками під час укладення угоди, а згодом відмовилися дати на суді свідчення стосовно такої угоди [49, с. 83].

Єсіпова Л.О. серед майнових засобів забезпечення належного виконання сторонами їхніх прав і обов'язків у судовому процесі або при преторському захисті, звертає увагу на *pignus*, як один із видів застави (Інституції Гая. IV.27-29, 31, 147) [37, с. 158]. Предметом *pignus* могли бути рухомі і нерухомі речі, які передавалися у володіння кредитора, який в свою чергу не міг розпоряджатися майном без згоди боржника. Право на продаж речі кредитор набував лише у разі невиконання її власником забезпеченого заставою зобов'язання. При цьому, у випадку залишку коштів після погашення боргу, решта від продажу майна повинна була бути повернута боржнику. *Pignus* як забезпечувальний засіб у римському судочинстві, встановлювався за розпорядженням магістрату («судова застава») [172, с. 233; 235].

Безумовно, способи забезпечення «позовних вимог» учасника судового спору були запозичені римськими юристами в першу чергу із майнових цивільних правовідносин, в яких широко застосовувались поручительство, застава та інші способи забезпечення виконання зобов'язань. Причина такого стану речей досить очевидна: як слушно вказує І.С. Ярошенко, римські юристи не відрізняли цивільний процес окремо від науки і галузі цивільного права і термін *processus* в римському праві мав інше значення, аніж те, яке розуміється в сучасному праві. При цьому, за твердженням даного науковця, «у роботах Гая і Юстиніана викладення цивільного права і судочинства є одним цілим», а «можливість вирішення спору за допомогою процесуальних засобів ґрунтувалася виключно на праві матеріальному» [253, с. 280].

Картузов М.Ю. підтримує думку про те, що основним способом забезпечення позову за римським правом було поручительство (*cautio judicatum solui* або *cautio juratoria*), хоча як зазначає вчений, легісакційний процес мав безліч інших забезпечувальних механізмів [44, с. 39].

Аналізуючи види та зміст забезпечувальних засобів в римському праві можна прийти до висновку, що римськими юристами в цьому питанні було закладено вектор відповідності конкретного засобу забезпечення актію тому виду, який застосовується для забезпечення виконання зобов'язання в цивільних відносинах. Можливість вибору судовою інстанцією (магістратом) конкретного забезпечувального заходу з їх широкого переліку, передбаченого законодавством, давала змогу застосувати той, який буде максимально адекватним до сутності порушеного права, про захист якого просив позивач. Тобто, можна стверджувати, що саме за часів існування Римської Імперії в її правовій системі було вперше сформульована основна ідея інституту забезпечення позову, яку в подальшому було покладено в сучасні правові системи більшості країн романо-германської правової сім'ї, – отримання гарантій виконання судового рішення ще на стадії відправлення правосуддя.

Водночас, римське право підтверджує тезу про те, що первинним є цивільні правовідносини, урегульовані матеріальними нормами права, а вторинним – правові способи захисту прав їх сторін. Відтак, забезпечувальний захід, як процесуальний механізм, не міг виникнути окремо від певного виду правовідношення, оскільки в

протилежному випадку він не враховував би всіх його основних аспектів, зокрема обсягу прав і обов'язків сторін та їх змісту.

На відміну від правових пам'яток римського права, історико-правові джерела доби Київської Русі не передбачали численних способів, за допомогою яких можливо було забезпечити отримання позивачем того, що йому присуджено судом. Очевидно, що законодавцем того періоду в цьому питанні було зроблено акцент на релігійно-політичному авторитеті князя і його влади, а також на непорушності привілеїв феодального права, на захист якого спрямована більшість норм «Правди Ярославичів». Як зазначає В.М. Єрмолаєв: «У Київській Русі княжа влада була єдиним джерелом законодавства, існували чіткий поділ на вільних і невольних людей, диференціація їх прав і обов'язків залежно від їх соціального статусу, укорінені язичницькі звичаї та багато інших архаїзмів... Соціальна стратифікація давньоруського суспільства була набагато складнішою, а охорона життя державних службовців набагато гострішою, ніж сучасна» [36, с. 4-5].

Однак, згадка про певні забезпечувальні заходи все ж мається у змісті даної правової пам'ятки. Так, в Просторовій редакції «Руської правди» у статті «О ковании мужем» було зазначено, що у випадку неможливості обвинуваченого надати свого поручителя як гарантію подальшої його участі у процесі, його заковували. В свою чергу, у випадку представлення поручителя та подальше ухилення обвинуваченого від явки на суд, поручитель займав місце останнього та додатково піддавався майновому стягненню [192, с. 546].

Слід зауважити, що норми «Руської Правди» (Короткої, Просторової та Скороченої редакцій) не розрізняли цивільне та кримінальне судочинство і більшість майнових спорів того часу вважалася за наслідок певного злочину. Фактично, захист майнового права був результатом покарання винного та мав характер відшкодування спричиненої шкоди через накладення штрафу. Природно, що з цих же підстав законодавство Київської Русі не знало такого поняття як «відповідач» і, як зазначає А.М. Селівон, у Руській Правді була визнана процесуальна рівність сторін, ототожнювалося поняття кожної із сторін, називаючи й ту й іншу «позивачем» [194, с. 294]. З огляду на це, приведений вище забезпечувальний захід мав на меті участь

обвинуваченого у судовому процесі, результати якого в подальшому «забезпечували» отримання скривдженою особою певної сатисфакції грошового характеру.

Висновком аналізу стану правової регламентації забезпечувальних заходів нормами Руської Правди може бути твердження про те, що вирішення цивільних спорів у процесуальній формі кримінального судочинства, яке і було основою правосуддя Київської держави, не спричинив позитивного впливу на розвиток парадигми ані цивільної, ані кримінальної процесуальної галузей права, оскільки кримінальна і цивільна юрисдикції керуються різними принципами, практичне втілення яких здійснюється різними за своєю суттю процесуальними механізмами. Метою заходів забезпечення кримінального провадження є «недопущення дійсних і можливих перешкод, які виникають і не дають змоги реалізувати завдання кримінального судочинства» [39, с. 6], тобто своєчасне доведення процесу до логічного завершення, яким є вирок суду. В свою чергу, забезпечення позову у цивільному судочинстві має на меті усунення перешкод позивачу для реального виконання кінцевого результату справи – судового рішення.

Подальша трансформація засобів забезпечення позову тісно пов'язана розвитком законодавства, що діяло на території Правобережної та Лівобережної України після захоплення українських земель Річчю Посполитою, Великим Князівством Литовським та Московським царством. Цей період становлення нашої держави характеризується перш за все різноманіттям історико-правових писемних пам'яток, норми яких формувались тією іноземною державою, під владою і контролем якої знаходилась певна частина українських земель.

Дослідники генезису правової системи нашої держави в її різні історичні періоди відзначають істотний прогрес законодавця того часу в частині правової регламентації процедури правосуддя та політико-правового інституту судової влади зокрема.

А.Й. Пашук, досліджуючи проблематику суду та судочинства на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст., зазначає, що Литовський статут (мається на увазі його редакція 1588 року) «як кодекс права на Лівобережній Україні», містив окремі розділи з визначеними нормами процесуального права. В основному вони були

сконцентровані у розділі IV, що мав назву «Про суддів і суди», окремі питання доказів регламентувались I, III, VII, IX, XI, XII, XIV розділами, а XI розділ було присвяченого процесуальним питанням позовів і колодників [97, с. 72–74]. І хоча, даний нормативний акт мав і певні недоліки (не лаконічність викладу тексту, недосконалість поділу норм на розділи за галузевими напрямками), дане історико-правове джерело «відображає процес формування поділу права на публічне і приватне, матеріальне і процесуальне, як і в Західній Європі того часу» [75, с. 77].

Серед основних рис судового процесу XVII-XVIII століть А.Й. Пашук відзначає відсутність поділу судового провадження на цивільне та кримінальне і в обох випадках скривдженою стороною пред'являлась скарга-позов, під час розгляду і вирішення якої сторони користувались однаковими прийомами і формами. Поділ позовів на цивільні, кримінальні і мішані прослідковується починаючи з середини XVIII ст. Разом з тим, як в подальшому зазначає науковець, в тогочасній судовій практиці вже використовувалось забезпечення позову, яке мало на меті усунення ризику втрати предмету спору та створення гарантій того, що судові рішення, прийняте у майбутньому, буде реально виконане. Основними умовами для вжиття судом заходів забезпечення позову були: належне обґрунтування самого позову та наведення аргументів щодо неможливості виконання рішення суду у майбутньому. Засобом забезпечення виступав арешт майна. Якщо ж така заборона розпоряджатися власністю порушувалась стороною, то суд мав право негайно вжити всіх заходів для примушування особи до виконання встановленої заборони. У випадку, коли порушення засобу забезпечення позову ставалося не з вини відповідача, суд таке порушення обговорював окремо [97, с. 101; 120].

Спираючись на досліджені вище наукові джерела можна зробити висновок, що розвиток процесуальних засобів забезпечення позову невід'ємно пов'язаний з розвитком законодавства певного історичного періоду та виділу з базового нормативного акту, яким регламентована основна група суспільних майнових відносин, певних процесуальних норм в окрему обособлену групу. Дана умова не могла бути реалізована без реформування інституту судочинства в цілому, який, в історичній ретроспективі, слугував у першу чергу для захисту привілейованих верств

населення, а вже потім – для охорони загального суспільного правопорядку. Звідси, другою передумовою поступального становлення інститут забезпечення позову можна назвати характер соціально-економічних змін в суспільстві і усвідомлення цінності права власності та необхідності у забезпеченні принципу його непорушності.

В той час, як правове регулювання судоустрою на Лівобережній Україні зазнавало якісних змін, що виражались у зачатках кодифікаційної техніки, структурованості процесуальних норм та деталізації певних судових процедур (наприклад, М. Гримич відзначає Литовський статут як один з найкращих нормативних документів тогочасної Європи, який засвідчує високий рівень розвитку правової культури і правосвідомості в Литовсько-руській державі) [30, с. 9], стан юридичної регламентованості судової гілки влади на землях Правобережжя, які перебували під владою Російської імперії, істотно відрізняється у гірший бік. Докази цього ми знаходимо у публікаціях вчених-правників, які вивчали становлення юридичного процесу на українських землях.

Зокрема, О.В. Беліченко, характеризуючи у своїй дисертаційній роботі судову систему Правобережної України, зазначає, що у першій половині XIX ст. вона була неоднорідною і мала розгалужений становий характер, відзначаючись розгалуженістю судових інстанцій, які функціонували на основі різноманітних джерел права. Даючи ж характеристику цивільного процесу того періоду вчена вказує, що: «Серед найбільш критичних недоліків тогочасної цивільної процесуалістики була громіздка не впорядкована структура судових органів, а саме: один загальний, чотири головних та шістнадцять особливих. Така ситуація призводила до ускладнень та бюрократизації самої процедури розгляду цивільних справ. Крім того, існував поділ цивільного судочинства на примирине та примусове, а примусове, у свою чергу, поділялося на розгляд позовних справ та справ, що стосувалися права володіння вотчиною. Окрему градацію мали позовні справи, а саме справи про завдання шкоди, кривди, самочинне заволодіння майном, а також швидко закінчувані справи, до них відносилися випадки невиконання зобов'язань. У своїй основі цивільний процес був інквізиційним, що підтверджується наявністю практики поліцейських проваджень через примирювальне вирішення цивільних судових

спорів. Незважаючи, що при розгляді аналогічних справ були присутні окремі елементи змагальності. Проте, вони містили чисто формальний зміст» [10, с. 66-68].

Д.В. Слинко, аналізуючи розвиток процесуального права на українських землях з кінця XVIII – до початку XX ст. також відзначає, що «судова система, яка існувала на теренах України на початку XIX ст., мала розгалужений становий характер, була неоднорідною, відзначалася широкою компетенцією та використанням принципів і джерел звичаєвого права. Але починаючи з 1830-х років, імперською владою здійснюються заходи щодо уніфікації судової системи України та приведення її до загальноросійського зразка.

З опублікуванням і введенням у дію 01 січня 1835 року Зводу законів Російської імперії основні процесуальні норми були розміщені у томах X і XV Зводу та у Сільському судовому статуті 1839 року. Загальна кількість статей Законів про судочинство становила 2 282. Однак така величезна кількість правових норм в результаті не вносила ясність у порядок здійснення цивільного судочинства, а лише робила його абсолютно заплутаним і незрозумілим» [196, с. 38].

Як бачимо, юристи Російської імперії тривалий час не усвідомлювали істотної практичної різниці між цивільним та адміністративним судовими процесами, що підтверджує і відсутність чіткого розмежування ними на законодавчому рівні адміністративного проступку від цивільного правопорушення. В свою чергу, відправлення правосуддя у цивільних справах у формі інквізиційного процесу зумовлювало і забезпечення цивільного позову шляхом застосування забезпечувальних заходів адміністративного характеру. Прикладом цього можна назвати поширеність практики стягнення штрафу з позивача чи апелянта у випадку подання ними необґрунтованого позову чи апеляційної скарги [10, с. 70]. В той же час, таке ставлення влади до цивільного судочинства як до другорядного (в порівнянні із кримінальним і адміністративним) виду відправлення правосуддя зумовило «правову стагнацію» галузі, доказом чого є відсутність ґрунтовних та комплексних досліджень у тогочасній правовій науці, які були б присвячені питанням становлення та розвитку науки і практики інституту забезпечувальних заходів та вивченню інших складових аспектів цивільного процесу.

Разом з тим, з часом правники XIX століття усвідомили застарілість і недосконалість процесуальної законодавчої бази, яка призводила лише до гальмування розвитку державної правової системи. Результатом цього стало проведення судової реформи 1864 року та прийняття Статуту цивільного судочинства, який деякі вчені вважають базовим нормативним актом щодо виникнення сучасного цивільного процесуального права у нашій державі. Такої думки, наприклад, дотримується В.В. Комаров, який окрім того зауважує: «Статут цивільного судочинства увібрав у себе найкращі традиції європейського цивільного процесу» [51, с. 13].

В свою чергу, однією із найважливіших результатів проведеної реформи, за позицією О. Нестерцової-Собакарь стало остаточне відокремлення цивільного та кримінального процесів, а нове цивільне процесуальне законодавство базувалось на демократичних принципах правосуддя (диспозитивності, змагальності, гласності, безпосереднього характеру тощо). Зокрема, на зміну слідчого вводився змагальний процес, що нівелювало існуючу раніше єдність поліцейської та судової влади [92, с. 98].

Забезпечення позову в нормах Статуту цивільного судочинства 1864 року регламентувалось цілою низкою статей, які встановлювали як конкретні його види, так і умови та процедуру застосування. Згідно з статтею 593 Статуту забезпечення позову суд міг застосовувати лише при розгляді позову, який мав визначену ціну. Єдиним виключенням із даного правила був розгляд спору про порушення права володіння особи.

Окружні суди могли накладати такі способи забезпечення позову: 1) накладення заборони на нерухоме майно; 2) арешт рухомого майна; 3) порука. У мирових судах, у випадку оскарження відповідачем рішення суду, позивач міг вимагати один із наступних способів забезпечення позову: 1) застава; 2) порука благонадійного жителя даної місцевості. У випадку добровільного невиконання відповідачем вище вказаних вимог, суддя міг накласти арешт на рухоме майно відповідача, яке співрозмірне присудженій з нього суми. Допускалось застосування декількох способів забезпечення позову одночасно. Позивач мав чітко вказати майно,

на яке він просив накласти арешт чи заборону. Вказівка на загальну суму допускалась лише в справах, що стосувались грошових зобов'язань. Відповідачу також надавались певні гарантії від безпідставного вжиття заходів забезпечення позову. Так, він міг вимагати заміни одного способу забезпечення іншим за згоди позивача (стаття 613). Заміна способу забезпечення без згоди позивача могла бути у випадку заміни на: 1) готівку; 2) білети державних казначейських установ [47, с. 169-170].

Ухвали з прохань про забезпечення позову допускалось оскаржувати окремо від апеляції як виняток, оскільки за загальним правилом у семиденний термін дозволялося подавати приватні скарги на розпорядження мирового судді тільки разом з апеляційною скаргою [250, с. 489].

Норми Статуту цивільного судочинства 1864 року містили заборону арештовувати рухоме майно, яке відносилось до такого, що швидко псується. Виконавчий лист, який суд видавав згідно з своєю ухвалою про накладення арешту на рухоме майно, яким фактично володіли треті особи, пред'являвся таким особам, а відповідача про це ставили до відома. Забезпечення позову застосовувалось суддею на власний розсуд, однак статтею 125 Статуту був передбачений обов'язок судді вжити заходів до забезпечення позову, у разі, якщо вимога про це висловлювалась позивачем [47, с. 170].

Як бачимо, умовний пріоритет однієї галузі права над іншою та бажання максимальної уніфікації процесуальних норм різних видів судочинства з одного боку дещо спрощує роботу законодавцю в частині нормотворчої діяльності. Проте, в практичній площині такий вектор розвитку законодавчої бази, необхідної для відправлення правосуддя, в більшості випадків має негативні наслідки через ускладнення в правозастосуванні, викликані такою уніфікацією. На сьогодні, в науковій літературі можна зустріти тенденцію до об'єднання в одну галузь цивільного, адміністративного та господарського процесів. Але, напевно не знайдеться науково обґрунтована теорія уніфікації кримінального процесу з будь-якою із вищеперерахованих процесуальних галузей. Причина цьому, на думку В. Комарова, є очевидною: «В основу конструкції цивілістичних процесів (до яких відносять цивільний, господарський і адміністративний), на відміну від кримінального,

покладені позов і позовне провадження [52, с. 39]. Кримінальне ж судочинство є єдиною можливою формою реалізації норм кримінального права, яке, як відомо, є *ultima ratio*, тобто останнім (крайнім) правовим заходом держави, який застосовується у тому випадку, якщо інші засоби виявились неефективними. Відтак, розмежування цивільного і кримінального судових процесів як принципово різних форм регулювання спірних суспільних відносин, що було здійснено Статутом цивільного судочинства 1864 року, стало свідченням в першу чергу демократизації і гуманізації суспільства через поділ суспільних суперечок на істотні (небезпечні) та менш шкідливі (негативні).

З огляду на це, ефективний розвиток інституту забезпечення позову, незалежно від історичного періоду становлення правової системи держави, став можливим лише після чіткого формування цивільного процесуального права як окремої галузі в науці та окремої форми відправлення правосуддя – в судовій практиці. Підтвердженням цього є згадані вище норми Статуту, які заклали місці і ґрунтовні основи для правової регламентації досліджуваного нами процесуального інституту в подальших правових актах, що приймалися на території України.

На подальше становлення інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві вплинули ряд соціально-політичних факторів ХХ століття, які в своїй основі мали деструктивний характер і негативно позначились на розвитку цивільного процесуального законодавства в цілому. Процес становлення української державності того часу вимагав від політичних діячів у першу чергу активної роботи щодо налагодження зовнішніх зв'язків з країнами Європи з метою отримання економічної і політичної підтримки, розвитку процесуального законодавства приділялось значно менше уваги.

Характеризуючи цивільне судочинство періоду революційних подій 1917–1921 років, В.О. Рум'янцев слушно вказує про те, що бажання створити незалежну Українську державу в революційні 1917-1921 роки вимагали значних зусиль щодо розбудови нового державного апарату, зокрема, судової системи. Демократичні ідеали українських фундаторів наштовхнулись на суворі реалії життя, тому не були реалізовані повною мірою [191, с. 53].

Його позицію розділяє і К.О. Алімов, зазначаючи: «З 1917 по 1921 р. судове законодавство України розвивалось неоднозначно. Судове будівництво тих часів мало прагматичний характер, оскільки цей період відзначався швидкоплинністю політичних процесів, які унеможливлювали створення засад незалежності української державності та, зокрема, судової системи. На добу Центральної Ради припадає ідея формування власної національної судової системи» [5, с. 42].

Процес визначення місця судової гілки влади в державній системі у вказаний вище період яскраво демонструють прийняті Українською Центральною Радою політико-правові рішення, спрямовані на формування органів державної влади. Так, 15 червня 1917 року Комітет Української Центральної Ради ухвалив рішення про створення виконавчого органу – Генерального Секретаріату, в структуру якого спочатку входило секретарство судових справ. На VI сесії Української Центральної Ради (УЦР) 17 серпня 1917 року склад Генерального Секретаріату був скорочений і секретарство судових справ було виключено зі структури даного органу. Однак, вже після жовтневого перевороту, 03 листопада 1917 року УЦР приймає «Відозву Генерального Секретаріату до громадян, урядових і громадських установ», якою повертає у склад даного виконавчого органу секретарство судових справ у новій назві – генеральне секретарство юстиції. В структуру даного секретарства входила Кодифікаційна комісія, завданнями якої було: загальний перегляд російського законодавства, яке мало чинність на всій території УНР, виробленням плану видання загального зводу законів УНР, підготовка законопроектів з цивільного права, кримінального права і процесу, редагування законопроектів, підготовлених іншими генеральними секретарствами [29, с. 450-452].

Як наслідок, інститут забезпечення позову зупинився у своєму розвитку разом із цивільним процесом, який у порівнянні з процесом кримінальним, відійшов на другорядний план. Вирішення цивільних спорів в період активного «переформатування» політичної системи держави фактично визнавалось несуттєвою потребою членів соціуму, в той час як нагальним був контроль за революційними процесами, головна роль у якому відводилась кримінальній галузі права. Підтвердженням цьому є прийняте 25 січня 1918 року Народним Секретаріатом

положення «Про революційні трибунали», постанова Революційної Військової Ради РРФСР від 04 лютого 1919 року «Про революційні військові трибунали» та Положення про народні суди і революційні трибунали УРСР, прийняте 14 лютого 1919 року РНК УРСР Декретом «Про суд» [31, с. 3].

Першим нормативним актом, який по суті вивів цивільне процесуальне законодавство із тривалого періоду занепаду і знецінення його як окремої правової галузі можна вважати Цивільний процесуальний кодекс УРСР 1924 року. Частина друга даного кодифікованого законодавчого акту містила окремі норми щодо подання позовів та їх забезпечення [198, с. 24]. За основу для прийняття даного Кодексу був узятий ЦПК РСФСР, введений в дію постановою ВЦВК від 10 липня 1923 року і вказані нормативні акти є майже аналогічними за своїм змістом.

05 листопада 1929 року постановою Центрального Виконавчого комітету і Ради Народних Комісарів УРСР на зміну ЦПК УРСР 1924 року було затверджено новий Цивільний процесуальний кодекс УРСР. Цей Кодекс не змінив по суті форму існуючого цивільного судочинства, закріплену Кодексом 1924 р., однак мав самостійний розділ 9 з назвою «Забезпечення позову» [16, с. 110].

Зокрема, стаття 100 ЦПК УРСР 1929 року визначала, що позивач може просити забезпечити позов у кожному стані справи, поки не ухвалено рішення. Частина друга даної статті містила норму, за якою «у справах про стягнення аліментів, заробітної плати і відшкодування за каліцтво або смерть, а також про стягнення авторами і їх спадкоємцями плати за повне або часткове відчуження авторського права, суд повинен, приймаючи такі справи до свого провадження, з власної ініціативи проставити на своє обговорення і розв'язати справу про забезпечення позову. Стаття 101 Кодексу визначала умови, за яких можливе забезпечення позову, і ними визнавались випадки, коли:

- 1) позов достатньо обґрунтований поданими документами;
- 2) невжиття заходів до забезпечення позову може позбавити позивача можливості дістати задоволення або коли за самим характером зволікання утруднить або унеможливить виконання рішення [246, с. 22].

Як бачимо, норми ЦПК УРСР 1929 року передбачали можливість вжиття судом заходів забезпечення на будь-якій стадії цивільного процесу, допоки суд не оголосив своє рішення, а у визначених сімейних, трудових спорах і спорах з інтелектуальної власності – імперативно зобов'язували суд за власною ініціативою забезпечувати такі позови без будь-якого прохання з боку позивача. Примітним у цьому списку справ є спори щодо відчуження авторського права, які за своєю важливістю для їх ініціатора, прирівнювалися до аліментних, спорів щодо стягнення заробітної плати та відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або смертю особи. Одним із пояснень такого піклування тогочасного законодавця про захист майнових прав в інтелектуальній сфері є великий спадок безцінних літературних творів, залишений в українській літературі сонмом талановитих дореволюційних письменників та поетів (Т.Г. Шевченка, Лесі Українки, П.О. Куліша, Марко Вовчка, І.С. Нечуя-Левицького тощо), які були всесвітньо відомими далеко за межами нашої держави і під тиском міжнародної спільноти не рахувались із цим неоцінним творчим надбанням радянські революціонери просто не могли без репутаційних для себе втрат.

Змістовне формулювання двох основних умов для вжиття заходів забезпечення позову свідчить про відсутність будь-якої змагальності в тогочасному цивільному процесі, оскільки вже на стадії отримання позову, суд повинен був переконуватись у його обґрунтованості, тобто фактично одноособово, без участі сторін, ментально (для власного усвідомлення істини) вирішити спір, а процесуальне оформлення рішення було лише справою часу і вимогою законодавчої формалістики. Звідси випливає логічний висновок: якщо на стадії вирішення клопотання позивача про забезпечення позову суд відмовляв у ньому з посиланням на порушення пункту 1 статті 101 ЦПК УРСР 1929 року, сторона могла не сподіватись на позитивне рішення суду за результатами вирішення спору, тому що у судді вже на цьому етапі склалось переконання про те, що позов недостатньо обґрунтований поданими позивачем документами. Додатковим підтвердження цього висновку є і норма статті 103, яка дозволяла суду забезпечувати позов лише в тій частині, в якій він визнає його достатньо обґрунтованим. Оцінюючи ж дотримання вимог другого пункту статті 101 цього Кодексу, суддя повинен був володіти значним юридичним і життєвим досвідом

для того, щоб об'єктивно спрогнозувати істотність зволікання як загрозу для подальшого виконання судового рішення.

На відміну від Статуту цивільного судочинства 1864 року, стаття 105 ЦПК УРСР 1929 року не передбачала поруки як способу забезпечення позову, дозволяючи суду лише два способи: арешт майна, що належало відповідачеві, грошей, які є у нього або у сторонніх осіб, чи заборона провадити певній дії, приблизний перелік яких не наводився. Натомість, норма даної статті прямо забороняла арешт заробітної плати як спосіб забезпечення позову, що не дивно, зважаючи на явно виражений ухил радянського законодавства на боротьбу з «нетрудовими доходами» та підтримку виключно законних способів отримання фінансових засобів для існування «члена пролетаріату».

В той же час, застосування двох вище перелічених дозволених процесуальних засобів також мали свої обмеження в залежності від суб'єктного складу цивільної справи. Зокрема, статтею 106 Кодексу було визначено, що у позовах кредитних установ, що впливають з їх банківських операцій, до державних органів можна застосовувати всі способи забезпечення позову, зазначені в статті 105. Проте, в усіх інших позовах, відповідачем у яких виступали органи державної влади, позов дозволялось забезпечувати лише у формі заборони вчинення певних дій.

Разом з тим, статтею 107 передбачалось право позивача (державної установи чи державного підприємства) за дозволом суду призначити свого представника для нагляду за «правильним функціонуванням» приватного підприємства, щодо якого вживались заходи забезпечення позову [246, с. 23].

З позитивних аспектів регламентованого нормами ЦПК УРСР 1929 року інституту забезпечення позову, слід відмітити у статті 102 можливість зустрічного забезпечення (яке однак, лише декларувалось та не містило конкретних умов і механізму його застосування), а також можливість заміни одного виду забезпечення іншим, зважаючи на заперечення сторони (стаття 108). Крім того, у 1931 році до статті 108 були внесені зміни, якими розширено способи забезпечення грошового позову через можливість внесення відповідачем в депозит «позовної суми». В той же час,

конкретного механізму застосування такого способу забезпечення ЦПК УРСР 1929 року не містив.

В цілому, можна підсумувати, що інститут забезпечення позову за нормами ЦПК УРСР 1929 року мав комплексний характер, тому що передбачав можливість застосування як майнових, так і немайнових способів. Втім, відсутність різноманіття у законодавчо дозволених засобах забезпечення, нечіткість формулювання процесуальних норм, якими регламентувався порядок вжиття закріплених Кодексом способів, та упереджений характер радянського судочинства, не дозволила даному законодавчому акту в повній мірі розкрити потенціал забезпечувальних заходів для досягнення цілей цивільного процесу.

Наступною важливою віхою генезису інституту забезпечення позову в системі цивільного судочинства можна назвати прийняття Цивільного процесуального кодексу УРСР 1963 року, норми якого, у порівнянні з ЦПК УРСР 1929 року, більш детально регламентували окремі аспекти досліджуваної процесуально-правової категорії.

Серед найважливіших рис нового процесуального законодавства слід відмітити: скасування положення про достатню обґрунтованість позову документами як головну передумову для вжиття заходів забезпечення позову, встановлення конкретних процесуальних строків розгляду заяви про забезпечення позову, визначення граничного розміру штрафних санкцій за порушення заходів забезпечення позову, збільшення кількості можливих забезпечувальних способів та умови скасування застосованих судом заходів забезпечення.

Так, статтею 152 ЦПК УРСР 1963 року було передбачено, що позов міг забезпечуватись шляхом: 1) накладанням арешту на майно або грошові суми, що належали відповідачу і знаходяться у нього чи у інших осіб; 2) заборорою вчиняти певні дії; 3) заборорою іншим особам здійснювати платежі чи передавати відповідачеві майно; 4) зупиненням продажу описаного майна, у тому разі, якщо позов стосується права власності на це майно або про виключення його з опису; 5) зупиненням стягнення на підставі виконавчого напису нотаріального органу, у тому випадку, якщо боржник оспорує цей напис у позовному порядку. Аналогічно,

як і у випадку зі змістом норм ЦПК УРСР 1929 року, до державних установ та підприємств заборонялось застосовувати всі перелічені вище засоби, окрім заборони вчиняти певні дії. Однак, в подальшому, до переліку даної привілейованої категорії суб'єктів, у 1981 році були додані колгоспи, інші кооперативні організації і їх об'єднання, та інші громадські організації [28, с. 65].

Плуралізм інституту забезпечення позову не обмежувався лише збільшенням кількості дозволених засобів, але також підкріплювався наступними процесуальними можливостями: заміни одного виду забезпечення іншим; застосування одночасно декількох видів забезпечувальних заходів з обмеженням еквіваленту суми позову (стаття 154); відміни ухвали про забезпечення позову судом, який розглядає спір; тимчасового призупинення ухвали про забезпечення позову (стаття 155); висловити незгоду із будь-якою постановлено ухвалою суду (про забезпечення позову, скасування чи заміну способу забезпечення) шляхом подання скарги або протесту (стаття 157), стягнення відповідачем з позивача (у випадку відмови йому у позові) збитків, спричинених забезпеченням позову (стаття 158) [28, с. 66-67].

Безумовно, що законодавча техніка радянського періоду була далека від ідеалу, а формулювання диспозицій більшості процесуальних норм вимагала від суддів активного використання тлумачень і роз'яснень суду найвищої ланки, що в подальшому неминуче призводило до усвідомлення необхідності внесення численних змін у кодифіковані законодавчі акти. Інститут забезпечення позову в ЦПК УРСР 1963 року пройшов випробування часом і був чи не найбільш консервативним і стабільним серед інших процесуальних категорій. Доказом цього, зокрема, слугує той факт, що норми глави 19 цього Кодексу не зазнали кардинальних змін (за винятком певних мінімальних уточнень) аж до самої втрати їх чинності у зв'язку із прийняттям 18 березня 2004 року сучасного ЦПК України.

При цьому, якщо в ЦПК УРСР 1963 року норми досліджуваного нами процесуального інституту були згруповані в окрему главу, законодавець незалежної України в ЦПК 2004 року відмовився від такої нормотворчої техніки, включивши статті 151–155 у главу 3 «Проведення у справі до судового розгляду». Проте, в подальшому, пройшовши кілька редакцій, норми інституту забезпечення позову

знову будуть згруповані в окрему главу 10 чинного ЦПК України, що на нашу думку, є очевидним свідченням переусвідомлення практичної ролі і місця даної процесуальної категорії в цивільному судочинстві України.

На підставі виконаного дослідження можливо виділити наступні етапи розвитку інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві нашої держави:

- перший етап: II – XI століття – виникнення, під впливом римського права, ідеї інституту забезпечення позову, як забезпечувального засобу адміністративного впливу на сторону спору;

- другий етап: XI – XVIII століття – закладення основ до становлення цивільного процесу як окремої галузі права та виокремлення засобів забезпечення позову, спеціального процесуального механізму у судовій практиці під впливом Литовського статуту 1588 року;

- третій етап: XVIII – кінець XIX століття – законодавче визнання цивільного судочинства як окремого виду відправлення правосуддя, розмежування цивільного і кримінального процесів з елементами якісної та кількісної трансформації окремих засобів забезпечення позову;

- четвертий етап: кінець XIX ст. – 1924 р. – стагнація інституту забезпечення позову внаслідок революційних процесів у державі, явно вираженого пріоритету кримінального судочинства над цивільним в загальнодержавній системі захисту прав особи;

- п'ятий етап: 1924 – 1963 рр. – кодифікаційне закріплення окремих норм, які регламентували умови і засоби забезпечення позову в системі цивільного процесу як окремої галузі права;

- шостий етап: 1963 – 2004 р. – становлення забезпечення позову як окремого інституту в системі галузі цивільного процесуального права;

- сьомий етап: 2004 р. – до нашого часу – трансформація норм інституту забезпечення позову під впливом судових реформ незалежної України.

Така періодизація генезису цивільного процесуального інституту забезпечення позову, на нашу думку, сприятиме системному розумінню передумов, причин та

наслідків процесу законодавчого удосконалення законодавчої бази досліджуваної нами правової категорії.

Отже, генезис інституту забезпечення позову в системі цивільного судочинства знаходиться у прямій залежності від усвідомлення суспільною формацією практичної цінності як цілої галузі цивільного процесуального права в ієрархії правових засобів захисту порушеного невизнаного чи оспорюваного права особи, так і розуміння практичної користі даного інституту в процесі досягнення завдань цивільного судочинства. Передумовами генезису інституту забезпечення позову, на нашу думку, можна назвати: а) рівень економічного розвитку суспільства та забезпечення принципу непорушності права приватної власності; б) становлення і розвиток громадянського суспільства та формування ефективних правових механізмів захисту прав його членів незалежно від їх соціального статусу; в) стабільність функціонування судової системи та забезпечення державою належного місця в правовій системі країни для судової гілки влади. В свою чергу, серед факторів, що сприяють юридичній трансформації досліджуваного інституту слід виділити: а) удосконалення нормотворчої практики та юридичної техніки законодавцем; б) спрямування процесуальних норм у площину кодифікації; в) практичну апробацію засобі забезпечення позову судами різних суспільних формацій і історичних періодів; г) усвідомлення значення інституту забезпечення позову як невід'ємною процесуальної складової загального юридичного механізму забезпечення права особи на справедливий суд; г) рецепцію окремих процесуальних аспектів іноземного права вітчизняним законодавцем.

1.2. Правова природа та поняття забезпечення позову в цивільному судочинстві

Система судового захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод або ж законних інтересів особи складається із комплексу цілого ряду її складових, пов'язаних між собою спеціальними процесуально-правовими зв'язками, характер і вид яких визначають норми ЦПК України. Зокрема, реалізація завдань цивільного судочинства здійснюється завдяки наявності трьох базових видів проваджень: позовного, наказного та окремого. Функціонування кожного із них здійснюється завдяки як спільним, так і виключно індивідуально визначеним процесуальним інститутам цивільного процесу. До спільних можна віднести інститути процесуальних строків (в частині обрахування їх початку та закінчення), викликів та повідомлень учасників справи, виконання судових рішень тощо. Індивідуально визначені інститути стосуються виключно одного визначеного виду провадження і в інших використовуватись судом не можуть. Наприклад, в окремому провадженні до них можна віднести – інститут присяжних (частина четверта статті 293 ЦПК України) [244], який не притаманний ані позовному, ані наказному провадженню. У позовному провадженні таким інститутом є укладення мирової угоди, а наказне кардинально відрізняється від інших спеціальним остаточним актом – судовим наказом та порядком його оскарження.

Забезпечення позову є індивідуально визначеним інститутом для позовного провадження, оскільки його застосування може відбуватись виключного під час розгляду майнового чи немайнового спору по суті. Окреме провадження, завданням якого за частини першої статті 293 ЦПК України є підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав, не передбачає застосування будь-яких заходів забезпечувальних заходів, за допомогою яких можливо було б встановити той чи інший факт або ж констатувати його відсутність [244]. Тобто, окреме провадження не вирішує будь-які

матеріально-правові вимоги, досягнення яких можливо було б забезпечити додатковими процесуальними заходами. Якщо ж говорити про наказне провадження, то воно хоча і має результатом присудження заявникові конкретного матеріального блага у вигляді певної грошової суми незначного розміру, однак у процесі відправлення даного виду судочинства не бере участі інша сторона – боржник, вимоги щодо якого для стягувача та суду мають характер безспірних аж до тих пір, доки такий учасник не заявить про наявність спору.

Отже, ми можемо стверджувати, що існуюче цивільне процесуальне законодавство пов'язує реалізацію процесуальних механізмів інституту забезпечення позову виключно із позовним провадженням і аналогічна концепція реалізована в нормах, що регламентують господарський та адміністративний судові процеси.

Дослідження правової природи забезпечення позову в цивільному судочинстві неможливе без вивчення теоретичних напрацювань з даного питання іншими вченими-процесуалістами, погляди яких істотно вплинули на розвиток і становлення вказаного інституту в цивільному судочинстві.

Так, К. Головка ідентифікує інститут забезпечення позову як невід'ємний складник права особи на судовий захист, мотивуючи свою позицію відсутністю тотожності між задоволенням позовних вимог та реальним захистом порушених прав, оскільки досягнення першого не завжди є наслідком другого [24, с. 30].

Дане визначення, на нашу думку, є занадто обширним та найменш конкретизованим, зважаючи на обмеженість застосування інституту забезпечення позову в цивільному процесі, тобто лише у справах позовного провадження, в той час як поняття «судовий захист» притаманне також і наказному провадженню, в якому, як зазначалося вище, досліджуваний процесуальний інститут немає свого процесуального місця. Зокрема, безспірне стягнення судовим наказом певної грошової суми з боржника, безумовно має своєю кінцевою метою захист порушених майнових прав стягувача та спрямоване на їх оперативне відновлення. При цьому, якщо боржник, отримавши копію судового наказу, погодиться з ним та не подасть заяви до суду про його скасування, «акт судового захисту» можна вважати завершеним, тому що в такому випадку орган судової влади повністю виконав свою

функцію і реальне виконання стягнутого є вже обов'язком органу виконавчої служби чи приватного виконавця.

Ще більш вираженим прикладом судового захисту прав особи у наказному провадженні є інститут безспірного стягнення аліментів у розмірі фіксованої частки від доходу платника або у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, що здійснюється за заявою стягувача. Особливість такого судового захисту майнових прав дитини полягає в тому, що після видачі судового наказу в зазначеній категорії справ, він не може бути скасований в загальному порядку, передбаченому частиною першою статті 170 ЦПК України [244], оскільки в цьому разі єдиним способом скасування такого виду судового рішення, за частиною сьомою вказаної статті, є подання боржником позовної заяви до стягувача, предметом позову в якій є зменшення розміру стягнутих судом аліментів. Відтак, в даному випадку майнові права дитини визнаються законодавцем пріоритетними перед майновими правами боржника і повідомлення останнім про наявність будь-якого спору щодо цього не є підставою до автоматичного скасування вжитого судом заходу захисту – стягнення суми аліментів, як це має місце в інших справах наказного провадження.

З огляду на це, інститут забезпечення позову не можна вважати невід'ємним складником права особи на судовий захист її порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, оскільки в деяких, чітко визначених процесуальним законом випадках, реалізація ефективного судового захисту можлива без попереднього вжиття певних забезпечувальних заходів до протилежної сторони (наприклад, боржника).

В той же час, неможливо не погодитись із твердженням К. Головка про те, що реальний захист порушених прав не є тотожним задоволенню позовних вимог судом, тому що без виконання судового рішення будь-яка констатація факту досягнення завдання цивільного судочинства буде неправдивою. Більше того, неотримання позивачем присудженого йому блага або ж неможливість дійсного відновлення порушеного права підриває державотворчі основи законності та правопорядку у всіх сферах суспільного життя, оскільки як зазначив Конституційний Суд України в абзаці 2 пункту 4 мотивувальної частини свого рішення № 16-рп/2009 від 30 червня

2009 року по справі № 1-17/2009: «обов'язковість рішень суду є однією із основних засад судочинства, яка гарантує ефективне здійснення правосуддя, а виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової» [187, с. 8]. В іншому своєму рішенні № 11-рп/2012 від 25 квітня 2012 року у справі № 1-12/2012 Конституційний Суд України окремо наголосив: «невиконання судового рішення загрожує сутності права на справедливий розгляд судом» [185, с. 55]. В свою чергу, забезпечення позову застосовується не завжди та не у всіх без виключення справах позовного провадження, що свідчить про факультативну роль даного процесуального засобу у процесі виконання судового рішення.

Автори науково-практичного коментаря до Цивільного процесуального кодексу України за редакцією С.Я. Фурси розглядають інститут забезпечення позову як процесуальний механізм, спрямований проти несумлінних дій відповідача, який може сховати майно, розтратити його, продати, знецінити. Такі дії відповідача можуть призвести у майбутньому до того, що виконання рішення суду про присудження може бути утрудненим або взагалі неможливим [238, с. 35].

В даному визначенні, на наш погляд, вчені слушно розцінюють забезпечення позову як певний процесуальний механізм, наголошуючи, таким чином, на його процесуальній природі. Вжиття заходів забезпечення позову є виключним дискреційним повноваженням суду першої інстанції, яке може бути застосоване у цивільній справі на будь-якій її стадії. В цій частині, слід окремо акцентувати увагу на наступну особливість інституту забезпечення позову серед інших процесуальних механізмів, які застосовуються під час розгляду цивільної справи. Процесуальне законодавство в окремих випадках передбачає вжиття заходів забезпечення позову ще до стадії відкриття провадження у справі та взагалі – за відсутності поданої суду позовної заяви про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права. Така можливість декларується у частині другій статті 149, частині другій статті 151, пункту 1 частині першій статті 152 ЦПК України [244] та має своє додаткове роз'яснення у судовій практиці найвищого суду у системі судоустрою України. Зокрема, в постанові Верховного Суду від 14 червня 2021 року у справі № 308/8567/20

(провадження № 61-3480сво21) акцентована увага на тому, що законодавець не покладає обов'язку на суд відкрити провадження у справі, а тільки потім вирішувати питання про забезпечення позову і у випадку одночасного подання позовної заяви та заяви про забезпечення позову, розгляд заяви про забезпечення позову не залежить від вирішення питання про відкриття провадження у справі [112].

Таким чином, можна стверджувати, що забезпечення позову за своєю природою є процесуальним «автономним» інститутом, застосування якого не обмежується виключно рамками провадження у цивільній справі, оскільки можливе ще до звернення особи з позовом.

В той же час, слід піддати критиці позицію авторів відносно того, що такий процесуальний інститут спрямований проти несумлінних (нечесних або умисно протиправних) дій лише відповідача, оскільки за чинним нормами ЦПК України такі заходи можуть торкнутись не тільки сторони цивільної справи.

Згідно пункту 4 частини першої статті 150 ЦПК України позов може забезпечуватись також і шляхом встановлення заборони іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання [244]. Вжиття такого виду забезпечення негативно впливатиме на майнові чи немайнові права не лише відповідача, який у такому разі недоотримає певні блага, на які він розраховував, але і третіх осіб, які можуть перебувати із стороною спору у ділових цивільних або господарських договірних правовідносинах. При цьому, між відповідачем та третіми особами можуть існувати відносини зобов'язального характеру і застосування передбаченого пунктом 4 частини першої статті 150 ЦПК України заходу забезпечення позову унеможливить їх практичну реалізацію, спричинивши при цьому негативні майнові наслідки для контрагента відповідача. Отже, за певних умов, заходи забезпечення позову можуть торкнутись не лише учасника цивільної справи, а тому концепція досліджуваного в даній главі інституту як превентивного заходу, який застосовується виключно до відповідача, є застарілою та не відповідає реаліям чинного процесуального законодавства.

Інша група вчених-процесуалістів під керівництвом професора М.М. Ясинка в науково-практичному коментарі до Цивільного процесуального кодексу України визначає забезпечення позову як сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Метою забезпечення позову вчені визначають вжиття судом, у провадженні якого перебуває справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих несумлінних дій з боку відповідача [245, с. 339]. Аналогічне концептуальне бачення вбачається і у визначанні М.Й. Штефана, на думку якого забезпечення позову – це вжиття судом, у провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують за його позовом про присудження реальне виконання позитивно прийнятого рішення [251, с. 357–358].

В наведених вище дефініціях слушно з акцентовано увагу на правовій суті забезпечення позову як сукупності визначених процесуальних законом дій суду, що підкреслює активний характер досліджуваного інституту та виключність повноважень суду. Менше з тим, розглянуті визначення, на наш погляд, містять помилкове логічне узагальнення, яке полягає у ствердженні гарантованого результату – обов'язкового виконання рішення суду у випадку вжиття заходів забезпечення позову.

Як приклад, накладення арешту на майно боржника, що має економічну цінність або арешт певної суми грошових коштів, ще не гарантує того, що судові рішення буде безумовно виконаним після набрання ним законної сили. Вартості майна та суми грошей може просто не вистачити для стягнення на користь позивача присудженої судом суми, не говорячи вже про те, що сама ухвала суду про вжиття заходів забезпечення позову може лишитись невиконаною або ж бути виконаною із запізненням. Аналогічно, заборона відповідачу чи іншим особами вчиняти певні дії немає прямого та невідворотного наслідку у вигляді фактичного виконання рішення суду у справі немайнового характеру. З цього випливає, що інститут забезпечення позову може значно спростити та полегшити позивачу виконання судового рішення, але не гарантує цього у повній мірі.

В свою чергу, сучасна законодавча конструкція інституту забезпечення позову дозволяє говорити про те, що його основною метою є охорона матеріально-правових інтересів позивача, але зі змісту наявних процесуальних положень ЦПК України вбачається і інтегрований механізм захисту прав відповідача від протиправних зловживань даним процесуальним інститутом. Про це, по-перше, свідчить цілий перелік обмежень допустимих до вжиття заходів, передбачений у частинах третьої – дванадцятої статті 150 ЦПК України [244]. Такі обмеження можна поділити за трьома критеріями: а) статусом суб'єктів, щодо яких можливе обмежене вжиття заходів забезпечення (Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку тощо); б) видом дії, яку заборонено вживати в якості видів забезпечення (зупинення тимчасової адміністрації або ліквідації банку, зупинення дії рішень Кабінету Міністрів України про участь держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку); в) видом активу, щодо якого не можуть вживатись такі заходи (предмети, що швидко псуються, допомога по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, яка виплачується у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю (включаючи догляд за хворою дитиною), вагітністю та пологами, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку тощо).

По-друге, відповідач наділений процесуальним правом подати до суду клопотання про скасування заходів забезпечення позову або про зміну одного заходу забезпечення позову іншим. Захисним механізмом його прав також слугує передбачене у статті 154 зустрічне забезпечення та статтею 159 – право на відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову [244]. Це збалансовує основоположний у цивільному процесуальному праві принцип диспозитивності, зобов'язуючи позивача, перед тим, як скористатись своїм процесуальним правом на подання заяви про забезпечення позову, зважити всі існуючі ризики, які така заява може нести у собі для прав відповідача, ґрунтовно та відповідально підійти до аналізу підстав застосування такого процесуального механізму з тією метою, щоб замість намагання захистити своє право, безпідставно не порушити право свого опонента, надавши вже йому право на позов.

Тобто, чинна нормативна база, що регламентує досліджуваний інститут, спрямована на захист обох сторін спору – як позивача (від ризиків невиконання судового рішення), так і відповідача (від збитків, спричинених необґрунтованим вжиттям заходів забезпечення позову), що у повній мірі кореспондується із принципами законності, верховенства права, рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом, змагальності сторін та пропорційності.

В цій частині ґрунтовною та логічною є позиція О. Захарової та О. Грабовської, які змістом забезпечення позову у цивільному процесі вбачають «вжиття судом заходів, спрямованих на захист інтересів осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, у разі припущення неможливості виконання судового рішення внаслідок певних дій учасників процесу» [38, с. 14].

У вказаній дефініції слушно акцентується увага на підставах до вжиття заходів забезпечення позову, якими є обґрунтоване припущення того, що через певні дії відповідача чи пов'язаних із ним осіб, рішення суду може залишитися невиконаним. В той же час, важливим у цьому контексті вбачається зауваження судді Конституційного Суду України В. Лемака про те, що «підстави для обмежень прав і свобод людини ніколи не можуть бути абстрактними (як і механізми таких обмежень)» [74, с. 55]. Тобто суд, вирішуючи питання про вжиття заходів забезпечення позову, які невідворотно матимуть своїм наслідком обмеження певних прав відповідача або ж інших осіб, які мають або можуть мати у майбутньому певні правовідносини з останнім, повинен дійти внутрішнього переконання в тому, що підстави до такого судового процесуального реагування з великою імовірністю є реальними, аніж абстрактними, і сама загроза для позивача залишитись без присудженого йому на законних підставах блага є більш імовірною, аніж припущення про те, що цього може не статись.

Забезпечення позову – це вжиття обмежувальних заходів стосовно відповідача або третіх осіб ще до моменту вирішення спору по суті та до встановлення судом усіх обставин справи. З огляду на це, можемо констатувати, що в даному процесуальному інституті в повній мірі реалізована запропонована Т.В. Рудою концепція такого стандарту оцінки доказів як ймовірність, який на думку вченої доцільно

застосовувати при попередній оцінці доказів і тоді, «коли немає необхідності в тому, щоб докази переконували в існуванні або відсутності певної обставини, а лише дозволяли припустити певний висновок (наприклад, при вирішенні питання про забезпечення позову чи забезпечення доказів)» [189, с. 15]. Тобто, за позицією вченої, інститут забезпечення позову цілковито ґрунтується на критерії ймовірності обставин, припущення про існування яких достатньо для вжиття одного або кількох, визначених у статті 150 ЦПК України, заходів забезпечення, в той час як при остаточній оцінці наявних у справі доказів та ухваленні рішення, застосуванню підлягає виключно стандарт переконливості доказів.

Разом з тим, слід зауважити, що О. Захарова та О. Грабовська у досліджуваній дефініції цілком обґрунтовано не характеризують можливі дії учасників процесу як обов'язково завідомо протиправні. Відкриття провадження у цивільній справі для особи, яка навіть без свого вільного волевиявлення стала її учасником, не має наслідком припинення всіх сімейних, цивільних, трудових та будь-яких інших правовідносин, в яких відповідач бере участь та наділений певними правами чи обов'язками. Аналогічно, отримання офіційного статусу сторони цивільного спору автоматично не позбавляє такого суб'єкта права на вчинення ним юридично значимих дій чи укладення правочинів майнового характеру з метою задоволення певних своїх потреб або потреб осіб, яких такий учасник зобов'язаний утримувати. З огляду на це, неможливість виконання судового рішення за позовом до такого відповідача може бути наслідком цілком правомірних дій, що спричинили погіршення його майнового чи фінансового стану (оплата довгострокового кредиту чи рахунків за комунальні послуги, продаж нерухомого майна з метою придбання іншого, сплата аліментів на утримання дитини чи батьків похилого віку тощо).

Дещо схожої за суттю позиції дотримується і В.І. Тertiшніков, який зміст забезпечення позову вбачає у «створенні можливості для майбутнього реального виконання рішення суду. Воно застосовується тоді, коли відповідач або майбутній відповідач вчиняє або може вчинити дії, які утрудняють або унеможливають реальне виконання рішення суду» [202, с. 156].

О.О. Колосова вважає забезпечення позову своєрідним механізмом захисту, гарантією прав і законних інтересів позивача від несумлінних дій відповідача шляхом застосування різних процесуальних засобів, що реально сприяють виконанню судового рішення [50, с. 62].

Судова гілка влади сформулювала власну дефініцію досліджуваного процесуального інституту, закріпивши її в преамбулі постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» від 22 грудня 2006 року № 9, за якою інститут забезпечення позову – це сукупність процесуальних дій, які гарантують виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог [149]. Втім, як і у випадку з визначенням, запропонованим М.Й. Штефаном та авторами науково-практичного коментаря до Цивільного процесуального кодексу України, вжиття словосполучення «гарантують виконання» є дещо невдалим, оскільки як вже зазначалося вище, вжиття заходів забезпечення позову значно підвищує імовірність реального виконання судового рішення, однак у повній мірі не забезпечує такий результат. В цій частині слід також зауважити, що виконання судового рішення є окремою спеціальною складовою правового механізму забезпечення права особи на судовий захист, особливості якої регламентовані нормами спеціального Закону України «Про виконавче провадження» та положенням підзаконних актів. Тому кінцевий результат виконавчого провадження у більшій мірі залежить від ефективних дій органів та осіб, яких держава наділила повноваженнями з примусового виконання судових рішень, і лише вжиття спеціальних заходів забезпечення позову у конкретному виконавчому провадженні може бути знівельовано неефективністю певних суб'єктів в організації та діяльності, спрямованої на примусове виконання акту органу судової влади.

Заслужовує на увагу і погляд дослідника адміністративного процесу Т.О. Тура, який розглядає забезпечення позову як універсальний засіб правового захисту, що використовуються у країнах Європейського Союзу, який має двоєдину природу: є ефективним інструментом запобігання недотримання законних вимог і відновлення порушених прав, водночас може стати знаряддям для зловживання процесуальними

правами. При цьому, на думку вченого, механізм інституту забезпечення позову полягає у реалізації комплексу організаційно-правових засобів і дій, які вживаються з метою якісного відправлення правосуддя, що проявляється у прийнятті судових актів, направлених на вирішення завдань забезпечення позову у підвідомчих суду справах [205, с. 3].

На відміну від цивільного та адміністративного процесів, значна частина дослідників галузі господарського судочинства забезпечення позову ототожнює із забезпечувальними заходами, мотивуючи такий підхід тим, що обидва вказаних інститути переслідують єдину мету – здійснення судом захисту прав суб'єкта господарювання [255, с. 90], [253, с. 136], [43, с. 5], [171, с. 138].

Авторами навчального посібника, виданого за загальною редакцією С.С. Бичкової, запропоновано наступне визначення досліджуваної категорії – це вжиття судом на прохання осіб, які беруть участь у справі, передбачених законом заходів, що спрямовані на реальне виконання майбутнього судового рішення. На думку вчених, за своєю суттю забезпечення позову є встановленням судом обмежень суб'єктивних прав, інтересів і свобод для гарантування реалізації в майбутньому актів правосуддя, а отже, і задоволення законних претензій позивача [9].

На нашу думку, серед всіх розглянутих вище дефініцій і визначень досліджуваного інституту, найбільш детально і точно його суть розкрито у згаданому вище навчальному посібнику «Цивільне процесуальне право України» під редакцією С.С. Бичкової. Дійсно, забезпечення позову за своїм змістом є обмеженням певних майнових прав чи інтересів відповідача (інших осіб), які він мав змогу вільно реалізовувати ще незадовго до пред'явлення до нього позову. Разом з тим, вказане визначення акцентується на принципі диспозитивності цивільного судочинства, оскільки безініціативне вжиття передбачених процесуальним законом заходів в цивільному судочинстві не допускається.

В цій частині слід зауважити, що Україна взяла на себе певні міжнародно-правові зобов'язання щодо європейської інтеграції, які стосуються в тому числі і сфери юстиції. Так, статтею 14 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної

енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчиненої у м. Брюссель 27 червня 2014 року, в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване в тому числі на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості й боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод [207].

З огляду на взятий нашою державою євроінтеграційний курс, як і будь-які перешкоди в реалізації певних прав та інтересів особи з боку державного органу, забезпечення позову має застосовуватись з урахуванням загальних принципів втручання держави у права особи, які сформовані в практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та широко застосовуються при аналізі дій уповноважених суб'єктів на предмет їх правомірності.

Зокрема, пунктом 39 рішення ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України» (заява № 4909/04) від 10 лютого 2010 року визначено: «Будь-яке втручання органу влади у захищене право не суперечитиме загальній нормі, викладеній у першому реченні частини першої статті 1, лише якщо забезпечено «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Питання стосовно того, чи було забезпечено такий справедливий баланс, стає актуальним лише після того, як встановлено, що відповідне втручання задовольнило вимогу законності і не було свавільним (див. рішення у справі «Беєлер проти Італії» (*Beyeler v. Italy*) [GC], № 33202/96, пункт 107, ECHR 2000-I)» [177].

Підтримуючи відносність таких вимог ЄСПЛ до будь-якого без виключення виду обмеження прав особи, Конституційний Суд України у пункті 5.1 мотивувальної частини свого рішення від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023 наголосив на тому, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені суспільною

потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права» [183, с. 125].

Переважає більшість закріплених в ЦПК України заходів забезпечення позову стосується саме майна та майнових прав відповідача, а тому при їх застосуванні слід враховувати практику ЄСПЛ щодо втручання органів державної влади у право мирного володіння майном. В цій частині європейською судовою інституцією вже напрацьовані відповідні роз'яснення, вагома частина з яких сформульована при розгляді заяв проти України.

Наприклад, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Щокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06) від 14 жовтня 2010 року зазначено наступне: «Перша та найважливіша вимога статті 1 Першого протоколу до Конвенції полягає в тому, що будь-яке втручання публічних органів у мирне володіння майном повинно бути законним. Так, друге речення першого пункту передбачає, що позбавлення власності можливе тільки «на умовах, передбачених законом», а другий пункт визнає, що держави мають право здійснювати контроль за використанням майна шляхом введення «законів». Більш того, верховенство права, один із основоположних принципів демократичного суспільства, притаманний усім статтям Конвенції. Таким чином, питання, чи було дотримано справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та вимогами захисту основоположних прав окремої особи, виникає лише тоді, коли встановлено, що оскаржуване втручання відповідало вимозі законності і не було свавільним (див. рішення у справі «Ятрідіс проти Греції» (*Jatridis v. Greece*) [ВП], № 31107/96, пункт 58, ЄСПЛ 1999-II) [180].

Аналогічне роз'яснення практичного застосування принципу законності до правовідносин втручання державного органу в мирне володіння майном міститься і в пункті 33 рішення ЄСПЛ у справі «Серков проти України» (заява № 39766/05) від 07 липня 2011 року [178].

У справі «Трегубенко проти України» (рішення від 02 листопада 2004 року, заява № 61333/00) ЄСПЛ роз'яснив, що «позбавлення майна може бути виправданим лише у випадку, якщо буде показаний *inter alia*, «інтерес суспільства» та «умови, передбачені законом». Більше того, будь-яке втручання у право власності обов'язково повинно відповідати принципу пропорційності. Як неодноразово зазначав Суд, «справедливий баланс» має бути дотриманий між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав людини. Пошук такого справедливого балансу пролягає через всю Конвенцію». Далі Суд зазначає, що необхідний баланс не буде дотриманий, якщо особа, про яку йдеться, несе «індивідуальний і надмірний тягар» (див. рішення щодо Брумареку (Brumaresku), яке згадувалося вище, параграф 78)) [179].

Водночас, у пункті 53 рішення ЄСПЛ у справі «Войтенко проти України» (заява № 18966/02) від 29 червня 2004 року, Суд зауважив: «неможливість для заявника домогтися виконання судового рішення, винесеного на його чи її користь, становить втручання у право на мирне володіння майном, що викладене у першому реченні пункту першого статті 1 Протоколу № 1 (див. серед інших джерел, «Бурдов проти Росії», заява № 59498/00, параграф 40, ЄСПЛ 2002-III; «Ясіуньєне проти Латвії», заява № 41510/98, параграф 45, 06 березня 2003 року))» [175].

Як бачимо, за позицією ЄСПЛ право на мирне володіння своєю власністю та право вимагати виконання судового рішення майнового характеру, визнаються рівноцінно гарантованими статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

З вищевикладеного випливає, що застосування в порядку забезпечення позову певних обмежень однієї особи у можливості вільно розпоряджатися своїм майновим правом, у разі дотримання «інтересу суспільства», «умов, передбачених законом», «справедливого балансу між вимогами приватного та загального інтересу», принципу пропорційності, повністю узгоджується із загальним принципом обов'язковості виконання судового рішення та спрямоване на реалізацію даної правової засади.

В той же час, в юридичній літературі в цілому, як і в жодному з досліджених вище визначень науковців-правників, автором не було виявлено запропонованої та

обґрунтованої концепції забезпечення позову як певного процесуального права позивача, реалізація якого допускається за визначених процесуальним законом умов. Тому, для вичерпності нашого дослідження, розглянемо інститут забезпечення позову через призму процесуальних правомочностей учасника судового спору та права особи на реалізацію присуджених судом благ у випадку задоволення позову.

З метою реалізації поставленого завдання, звернемось до поняття та класифікації цивільних процесуальних прав, які вже давно напрацьовані в юридичній літературі.

Так, суб'єктивне процесуальне право сторони цивільного процесу, за визначенням Л.В. Діденко – це міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільно-процесуальних правовідносин. Це складне юридичне утворення, що має особистий зміст та складається з юридичних можливостей, які надані суб'єкту. На думку вченого, серед всієї сукупності суб'єктивних цивільно-процесуальних прав можливо виділити три основні можливості: 1) можливість вимагати, що складає можливість вимагати від зобов'язаного суб'єкта виконання покладених на нього обов'язків; 2) можливість на власні дії, що означає можливість самостійно здійснювати суб'єктом фактично та юридично значущі дії; 3) можливість виконання чи вимоги використання державно-примусових заходів у випадку порушення суб'єктивного права [34, с. 50].

В свою чергу, А. Коцюруба поділяє процесуальні права (як структурні елементи цивільного процесуального правового статусу сторони спору) на наступні три групи: 1) загальні суб'єктивні цивільні процесуальні права та юридичні цивільні процесуальні обов'язки, які притаманні усім учасникам справи; 2) спеціальні суб'єктивні цивільні процесуальні права сторони як самостійного суб'єкта; 3) спільні суб'єктивні цивільні процесуальні права і юридичні цивільні процесуальні обов'язки сторін, якими наділений і позивач, і відповідач [58, с. 19].

Із вжитого формулювання частин першої та третьої статті 149 ЦПК України вбачається, що законодавець не наділяє правом звернення до суду із заявою про вжиття заходів забезпечення позову виключно лише позивача. У диспозиціях вказаних норм мова іде про можливість вчинення такої процесуальної дії учасниками

справи, до яких у справах позовного провадження за частиною першою статті 42 ЦПК України відносяться сторони та треті особи.

В свою чергу, клопотати про забезпечення поданого позову може також і третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, оскільки в такому разі згідно частини третьої статті 52 ЦПК України, вона користується усіма правами і несе всі обов'язки позивача. Тобто, виникнення у учасника справи процесуального права на подання заяви суду, в порядку статті 150 ЦПК України, знаходиться у прямому взаємозв'язку із правом такої особи на задоволення позовних вимог. В свою чергу, право на позов не тотожне праву на обов'язкове його задоволення, оскільки пред'явлення необґрунтованих і безпідставних вимог не спричиняє в суду обов'язку до констатації факту порушення певного права, свободи чи інтересу та вжиття законних заходів до їх захисту. Аналогічно, з цих же підстав, право на подання заяви про забезпечення позову нетотожне праву на безумовне задоволення такої заяви, оскільки процесуальний закон дозволяє вжиття спеціальних заходів лише після виконання всіх встановлених ЦПК України вимог.

Якщо досліджувати право на забезпечення позову через призму права на виконання судового рішення, то в цьому випадку можна констатувати, що останнє виникає лише після набрання рішенням суду законної сили, чого на стадії розгляду справи бути не може. Тобто, сторона має право на виконання судового рішення в майбутньому і з цих же підстав право на обов'язкове забезпечення позову судом за її заявою у неї відсутнє.

Крім того, якщо звернутись до норми частини першої статті 149 ЦПК України, то за її змістом суд має право (але не зобов'язаний) вжити заходів забезпечення позову за заявою учасника справи. В свою чергу, норма частини шостої статті 153 ЦПК України наділяє суд правом на власний розсуд забезпечити позов повністю або в певній частині в залежності від об'єктивних обставин справи.

З вищевикладеного вбачається, що безумовне право вживати або не вживати заходи забезпечення позову належить виключно суду, а тому позивач (у тому числі й зустрічний позивач) та третя особа із самостійними позовними вимогами об'єктивно не можуть бути наділені такою правомочністю, тому що спільність однорідних прав

у суду, як арбітра цивільного спору, та сторін, як його безпосередніх учасників, породжуватиме – «процесуальну анархію». При цьому, наявність у сторін справи права на апеляційне оскарження ухвали про відмову у забезпеченні позову не свідчить про право такого учасника на безумовне забезпечення позову, оскільки в такому випадку завданням суду апеляційної інстанції буде не захист зазначеного права, а контроль за дотриманням та правильним застосуванням судом першої інстанції процесуального законодавства.

З огляду на вищевикладене, в контексті суб'єктивних процесуальних прав особи доцільно говорити лише про право клопотати про забезпечення позову, яке за класифікацією А. Коцюруби можна віднести до категорії спільних, яким наділений як позивач (у тому числі й зустрічний позивач), так і третя особа із самостійними позовними вимогами щодо предмета спору.

В той же час, при вжитті судом заходів забезпечення позову, у сторони, що подала відповідну заяву, виникає право вимагати реалізації даних заходів. В свою чергу, таке право кореспондується із обов'язком позивача або третьої особи із самостійними вимогами відшкодувати відповідачу збитки, спричинені необґрунтованим забезпеченням позову. У цій частині забезпечення позову можна розглядати як обмежене процесуальним законом право позивача, що тісно пов'язане з майбутнім правом на виконання судового рішення, проте прийняття рішення про реалізацію таких правомочностей належить виключно до компетенції суду, що розглядає справу.

Отже, дослідивши наявні у юридичній літературі дефініції забезпечення позову та проаналізувавши наведені обґрунтування і позиції вчених в цій частині, вважаємо за можливе сформулювати власне визначення досліджуваного процесуального інституту.

На наш погляд, забезпечення позову можливо визначити як превентивний процесуальний засіб диспозитивного характеру, який сприяє досягненню завдань цивільного судочинства шляхом вжиття переважно до відповідача, а у випадках передбачених законом до інших осіб, спеціальних заходів обмеження його майнових прав, співмірних із ціною пред'явленого до нього майнового позову, або ж

відповідних характеру негативних наслідків немайнового позову, спрямований на створення передумов ефективного і своєчасного виконання судового рішення в подальшому після набрання ним законної сили [66, с. 12].

Правова сутність інституту забезпечення позову полягає в обмеженні прав відповідача або інших осіб, через взаємовідносини з якими відповідач має потенційну змогу вчиняти певні дії або правочини, що спрямоване на попередження невиконання рішення суду у майбутньому. При цьому, такі обмеження при їх застосуванні, в обов'язковому порядку мають відповідати загальним принципам, сформульованим у судовій практиці ЄСПЛ щодо вимог до обмежень прав особи з боку державних органів.

1.3. Завдання, функції та юридичне значення забезпечення позову у системі цивільного судочинства України

Згідно з філософським розумінням мети, кожен процес має свою мету, яка або визначається його природою, або раціоналізується (як смисл) [11, с. 11]. З даним твердженням В.С. Бігуна неможливо не погодитись, оскільки будь-яка осмислена діяльність переслідує досягнення певних цілей шляхом виконання необхідного для цього переліку завдань, кожне із яких має свій алгоритм. Цивільне судочинство не є виключенням із даного правила, тому що воно як і будь-яка сфера суспільного буття підкоряється загальним філософським законам.

Визначення завдань, функцій та в кінцевому підсумку – юридичного значення забезпечення позову у системі цивільного судочинства України неможливе без первинного встановлення сутності вказаних філософсько-правових категорій. Даний процес є невід’ємною складовою наукового дослідження, оскільки без узгодженості у розумінні базових термінів, неможливо дійти до суті об’єкта, який вивчається дослідником.

Відразу ж слід зауважити, що в науці існує два базові погляди на розуміння понять «завдання» та «функції»: за одним із них, дані поняття є тотожними між собою, а за іншим – відмінними, але подібними за суттю.

Зокрема, А.М. Чорна, досліджуючи питання співвідношення даних категорій зауважує, що завдання є більш ширшою науковою категорією, ніж функція і конкретне завдання, оскільки являється «первинним соціально-правовим явищем, тоді як «цілеспрямована» функція – вторинним. На думку вченої, функція є своєрідним способом – набором упорядкованих прийомів та операцій [248, с. 75-76].

А.А. Нікітін вважає, що «завдання визначають вектор руху до поставленої мети», в той час як функції тісно пов’язані з метою та завданнями й практично впливають із них, оскільки вони охоплюють комплекс способів, методів, прийомів і дій, які забезпечують виконання певних завдань і досягнення мети. На думку вченого, функція визначає призначення органу в межах певної системи, його ролі під час

досягнення певної мети, відображаючи зміст діяльності суб'єкта, значною мірою визначаючи його сутність і соціальне призначення [93, с. 61-62].

На прямій залежності функцій права від його завдань наголошує і В.С. Ковальський зазначаючи, що така взаємозалежність обумовлюється тісним взаємозв'язком завдань та інтересів між собою, які при цьому безпосередньо обумовлюють саме існування функцій, визначають їх зміст, а також суттєво впливають на історично обумовлені форми їх реалізації, на функціонування певних державних інституцій [48, с. 60].

А.А. Коваленко зазначає, що використання поняття «функція права» пов'язується із: характеристикою сутності різноманітних державно-правових, зокрема фінансово-правових явищ, із завданнями, повноваженнями та компетенцією органів публічної влади. Як функції, так і завдання притаманні праву, державі, органами публічної влади [46, с. 89].

Л.Р. Майданик дотримується аналогічного погляду нетотожності вказаних категорій, зазначаючи, що «порівняно із завданнями функції є найбільш важливими та скеровуючими напрямками впливу певних груп норм права (галузі, інститути) на відповідні відносини, які регулюються зазначеними нормами, що водночас перебувають у постійному динамічному взаємозв'язку» [79, с. 14].

Для встановлення в межах даної глави, які функції виконує досліджуваний нами процесуальний інститут, та переліку конкретних завдань, покладених на нього законодавцем, вважаємо за доцільне спочатку визначити завдання забезпечення позову в системі сучасного цивільного процесуального права. Вивчення вказаного аспекту можливе шляхом аналізу нормативної бази, актуальної судової практики, а також доктрини цивільного процесу, в якій сформовані напрацьовані висновки щодо завдань та функцій як даного процесуального інституту зокрема, так і цивільного судочинства в цілому.

Очевидно, що завдання окремо взятого процесуального інституту чи галузі мають бути нерозривно пов'язані із загальними завданнями, які виконує правосуддя як соціально-правове явище в демократичному суспільстві. Відразу ж слід зауважити, що відправлення правосуддя, за статтею 124 Конституції України, є виключною

прерогативою судів, а за статтею 127 Основного Закону його здійснюють судді (у визначених законом випадках – разом із присяжними) [55], що, в свою чергу, підкреслює виокремлення правосуддя на конституційному (а відповідно – загальнодержавному) рівні серед інших видів діяльності державних та муніципальних органів, а тому має свої спеціальні завдання та функції. Однак, норми розділу VIII Конституції не містять ані мети, ані функцій чи завдань правосуддя, ототожнюючи даний термін із поняттям «судочинство» та закріплюючи у статті 129 лише його основні засади. З огляду на це, слід звернутись до спеціальних законів, які регламентують діяльність судової гілки влади.

Так, організацію здійснення правосуддя визначає Закон України «Про судоустрій і статус судів», з норм частини другої статті 1, статті 2 та частини першої статті 5 якого вбачається, що правосуддя є формою реалізації судової влади судьями та присяжними (у визначених законом випадках) на засадах верховенства права та відповідно до визначених законом процедур судочинства, з метою забезпечення кожному права на справедливий суд [168]. Разом з тим, під правом на справедливий суд у статті 7 згаданого Закону розуміється захист прав, свобод та інтересів особи у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом, доступність чого для кожної особи «забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України» [168].

Отже, поверхневий аналіз чинного законодавства дає можливість встановити, що основним завданням правосуддя є захист прав, свобод та інтересів кожного, хто знаходиться під юрисдикцією нашої держави. В свою чергу, для більш глибокого розуміння всієї сукупності завдань правосуддя, слід звернутись до тлумачної практики Конституційного Суду України, як єдиного судового органу, уповноваженого законом на здійснення тлумачення норм Конституції України та відповідності їй законів та інших правових актів.

В підпункті 5.2.2 пункту 5 мотивувальної частини висновку Конституційного Суду України від 10 липня 2012 року № 1-в/2012 вказано, що метою об'єктивного і справедливого правосуддя є захист прав і свобод людини і громадянина [22, с. 39]. В той же час, на правосуддя додатково покладено завдання по забезпеченню

верховенства права та конституційного ладу в державі, що вбачається зі змісту абзацу четвертого підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини рішення Великої палати Конституційного Суду України від 04 грудня 2018 року № 11-р/2018 [173, с. 81].

При цьому, в абзаці 8 підпункті 2.1 пункту 2 рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018 зазначено, що право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя [184, с. 68]. Тобто, вбачається, що окрім захисту прав, свобод та інтересів, забезпечення верховенства права та конституційного ладу в державі, правосуддя, за позицією Конституційного Суду України, має також гарантувати особі реалізацію і утвердження конституційних прав та свобод, що можна визначити як наступним його завданням.

В іншому своєму рішенні від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 Конституційний Суд України зауважив, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» [186, с. 28]. Звідси випливає, що завдання правосуддя полягає також і у ефективному поновленні скривдженої особи у її правах, незалежно від виду правовідносин, в яких ці права було порушено.

Додатково, в абзаці 8 підпункті 2.3 пункту 2 мотивувальної частини рішення Великої палати Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019 уточнено суть завдання правосуддя по поновленню особи в її правах та зазначено, що таке поновлення має бути своєчасним, ефективним та справедливим, а також здійсненим протягом розумних строків [182, с. 106].

Отже, підсумовуючи висновки Конституційного Суду України щодо сутності правосуддя через призму покладених на нього обов'язків, можна зазначити, що на правосуддя законодавець покладає цілу низку завдань як локального, так і загальнодержавного характеру, а саме:

- а) захист прав і свобод людини і громадянина;
- б) забезпечення верховенства права та конституційного ладу в державі;
- в) гарантування кожній особі можливість реалізації її інших конституційних прав і свобод, а також їх утвердження і захисту;

г) забезпечення ефективного, своєчасного та справедливого поновлення особи в її правах протягом розумних строків.

Серед доктринальних поглядів на завдання правосуддя слід звернути увагу на позицію В.М. Бурдіна, для якого правосуддя в державі є однією з найважливіших гарантій нормального функціонування механізму держави та громадянського суспільства [19, с. 285].

В науці процесуального права існує також і думка, що однією із функцій правосуддя є здійснення судом соціально-політичного арбітражу шляхом вирішення соціально-політичних конфліктів у суспільстві за допомогою специфічної процесуальної форми [12, с. 69].

В.М. Лаговський розглядає саме правосуддя як основну функцію держави в системі судової гілки влади. На думку науковця, функція правосуддя є стрижнем судової системи України, здійснюється виключно у судових засіданнях суддями (в деяких випадках і народними засідателями) шляхом розгляду усіх категорій юридичних справ в судах першої, апеляційної та касаційної інстанції. При цьому, реалізацію даної функції вчений вбачає через додаткові функції: правозастосовчу, нормотворчу, правозахисну та представницьку [71, с. 20].

Разом з тим, К.В. Гусаров, характеризуючи функції правосуддя у цивільному процесі, розглядає їх як «закріплені в законодавстві напрями правосуддя з розв'язання та вирішення органами судової влади з дотриманням цивільної процесуальної форми спорів про право цивільне (в широкому розумінні) та безспірних справ, віднесених законодавством до компетенції судів щодо розгляду цивільних справ. Реалізація функцій правосуддя спрямована на затвердження верховенства права та закону, а також на вирішення завдань правосуддя, які визначають його соціальне призначення. Функції правосуддя у цивільному процесі здійснюються судами цивільних юрисдикцій з використанням наданих судам державою повноважень, форм та заходів їх реалізації» [33, с. 82]. До переліку функцій правосуддя вчений відносить наступні:

- 1) розгляд і вирішенні правових спорів у порядку цивільного судочинства;
- 2) контроль та перегляд актів у системі цивільної юрисдикції;

3) встановлення у безспірному порядку фактів і станів, що мають юридичне значення;

4) застосування до порушників закону примусових заходів;

5) тлумачення правових норм [33, с. 82-83].

Таким чином, окресливши перелік основних завдань вітчизняного правосуддя, ми можемо стверджувати, що головним завданням забезпечення позову, як спеціального процесуального інституту у системі цивільного судочинства України, є сприяння судовій гілці влади у реалізації покладених на неї Конституцією України та Законами України завдань правосуддя в процесі здійснення судочинства судами цивільної юрисдикції. Вказаний висновок ґрунтується також і на тому, що реалізація заходів забезпечення позову неможлива відокремлено від відправлення правосуддя інституціями судової влади і будь-яка процесуальна діяльність не може мати іншого основного завдання, аніж досягнення спільних цілей у тому виді судочинства, складовою частиною якого вона є.

Встановивши завдання досліджуваного інституту, можливо перейти до вивчення його функцій, які можуть мати як тотожний, так і відмінний з функціями правосуддя характер.

Так, К.О. Таранець метою забезпечення позову вбачає недопущення утруднення чи унеможливлення виконання судового рішення, а також перешкоджання спричинення значної шкоди позивачу [200, с. 499].

О.С. Ткачук єдиною функцією, що притаманна заходам забезпечення позову в системі реалізації судової влади у цивільному судочинстві вбачає забезпечувальну, наділяючи нею також інститути наказного провадження та застосування заходів процесуального примусу [203, с. 50-51].

В свою чергу, Верховний Суд розглядає як першочергову функцію забезпечення позову – гарантування задоволення законних вимог позивача, відзначаючи, що «метою вжиття заходів щодо забезпечення позову є уникнення можливого порушення в майбутньому прав та охоронюваних законом інтересів позивача, а також можливість реального виконання рішення суду та уникнення будь-яких труднощів при виконанні у випадку задоволення позову (постанова

Верховного Суду від 25 березня 2019 року у справі № 1810з-18) [113]. Водночас, сутність забезпечення позову Верховний Суд вбачає у наданні позивачеві тимчасової правової охорони його прав та інтересів, за захистом яких він звернувся до суду, до вирішення спору судом та набрання рішенням суду законної сили [111].

На функції гарантування виконання рішення суду, у разі задоволення позовних вимог, як на основоположну мету інституту забезпечення позову базується і позиція Конституційного Суду України, висловлена ним у рішенні від 31 травня 2011 року № 4-рп/20 (справа № 1-18/2011) [188, с. 25].

Досліджуючи функції заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві, Т.О. Тур поділяє їх на загальні та спеціальні. До загальних на думку вченого відносяться: утворення системи, регулятивна, інформаційно-орієнтована, охоронна, визначення мети, мотиваційна, гносеологічна, виховна, соціального контролю. До спеціальних функцій заходів забезпечення позову, на думку Т.О. Тур, можна віднести:

1) функцію гарантування належного судового захисту прав, свобод і законних інтересів адміністративного позивача в умовах наявної небезпеки порушення прав, свобод і законних інтересів адміністративного позивача або невизначеного кола осіб, на захист прав, свобод і законних інтересів яких подано адміністративний позов;

2) функцію забезпечення виконання вимог адміністративного позивача, що містяться в адміністративній позовній заяві [206, с. 38].

Г.С. Буга, проводячи дисертаційне дослідження забезпечення позову в цивільному процесуальному праві України, при розкритті питання сутності досліджуваного інституту зазначає, що він є особливим видом судової юрисдикції, яка має свою процесуальну форму і з цих підстав забезпечення позову розглядається як вимога, яка характеризується своєю універсальністю, охоронною функцією, превентивністю, імперативністю та обов'язковістю [18, с. 8], а щодо функцій забезпечення позову вчена розглядає наявність лише двох: компенсаторної та превентивної [18, с. 13].

Проте, на наш погляд, вищезначені позиції вчених, Верховного та Конституційного судів значно звужують процесуальне значення досліджуваного в

цій главі інституту і обсяг притаманних йому функцій, оскільки сфера його практичного застосування є набагато ширшою, що відображено в чинних нормах ЦПК України, які зазнали істотної правової трансформації в рамках судової реформи 2017 року.

Як зазначалося у попередній главі, інститут забезпечення позову у цивільному процесі є структурним елементом позовного провадження. З цих підстав, більшість науковців звертають увагу саме на його забезпечувальну функцію при розгляді цивільних спорів, яка виражається у забезпеченні майбутнього виконання рішення суду чи ефективного захисту, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача. Дана функція прямо вбачається зі змісту частини другої статті 2 ЦПК України, якою закріплено умови до застосування судом такої процесуальної можливості.

Однак, дія забезпечувальних заходів не обмежується лише даною сферою, висновок про що можна зробити з аналізу цілого ряду процесуальних норм.

Так, згідно з нормою абзацу 5 частини першої статті 466 ЦПК України суд за заявою особи, яка подає клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, може вжити передбачені цим Кодексом заходи забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду такого клопотання, якщо невжиття заходів забезпечення позову може ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду [244].

Вказаний процесуальний інститут має своїм завданням створення реального механізму для виконання Конвенції «Про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах» від 02 липня 2019 року (ратифікована нашою державою Законом України № 2342-IX від 01 липня 2022 року), за пунктом 1 статті 4 якої судові рішення, ухвалені судом Договірної Держави (Держави ухвалення) визнається та виконується в іншій Договірній Державі (запитуваній Державі) відповідно до положень цього Розділу, а у визнанні та виконанні може бути відмовлено лише на підставах, визначених цією Конвенцією [54].

За позицією М.О. Лева, визнання іноземного судового рішення являє собою юридичний акт, яким суверенна держава, поширюючи дію іноземного рішення на

власну територію, висловлює своє ставлення до нього як до юридичного факту, з яким пов'язується виникнення, зміна або припинення встановлених іноземним судом беззаперечних правовідносин. При цьому іноземне рішення сприймається як остаточне, що тягне за собою неможливість повторного розгляду того ж спору, і наділяється такими ж юридичними властивостями, що й судові акти держави визнання, однак межі його дії не можуть бути ширшими за ті, якими воно обмежене в країні походження [73, с. 380].

Надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду здійснюється за окремою процесуальною процедурою, яка не пов'язана із позовним провадженням, оскільки як вже зазначалось такий акт іноземного судового органу сприймається Україною як остаточний, а відповідно вирішений ним спір повторному розгляду не підлягає. Це підтверджує і положенням пункту 2 статті 4 згаданої вище Конвенції, за яким жодного перегляду судового рішення по суті у запитуваній Державі не допускається [54].

В свою чергу, можливість забезпечення виконання рішення іноземного суду шляхом вжиття відповідних заходів забезпечення позову доводить той факт, що дія інституту забезпечення позову не вичерпується та не обмежується процесуальною формою позовного провадження. Отже, вказане вище нормативне положення абзацу 5 частини першої статті 466 ЦПК України передбачає вихід інституту забезпечення позову за межі позовного провадження та його застосування у спеціалізованому процесуальному провадженні – визнанні та зверненні до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню. Разом з тим, слід звернути увагу на той факт, що в даному випадку забезпечення позову застосовується в завершальній стадії правосуддя – процесі виконання судового рішення іноземного суду, що свідчить про домінування виконавчої функції досліджуваного інституту. В цій частині, Т.А. Цувіна відзначає, що право особи на визнання та виконання рішень іноземних судів визнається у прецедентній практиці ЄСПЛ поряд із вимогою виконання рішень національних судів, є процесуальною складовою права на справедливий судовий розгляд у контексті пункту 1 статті 6 ЄКПЛ [247, с. 31].

Згідно з частиною третьою статті 477 ЦПК України суд за заявою особи, яка подає заяву про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, може вжити передбачені цим Кодексом заходи забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду такої заяви, якщо невжиття заходів забезпечення позову може ускладнити чи унеможливити виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу у разі надання дозволу на його виконання. Розгляд питання про вжиття передбачених цим Кодексом заходів забезпечення позову здійснюється відповідно до глави 10 розділу I ЦПК України [244].

Частина перша статті 25 Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» передбачає, що арбітражне рішення, незалежно від того, в якій країні воно було винесено, визнається обов'язковим і при поданні до компетентного суду письмового клопотання виконується з урахуванням положень цієї статті та статті 36 [163].

Зі змісту пункту «е» частини першої статті V Конвенції ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, підписаної у Нью-Йорку 10 червня 1958 року, передбачається, що однією із умов визнання і виконання арбітражного рішення є набуття ним статусу остаточного для сторін та відсутність факту його скасування [53]. Тобто, як і рішення іноземного суду, так і арбітражні рішення не переглядаються судами нашої держави, оскільки є остаточним та обов'язковим для сторін міжнародного договору. Як бачимо, і в цьому випадку інститут забезпечення позову фактично відіграє роль інституту забезпечення заяви про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, яка до категорії позовів не має жодного відношення. Ключовим аспектом, у даному випадку законодавцем, визначено недопущення ситуації, за якою рішення міжнародного комерційного арбітражу може залишитись невиконаним, у випадку отримання від національного суду відповідного дозволу на його виконання.

Наведені вище два приклади практичного застосування заходів забезпечення позову дозволяють зробити висновок, що досліджуваний інститут має умовні ознаки

міжнародної процесуально-правової категорії, тому що його використанням забезпечується як рішення національних судів, так і рішення іноземних і міжнародних судових інстанцій. В даному випадку інститут забезпечення позову у певній мірі має своїм завданням сприяння у виконанні міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною у зв'язку із ратифікацію відповідних конвенцій, та інтеграцію нашої держави у європейську правову систему.

Окремі норми Цивільного процесуального кодексу України передбачають також вжиття заходів забезпечення позову і після ухвалення судового рішення та набрання ним законної сили.

Зокрема, за частиною восьмою статті 444 ЦПК України, при вирішенні питання про поворот виконання судового рішення суд може вжити заходів щодо забезпечення позову [244]. За твердженням авторів підручника «Цивільне процесуальне право України (Особлива частина)» (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, 2022 року) поворот виконання судових рішень є заходом захисту у формі санкції правовідновлення, яким забезпечується поновлення суб'єктивних прав боржника, який виконав судові рішення, згодом визнане помилковим (незаконним чи необґрунтованим) [240, с. 212]. В даному випадку боржником є відповідач, позов до якого було задоволено безпідставно, і що в подальшому виявив суд під час провадження за заявою, поданою в порядку статті 444 ЦПК України.

З наведеного прикладу вбачається явний захисний характер інституту забезпечення позову по відношенню до прав саме відповідача, що є цілком логічним і відповідає сучасним правовим реаліям, адже завданням цивільного судочинства є не виключно захист прав позивача, але захист прав всіх суб'єктів, які беруть участь у певному провадженні, незалежно від їх процесуального статусу. На підтримку зазначеного вище висновку можна навести впроваджену статтею 154 ЦПК України можливість зустрічного забезпечення, яке полягає у тому, що суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову [244]. Тобто, можна стверджувати, що позивач та відповідач мають рівні права на застосування інституту забезпечення позову, зважаючи, зокрема і на норму частини п'ятої статі 154

ЦПК України, за якою заходи зустрічного забезпечення позову мають бути співмірними із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову [244].

Частина п'ята статті 139 ЦПК України дає можливість застосовувати заходи забезпечення позову з метою виконання рішення суду в частині не лише майнових позовних вимог, але і стягнення судових витрат, пов'язаних з оплатою послуг експерта, спеціаліста, перекладача, або надання на вимогу суду певного доказу, що потягло певні фінансові затрати. В такому разі норма визначає правило, за яким суд має право накласти арешт на грошові кошти чи майно такої сторони в межах сум, присуджених до стягнення, в порядку, встановленому ЦПК України для забезпечення позову. Уточнюючи вказану норму, частина одинадцята статті 141 ЦПК України вказує, що суд має право накласти арешт на грошові кошти чи майно сторони, на яку судовим рішенням покладено витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи; витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням, забезпеченням доказів; у межах сум, присуджених до стягнення, в порядку, встановленому цим Кодексом для забезпечення позову [244].

Слід зауважити, що судові витрати сторони справи не відносяться до категорії майнових позовних вимог, хоча їх понесення і повинно доводитись певними засобами доказування. Так, в постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних справах» № 10 від 17 жовтня 2014 року під судовими витратами розуміються передбачені законом витрати (грошові кошти) сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, понесені ними у зв'язку з її розглядом та вирішенням, а у випадках їх звільнення від сплати – це витрати держави, які вона несе у зв'язку з вирішенням конкретної справи (пункт 2). При цьому, у пункті 2 даної постанови окремо наголошено на тому, що зазначені витрати «не є збитками в розумінні статті 22 Цивільного кодексу України, не входять до складу ціни позову і не можуть стягуватися як збитки [150]. Аналогічну позицію щодо правової природи займає і Велика Палата Верховного Суду, яка неодноразово у своїх постановах наголошувала

на тому, що процесуальні витрати, понесені у судовому провадженні, не є збитками, що можуть бути стягнуті шляхом подання цивільного позову; такі витрати розподіляються виключно за правилами, встановленими процесуальним законодавством [103], [104], [106].

Отже, інститут забезпечення позову слугує також інститутом забезпечення відшкодування понесених стороною судових витрат, стягнення яких, як вже вказано вище, відбувається не за окремим позовом чи позовною вимогою, а за правилами їх розподілу, визначеному у статті 141 ЦПК України. Разом з тим, розподіл судових витрат може вирішуватись і ухвалою суду про заміну неналежного відповідача, що прямо передбачено нормою частини п'ятої статті 51 ЦПК України [244].

Згідно з нормою частини шостої статті 435 ЦПК України при відстроченні або розстроченні виконання судового рішення суд може вжити заходів щодо забезпечення позову [104]. Водночас, заява сторони з проханням відстрочити або розстрочити виконання рішення суду може бути подана вже після завершення провадження у справі, тобто вже за фактом ухвалення остаточного судового акту судом першої інстанції. В цьому випадку, вжиття заходів забезпечення позову відбувається вже після того, як позивач довів у судовому засіданні свою правоту, а суд визнав його позов вимоги законним і обґрунтованим, що однак, не позбавляє суд обов'язку забезпечення справедливого балансу між необхідністю забезпечення захисту основоположних прав заявника та захистом прав відповідача, який після ухвалення судового рішення набуває статусу боржника. Відтак, незважаючи на остаточну доведеність факту протиправності у діях відповідача та відсутність у зв'язку з цим будь-яких сумнівів на час вирішення питання щодо доцільності обрання певного заходу забезпечення позову в порядку частини шостої статті 435 ЦПК України, суд, постановляючи відповідну ухвалу, все одно повинен забезпечити «належне пропорційне співвідношення між використовуваними засобами та метою, яка має бути досягнута за допомогою заходів, вжитих державою» [174].

Зважаючи на проведений вище аналіз, ми можемо сформулювати перелік процесуальних функцій, які притаманні досліджуваному інституту.

1. Забезпечувальна функція. Вказану функцію можливо розглядати у широкому та вузькому розумінні. В широкому розумінні вона полягає у забезпеченні досягнення завдань цивільного судочинства, які визначених у статті 2 ЦПК України, шляхом створення передумов до справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Крім того, широке розуміння даної функції включає і сприяння судовій гілці влади у реалізації покладених на неї Конституцією України та Законами України завдань правосуддя в процесі здійснення судочинства судами цивільної юрисдикції.

У вузькому розумінні забезпечувальна функція полягає у вжитті заходів по недопущенню невиконання судового рішення після набрання ним законної сили та забезпечення належного відправлення виконавчого провадження уповноваженими на це органами.

2. Охоронна функція інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві слугує способом охорони майнових прав позивача, створюючи реальні передумови до їх подальшої реалізації за рахунок виконання судового рішення, а також майнових прав відповідача від безпідставного їх обмеження. На наявності охоронної та превентивної функцій досліджуваного процесуального інституту акцентував увагу і Летичівський районний суд Хмельницької області у справі № 678/1294/19, задовольняючи заяву позивача про накладення арешту на майно, яке було предметом позову про витребування майна із чужого незаконного володіння. Зокрема, у своїй ухвалі від 11 грудня 2019 року суд зазначив, що: «Метою забезпечення позову є вжиття судом, у провадженні якого знаходиться справа, заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача від можливих недобросовісних дій із боку відповідача з тим, щоб забезпечити позивачу реальне та ефективне виконання судового рішення, якщо воно буде прийняте на користь позивача, в тому числі задля попередження потенційних труднощів у подальшому виконанні такого рішення» [224].

Водночас, охоронна функція чітко проявляється і в можливості вжиття забезпечувальних заходів при розгляді заяви сторони про відстрочення чи розстрочення виконання судового рішення. Вирішуючи вказане питання, суд, не будучи зв'язаним обов'язком дослідження фактичних обставин вже вирішеного ним спору та по суті, втративши характер упередженості по відношенню до відповідача через ухвалення судового рішення не на його користь, повинен зберігати розсудливість і справедливість, охороняючи майнові права останнього від безпідставного на них посягання шляхом непропорційного і нерозумного обмеження даного учасника справи у їх здійсненні.

3. Мотиваційна функція. Дана функція є похідною від забезпечувальної і полягає у мотивуванні відповідача утримуватись від будь-яких протиправних дій, які в подальшому сприяли б до уникнення ним обов'язку по виконанню судового рішення, яке набрало законної сили. В той же час, вжиття певних заходів забезпечення позову може мотивувати позивача до вирішення спору в добровільному порядку шляхом ініціювання врегулювання за участі судді або ж до переговорного процесу з відповідачем та укладення за його результатами мирової угоди. Мотиваційна функція також відображається у спонуканні позивача відповідально ставитись до користування своїми процесуальними правами, зокрема і правом на заявлення заяви про забезпечення позову. Дане клопотання повинно мати належне обґрунтування як необхідності у застосуванні прохальних заходів, так і підтверджуватись відповідними належними та допустимими доказами.

4. Попереджувальна або превентивна функція. Вказана функція запобігає погіршенню фінансового чи майнового становища відповідача в інтересах позивача та значною мірою попереджує подальшу неможливість виконання судового рішення. Крім того, превентивність по відношенню до відповідача виражається у попередженні порушень ним процесуального законодавства шляхом зловживання своїми процесуальними правами, зокрема шляхом затягування розгляду справи, оскільки наявність певних обтяжень, як правило, спонукає відповідача шукати правові шляхи виходу із ситуації, що склалась, та якомога швидше звільнитись від накладених судом обмежень у певних правах та можливостях.

5. Відновлювально-компенсаторна функція полягає у створенні процесуально-правових умов захисту відповідача від безпідставного обмеження його у певних майнових правах (наприклад, через наявність механізму зустрічного забезпечення). Реалізація даної функції передбачає відшкодування відповідачу спричинених збитків, завданої шляхом безпідставного вжиття забезпечення позову також і шляхом пред'явлення окремого позову, що передбачено частиною чотирнадцятою статті 28 ЦПК України. Крім того, дана функція проявляється і при вжитті забезпечувальних заходів для відшкодування понесених стороною судових витрат, що визначено у статті 139 та 141 ЦПК України, а також у разі вжиття заходів забезпечення позову при вирішенні питання про поворот виконання судового рішення (частина восьма статті 444 ЦПК України).

6. Контрольна функція. Ця функція проявляється у провадженні за заявою про відстрочення або розстрочення виконання судового рішення та полягає у можливості контролю суду за процесом належного виконання судового рішення через вжиття забезпечувальних заходів.

7. Функція сприяння у виконанні міжнародних зобов'язань державою. Дана функція цілковито проявляє себе під час вжиття забезпечувальних заходів у провадженнях з надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду (пункт 5 частини першої статті 466 ЦПК України) та надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу (частина третя статті 477 ЦПК України), маючи ознаки міжнародної процесуально-правової категорії.

1.4. Класифікація заходів забезпечення позову в цивільному судочинстві

Розпочинаючи розгляд питання щодо класифікації заходів забезпечення позову, в першу чергу потрібно звернутися до поняття класифікації як методу дослідження певних явищ, понять, який відображає диференціацію та різноманіття того чи іншого правового інституту.

Термін «класифікація» походить з латинської мови і в перекладі на українську означає (*classis* – розряд, *fasio* – роблю). В Словнику української мови класифікацію визначено як систему розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. Класифікацією називається система розміщення предметів за класами на підставі схожості цих предметів у середині класу і їх відмінності від предметів інших класів [197].

Класифікація являє собою складний механізм, природний інструмент пізнання реальної дійсності та унікальне джерело знань про неї. У процесі класифікації виявляються об'єктивно існуючі закономірності, де кожен об'єкт отримує певну правову оцінку. Класифікація дозволяє теоретично осмислити різні правові явища та встановити їх відповідність емпіричному матеріалу.

Методологічне значення класифікації полягає в поділі досліджуваного об'єкта на класи за певною ознакою для досягнення різних цілей: кращого огляду населення, узагальнення результатів наукової діяльності тощо. У правовій сфері метою класифікаційної діяльності є підвищення ефективності правового регулювання шляхом поділу та групування регульованих суспільних відносин за необхідними ознаками в найбільш доцільні групи.

В юридичній літературі склалася певна думка, щодо поняття класифікації в праві. Деякі автори визначають класифікацію як систему супідрядних понять (класів, об'єктів) якої-небудь галузі знань або діяльності людини, використовувану як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями або класами об'єктів. Інші вважають, що це особливий випадок застосування логічної операції поділу об'єму поняття, що є деякою сукупністю дій (поділ деякого класу на види, поділ цих видів і так далі). Ми погоджуємося з думкою О.С. Адамової, що класифікація завжди пов'язана з поділом

цілого на частини. На її думку, цей процес поділу ґрунтується на логічних правилах, а основними цілями такого поділу є отримання додаткових знань про об'єкти та суб'єкти класифікації, упорядкування та систематизація як самих об'єктів та явищ, так і знань про них [1, с. 20].

Класифікацію в праві можна розглядати як специфічний метод, який сприяє підвищенню ефективності правового регулювання. Класифікація також є особливим прийомом законодавчої техніки, що полягає у формально-юридичному розподілі правового матеріалу за обраним критерієм на різні види. Метою такого підходу є предметне відокремлення об'єктів правової сфери [1, с. 23].

В правовій науці класифікацію, як систему розподілу, можна проводити за наступними критеріями:

- 1) за характером зв'язку між класифікаційними групами (ієрархічні групи);
- 2) за ступенем обов'язковості для суб'єктів правовідносин (імперативні та диспозитивні);
- 3) за характером визначеності взаємозв'язку класифікованих об'єктів (абсолютно визначені, невизначені, відносно визначені);
- 4) за поширеністю (загальні та спеціальні, спеціалізовані);
- 5) за часом дії (строкові, безстрокові, тимчасові, проміжні);
- 6) за джерелом закріплення (договірні, нормативні, судові);
- 7) залежно від походження (власні, інноваційні, перероблені).

Отже, класифікація може розглядатися як метод. Тобто, класифікація в праві є важливим інструментом, який дозволяє оптимізувати правове регулювання. За допомогою класифікації стає можливим систематизувати правові норми, що підвищує їх ефективність та забезпечує чітке і зрозуміле застосування.

Розглядаючи класифікацію як законодавчу техніку, слід визнати, що її використання в процесі розробки та вдосконалення нормативно-правових актів дозволяє зробити законодавчі тексти більш структурованими та логічними. Це, в свою чергу, сприяє підвищенню якості правового регулювання. Окрім цього використання класифікації в праві допомагає вдосконалити регулювання суспільних

відносин, зробити його більш точним та ефективним, що призводить до більшого правопорядку та стабільності в суспільстві.

Таким чином, класифікація є невід'ємною частиною процесу правового регулювання, що забезпечує його ефективність та якість.

На думку Т.О. Тур, функціональна значимість класифікацій в судочинстві полягає в оптимізації взаємозв'язків між суб'єктами правових відносин, забезпеченні узгодженості нормативно-правових актів, а також інформаційному та методичному забезпеченні правозастосування, що сприяє стабілізації та підвищенню ефективності правового регулювання. Як зазначає науковець, «при формуванні класифікаційних підходів першочергове значення набуває проблема критеріїв конструювання, вибору закономірних характеристик, які дозволяють показати видові особливості певних категорій описуваних феноменів» [205, с. 109].

Повертаючись до класифікації заходів забезпечення позову в цивільному судочинстві слід звернутися до частини першої статті 150 ЦПК України «Види забезпечення позову». Так, «позов забезпечується: 1) накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб; 1⁻¹) накладенням арешту на активи, які є предметом спору, чи інші активи відповідача, які відповідають їх вартості, у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави; 2) заборорою вчиняти певні дії; 3) встановленням обов'язку вчинити певні дії, у разі якщо спір виник із сімейних правовідносин; 4) заборорою іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання; 5) зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту; 6) зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку; 8) зупиненням митного оформлення товарів чи предметів; 9) арештом морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги; 10) іншими заходами у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [244].

Як бачимо, заходи забезпечення позову, передбачені частиною першою статті 150 ЦПК України, не мають остаточного переліку і можна застосовувати інші заходи забезпечення позову, які не будуть суперечити чинному законодавству і можуть бути визначеними в інших нормативно-правових актах. Так, відповідно до пункту 10 частини першої статті 150 ЦПК України позов забезпечується іншими заходами у випадках, передбачених законами, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [244]. Таке положення ЦПК України є доцільним, оскільки наявність бланкетної норми надає можливість не збільшувати обсяг статті до невиправданих розмірів.

Зважаючи на різноманітність і невичерпність заходів забезпечення позову, важливим аспектом є правильне використання юридичної техніки для формування та застосування цих заходів. У цьому контексті доречно зазначити, що вітчизняна правова доктрина містить різні визначення юридичної техніки. Узагальнене визначення цього терміну надав у своєму дисертаційному дослідженні «Технології та алгоритми юридичної діяльності» Манько Д.Г., який розуміє юридичну техніку як сукупність юридично-технічного інструментарію, що використовується при створенні та вдосконаленні письмових правових актів [82, с. 207].

Слід зауважити, що юридична техніка складається з декількох елементів: 1) технічні засоби; 2) технічні прийоми [252, с. 36]. При цьому, серед технічних засобів вагоме місце займають юридична конструкція та термінологія.

Разом з тим, юридичні конструкції – це закріплені у законодавстві ідеальні узагальнювальні моделі структури правових явищ, створюваних для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення точності і визначеності законів [45, с. 76].

На нашу думку, юридична конструкція статті 150 ЦПК України не відповідає вимозі юридичної техніки у логічній побудові норм, що проявляється в наступному.

Частина перша цієї статті зазначає перелік способів, якими суд може забезпечити позов, є нормою загального характеру.

Частина друга статті 150 ЦПК України визначає, що суд може застосувати кілька видів забезпечення позову [244]. Тобто, законодавець конкретизує, що суд не

обмежений у вжитті лише одним видом забезпечення позову. Такий припис є загальним правилом, що застосовується судами.

Частина третя даної статті встановлює, що заходи забезпечення позову, крім арешту морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами [244]. Відтак, частина третя є вимогою загального характеру, містить виняток з правила щодо її застосування, є проявом однієї з основних засад (принципів) цивільного судочинства – пропорційності.

Надалі, частини четверта – дев'ята, одинадцята та дванадцята статті 150 ЦПК України передбачають винятки з правил, згідно з якими суд обмежується у вжитті заходів забезпечення позову, наприклад: не може бути накладено арешт на предмети, що швидко псуються (частина п'ята статті 150 ЦПК України), не допускається забезпечення позову шляхом зупинення дії рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів) Національного банку України (частина сьома статті 150 ЦПК України), не допускається вжиття заходів забезпечення позову, які полягають в (або мають наслідком) припиненні, відкладенні, зупиненні чи іншому втручанні у проведення конкурсу, аукціону, торгів, тендера чи інших публічних конкурсних процедур, що проводяться від імені держави (частина одинадцята статті 150 ЦПК України) [244].

Водночас, абзац 1 частини десятої статті 150 ЦПК України «не допускається вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є тотожними задоволенню заявлених позовних вимог, якщо при цьому спір не вирішується по суті» є нормою загального характеру, а абзац 2 частини десятої статті 150 ЦПК України «зазначене обмеження не поширюється на забезпечення позову шляхом зупинення рішень, актів керівника або роботодавця про застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, відмова в наданні відпустки, відсторонення від роботи чи посади, будь-яка інша форма дискримінації позивача тощо) у зв'язку з повідомленням ним або його близькими особами про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією

правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції» містить вже виняток із загального правила, яке визначається абзацом 1 даної частини [244].

Вважаємо, що з метою дотримання вимоги юридичної техніки у логічній побудові норм, а також керуючись необхідністю у збільшенні рівня досконалості юридичних конструкцій, частину десяту необхідно зробити частиною четвертою статті 150 ЦПК України, тоді частина перша визнає способи, якими суд може забезпечити позов, частини друга – четверта будуть містити норми загального характеру, що встановлюють правила вжиття судами заходів забезпечення позову, частини п'ята – дванадцята визначатимуть винятки з правил, які суди враховуватимуть при забезпеченні або відмови у забезпеченні позову.

Досліджуючи критерії, за якими можна робити класифікацію заходів забезпечення позову, слід зазначити, що такий поділ можливий:

1) за критерієм індивідуального призначення заходів забезпечення позову. Тобто, кожен захід забезпечення позову має свою унікальну мету в контексті цивільних справ. Це дозволяє суду обирати найбільш доцільні заходи для кожної конкретної ситуації, що сприяє ефективному правосуддю;

2) за критерієм правового змісту та їх впливу на учасників процесу. Розгляд заходів забезпечення позову з точки зору їх правового змісту та впливу на учасників цивільної справи допомагає зрозуміти, як ці заходи можуть вплинути на баланс інтересів сторін. Це важливий аспект, оскільки заходи забезпечення позову не повинні мати надмірний і невинуватий вплив на учасників процесу;

3) за критерієм захисту прав, свобод та законних інтересів. Так, заходи забезпечення позову мають бути спрямовані на захист прав, свобод та законних інтересів сторін судового процесу. Це забезпечує правову стабільність та довіру до судової системи;

4) за критерієм виконання остаточного судового рішення. Тобто, заходи забезпечення позову повинні забезпечити можливість виконання остаточного судового рішення. Це ключовий момент, тому що рішення, яке неможливо виконати, не матиме юридичної сили і не зможе відновити порушені права.

Таким чином, аналіз заходів забезпечення позову з цих позицій дозволить підвищити ефективність цивільного судочинства шляхом забезпечення справедливого та збалансованого підходу до вирішення цивільних справ.

В юридичній літературі розрізняють майнові та немайнові заходи забезпечення позову [72, с. 134]. Щодо майнових заходів забезпечення позову, які можуть бути застосовані під час розгляду цивільних справ або ще до подання позову з метою захисту прав та законних інтересів осіб, то до них належать: накладення арешту на майно або кошти, що належать відповідачу і знаходяться у нього або в інших осіб; заборона іншим особам здійснювати платежі або передавати майно відповідачу чи виконувати інші зобов'язання щодо нього; зупинення реалізації арештованого майна, у разі подання позову про визнання права власності на це майно та про зняття з нього арешту тощо. До немайнових заходів забезпечення позову можна віднести: заборону вчиняти певні дії; встановлення обов'язку вчинити певні дії, у разі якщо спір виник із сімейних правовідносин, тощо.

Класифікація заходів забезпечення позову базується на різних критеріях, що відіграють важливу роль для розроблення наукових напрацювань, вдосконалення та належного застосування цих заходів у цивільному судочинстві. Поряд із критеріальним підходом, слід також звернути увагу на вживання термінів «види» та «заходи» забезпечення позову в процесуальному законі, адже їх правова природа та використання можуть мати суттєві відмінності. Аналіз статті 150 ЦПК України дає змогу дійти висновку, що попри назву статті «Види забезпечення позову» та визначення переліку таких видів у частині першій цієї статті, законодавець в інших її частинах використовує паралельно термін «заходи забезпечення позову». Статті 149, 156, 158 також містять згадування про «заходи забезпечення позову», і тому постає питання: чи є ці поняття тотожними? Вважаємо, що в цьому випадку потрібно звернутися до наукової літератури.

С. А. Марцинкевич у дисертаційному дослідженні «Правові засади забезпечення позову в адміністративному судочинстві» зазначає, що стаття 151 КАС України має назву «Види заходів забезпечення», а у тексті статті мова йде про заходи забезпечення позову. У КАС України поняттям «заходи забезпечення позову»

однозначно не сформульовано та використовується поряд з поняттям «види забезпечення позову» [84, с. 51].

Іноді, поряд з терміном «заходи забезпечення позову» зустрічається термін «правові засоби». Н.В. Заяць вказує, що правові засоби є багатограним теоретико-правовим явищем, яке можна розглядати як у юридичному аспекті (сукупність правових інструментів і формалізований результат діяльності суб'єктів), так і в соціальному (закріплюють цінності права, відображають певні інтереси і сприяють досягненню відповідного результату). Правові засоби – це предметні явища правової дійсності різних рівнів, які мають певну функціональну спрямованість на вирішення соціальних завдань [40, с. 205].

Т.А. Тур в своєму дисертаційному дослідженні також не дає чітко визначеного поділу понять «види забезпечення позову» та «заходи забезпечення позову». Він надає також поняття «процесуально-правові засоби видів забезпечення позову» і пропонує їх класифікувати за різними критеріями класифікації [205, с. 110]. На його думку, з якою ми можемо погодитися, одним із таких критеріїв є унікальні властивості процесуальних засобів у праві, їх юридична форма конкретизації. Виходячи з цього, процесуальні засоби можна поділити на нормативні, які визначають правові рамки регулювання, правоохоронні, які використовуються для забезпечення правопорядку, та засоби реалізації права. Останні дві групи процесуальних засобів можна класифікувати як інституційні та функціональні. Нормативні процесуальні види забезпечення позову є основою процесуально-правового регулювання, створюючи інструментальну основу механізму. З юридичної точки зору вони є складовими позитивного права, виконуючи регулятивну функцію в правових нормах [205, с. 110].

Тобто, як бачимо, у сучасній науковій літературі та нормативно-правових актах відсутнє чітке розмежування понять «заходи забезпечення позову» та «види забезпечення позову». Така неоднозначність у трактуванні цих понять ускладнює їх правильне застосування в юридичній практиці, що може призвести до неоднозначності в судовому розгляді та вирішенні правових питань.

Для вирішення цієї проблеми пропонується внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України, а саме глави 10 розділу I, якими чітко розмежувати поняття «заходи забезпечення позову» та «види забезпечення позову». Важливо визначити кожне з цих понять, чітко окресливши їхню правову природу, властивості та сферу застосування. Вважаємо, що стаття 150 ЦПК має містити назву «Заходи забезпечення позову», оскільки саме це поняття відповідає змісту та суті такого механізму. Це допоможе уникнути неоднозначного тлумачення та забезпечить єдність і стабільність правового регулювання у цій сфері.

Частина друга статті 150 ЦПК України визначає, що суд може застосовувати декілька видів забезпечення позову одночасно [244]. При цьому, слід мати на увазі, що такі заходи забезпечення позову, крім арешту морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, повинні бути адекватними і співмірними з вимогами, які висуває позивач. Суд повинен враховувати баланс прав, що відновлюються заявником, та можливі наслідки застосування заходу забезпечення позову для інших зацікавлених осіб.

Щодо співмірності, роз'яснення цього поняття можна знайти у постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 381/4019/18. Позиція суду полягає в тому, що співмірність визначається як урахування судом балансу між негативними наслідками від вжиття заходів забезпечення позову та тими негативними наслідками, які можуть виникнути внаслідок невжиття таких заходів. Така оцінка здійснюється з урахуванням відповідності права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, а також вартості майна, на яке подається клопотання про накладення арешту, чи майнових наслідків заборони відповідачу здійснювати певні дії [102].

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду дійшов до такого ж висновку в своїй постанові від 13 березня 2019 року у справі № 755/1357/18. Так, Судом було зазначено, що розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд (суддя) з урахуванням доказів, наданих стороною для підтвердження своїх вимог, має пересвідчитись, зокрема у тому, що між сторонами дійсно виник спір, існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про

задоволення позовних вимог, з'ясувати обсяг позовних вимог, дані про особу відповідача, а також співмірність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, що звернулася з таким клопотанням, заявленим позовним вимогам. Вирішуючи питання про забезпечення позову, суд має брати до уваги інтереси не тільки позивача, а й інших осіб, права яких можуть бути порушені у зв'язку із застосуванням відповідних заходів [125].

Також законодавство містить певні обмеження, які повинен враховувати суд при визначенні заходів забезпечення позову. Так, відповідно до частин четвертої – дванадцятої статті 150 ЦПК України визначено випадки, коли забезпечення позову не допускається або існують певні обмеження [244]. Розглянемо їх докладніше.

Так, забороняється застосовувати заходи забезпечення позову шляхом накладення арешту на такі доходи, як заробітна плата, пенсія, стипендія, або інші соціальні виплати, кошти на кореспондентських рахунках банків, майно або кошти неплатоспроможного банку або Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Ця заборона не поширюється на випадки стягнення аліментів, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, смертю фізичної особи, а також шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Не допускається забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно, запаси матеріальних цінностей державних резервів, передбачені Законом України «Про державні резерви», а також вжиття інших заходів забезпечення позову, що перешкоджають використанню матеріальних цінностей державних резервів за призначенням, встановленим законом (частина четверта статті 150 ЦПК України) [244].

Також не може бути накладено арешт на предмети, що швидко псуються (частина четверта статті 150 ЦПК України) [244]. На нашу думку, така заборона пов'язана з співставленням заходу забезпечення позову зі збитками, які може понести відповідач чи позивач, якщо таке майно буде зіпсоване до вирішення справи по суті.

Частиною шостою статті 150 ЦПК України законодавець встановлює низку чітких обмежень щодо застосування заходів забезпечення позову в контексті діяльності фінансових установ і державних органів, що мають критичне значення для

стабільності фінансової системи країни [244]. Необхідно розібратися більш детально щодо кожного з них.

1. Не допускається забезпечення позову шляхом зупинення процесу тимчасової адміністрації або ліквідації банку. Це означає, що суд не може призупиняти ці процедури, оскільки вони є важливими для підтримання фінансової стабільності та захисту прав вкладників. Вважаємо, призупинення таких процесів може призвести до непередбачуваних наслідків для банківської системи, що може негативно вплинути на економіку в цілому.

2. Забороняється суду накладати обов'язки чи заборони на дії Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, його посадових осіб або уповноважених осіб під час здійснення тимчасової адміністрації чи ліквідації банку. Це положення забезпечує автономність і ефективність діяльності Фонду, який відіграє ключову роль у захисті прав вкладників та виведенні неплатоспроможних банків з ринку.

3. Забороняється забезпечення позову шляхом зупинення дії рішень Кабінету Міністрів України щодо участі держави у виведенні неплатоспроможного банку з ринку. Це пов'язано з тим, що такі рішення мають стратегічне значення для державної політики у сфері фінансової стабільності та не можуть бути предметом судового забезпечення позову.

4. Забороняється зупиняти дію індивідуальних актів, прийнятих Міністерством фінансів України на виконання рішень Кабінету Міністрів України. Також забороняється зупиняти дію індивідуальних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, прийнятих у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку. Такі обмеження пов'язано з тим, що ці акти є необхідними для ефективного управління фінансовою системою і не можуть бути обмежені заходами забезпечення позову.

5. Забороняється встановлювати для Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, їх посадових та службових осіб заборони або обов'язки щодо вчинення або утримання від вчинення певних дій, які впливають з вищезазначених рішень чи актів. Такий

підхід законодавця забезпечує оперативність і стабільність у виконанні функцій державних органів, що мають стратегічне значення для фінансової безпеки країни.

Проаналізовані обмеження в застосуванні заходів забезпечення позову, визначені частиною 6 статті 150 ЦПК України [244], спрямовані на забезпечення безперервної та ефективної роботи фінансових установ і державних органів, що відповідають за фінансову стабільність. Вони запобігають можливим зловживанням судовими механізмами для втручання у критичні процеси управління фінансовою системою, що вкрай важливо для підтримання економічної стабільності та захисту інтересів громадян.

Частиною 7 статті 150 ЦПК України [244] регулюються обмеження на застосування заходів забезпечення позову щодо рішень та нормативно-правових актів ключових фінансових регуляторів України (шляхом зупинення дії рішень, нормативних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, встановлення заборони або зобов'язання для НБУ та комісії, їх посадових осіб та працівників вчиняти певні дії або утримуватися від вчинення певних дій). Такий підхід важливий для забезпечення стабільності фінансової системи та ефективного функціонування регуляторних органів.

Не допускається забезпечення позову шляхом заборони відповідачу вчиняти певні дії, обов'язку утримуватися від вчинення певних дій за позовами власників або кредиторів неплатоспроможного банку, банку, щодо якого прийнято рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку (крім ліквідації банку за рішенням його власників), до таких банків або Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (частина восьма статті 150 ЦПК України) [244]. Ця норма встановлює обмеження щодо забезпечення позову в рамках судових розглядів, які стосуються банків, що опинилися в стані неплатоспроможності або щодо яких прийнято рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію. Вона має вагоме значення для забезпечення стабільності фінансової системи та захисту інтересів вкладників. Це важливо для запобігання хаосу та невизначеності в управлінні банками, що опинилися у скрутному фінансовому становищі.

Однією з важливих норм процесуального закону щодо застосування заходів забезпечення позову, на нашу думку, є визначена частина десята статті 150 ЦПК України, що встановлює фундаментальне обмеження на вжиття заходів забезпечення позову в цивільному судочинстві. Вона передбачає, що заходи забезпечення позову, які фактично задовольняють позов, не можуть бути застосовані, якщо спір не вирішено по суті [244]. Такий підхід має кілька важливих аспектів, на які слід звернути увагу:

1) заходи забезпечення позову та їхня мета: заходи забезпечення позову покликані захистити інтереси особи, яка звернулася з позовом до суду, до остаточного вирішення спору судом. Вони мають бути спрямовані на запобігання ситуацій, які можуть унеможливити або ускладнити виконання майбутнього судового рішення. Основна мета заходів забезпечення позову – запобігти можливій шкоді правам та законним інтересам особи, яка звернулася за захистом до суду, під час судового розгляду, але без передчасного задоволення позову;

2) недопустимість застосування тотожних заходів: заборона на вжиття заходів забезпечення позову, які фактично задовольняють позов, ґрунтується на принципі процесуальної справедливості. Це обмеження спрямоване на запобігання зловживанням процесуальним правом на забезпечення позову. Застосування таких заходів може призвести до порушення прав відповідача та інших осіб, стосовно яких вжиті заходи забезпечення позову, оскільки означає передчасне виконання рішення, яке ще не було прийняте судом по суті справи;

3) правова природа заходів забезпечення позову: заходи забезпечення позову мають тимчасовий характер і не повинні впливати на суть правовідносин сторін до ухвалення судом остаточного рішення. Вони повинні бути пропорційними позовним вимогам, але не повинні їх задовольняти, оскільки це суперечить принципам судочинства і може вплинути на об'єктивність розгляду справи.

Наприклад, у випадку подання позову про стягнення грошової суми, арешт майна відповідача є допустимим заходом, оскільки забезпечує можливість виконання майбутнього судового рішення. Однак, арешт банківського рахунку відповідача з одночасним перерахуванням коштів позивачу без вирішення справи по суті є

неприпустимим, тому що фактично означає задоволення позову до винесення остаточного судового рішення.

Проаналізовані обмеження в застосуванні судом заходів забезпечення позову не поширюються на заходи забезпечення позову, які передбачають зупинення рішень чи дій керівника або роботодавця щодо негативних дій стосовно позивача. Наведені положення стосуються звільнення, примусу до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестації, зміни умов праці, відсторонення від роботи або посади, а також будь-якої іншої форми дискримінації позивача. Такі запобіжні заходи можуть бути застосовані у випадках, коли позивач або його близькі родичі повідомили про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень чи інших порушень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції» [160].

Таким чином, при визначенні заходу забезпечення позову, судді повинні ретельно оцінювати кожную заяву про забезпечення позову з урахуванням наведених вище обмежень, щоб не допустити передчасного задоволення позовних вимог. Відповідна правова норма спрямована на дотримання балансу інтересів сторін, забезпечення процесуальної справедливості та запобігання зловживанню правом на забезпечення позову. Окрім цього, обмеження на вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є тотожними задоволенню позовних вимог, є важливим процесуальним механізмом, що забезпечує справедливість та об'єктивність судового розгляду. Це положення спрямоване на запобігання порушенням прав відповідача та гарантування того, що судові рішення буде винесене лише після повного та всебічного розгляду справи по суті.

Положення частини одинадцятої статті 150 ЦПК України встановлює також важливе обмеження на застосування заходів забезпечення позову в процедурах публічних торгів. Відповідно до нього суди не можуть застосовувати такі заходи, які призведуть до припинення, відкладення, зупинення чи іншого втручання у публічні тендерні процедури [244]. До таких процедур належать конкурси, аукціони, торги, тендери тощо, які проводяться органами державної влади, органами місцевого самоврядування або за участю суб'єктів, визначених органами державної влади.

Встановлення даного обмеження на застосування заходів забезпечення позову пов'язано, на наш погляд, з тим, що процедури публічних торгів є необхідними для забезпечення ефективного використання державних та муніципальних ресурсів. Втручання в ці процеси шляхом застосування забезпечувальних заходів може призвести до затримок, збільшення вартості процедур, а також до непрозорості та можливої корупції. Публічні тендерні процедури проводяться для досягнення суспільно значущих результатів, таких як придбання майна, отримання необхідних робіт або послуг. Втручання в ці процеси може негативно вплинути на суспільні інтереси, зокрема, на своєчасне та ефективне використання бюджетних коштів, що особливо важливо в умовах обмеженого фінансування. Тому у заяві про забезпечення позову слід ретельно формулювати заходи забезпечення позову, які необхідно застосувати, уникати таких заходів забезпечення позову, що можуть вплинути на публічні конкурсні процедури. Важливо орієнтуватися на способи забезпечення позову, які не порушують встановлених законом обмежень.

Вважаємо, що законодавцю варто розглянути можливість детальнішого врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням позову, зокрема в частині захисту публічних інтересів. Це може включати введення додаткових механізмів контролю та нагляду за дотриманням норм, що обмежують втручання у публічні конкурсні процедури.

Розглядаючи такий захід забезпечення позову як накладення арешту на майнові права у вигляді майнових прав у внутрішній системі обліку особи, яка провадить клірингову діяльність (частини дванадцятої статті 150 ЦПК України), потрібно зазначити, що він має накладатися в порядку, встановленому статтею 64 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [165]. ЦПК України закріплює, що не допускається забезпечення позову шляхом накладення арешту на кошти, що знаходяться на рахунках у Національному банку України, інших банках, у тому числі іноземних, а також на рахунках, відкритих Центральному депозитарію цінних паперів або кліринговим установам для проведення грошових розрахунків. Також не допускається накладення арешту на кошти на рахунках Центрального депозитарію для виплати доходів за цінними паперами, погашення боргових цінних

паперів або інших корпоративних операцій емітента, які передбачають виплату коштів [244].

Водночас, не допускається забезпечення позову шляхом накладення арешту на кошти, що знаходяться в Національному банку України або інших банках, у тому числі іноземних, на рахунках, відкритих Центральному депозитарію цінних паперів та/або кліринговим установам для забезпечення здійснення грошових розрахунків, а також на рахунках, відкритих Центральному депозитарію цінних паперів для забезпечення виплати доходів за цінними паперами, при погашенні боргових цінних паперів чи при здійсненні емітентом інших корпоративних операцій, що передбачають виплату коштів.

Як бачимо, українське законодавство встановлює певні обмеження, які суди повинні враховувати при визначенні заходів забезпечення позову в цивільному процесі. Ці обмеження спрямовані на дотримання балансу як інтересів сторін судового процесу, так і публічних інтересів, забезпечення справедливості та правової визначеності.

По-перше, суди не можуть вживати заходи забезпечення позову, які за своєю суттю є тотожними задоволенню позовних вимог без вирішення спору по суті. Це запобігає порушенню права на справедливий суд та зловживанню заходами забезпечення позову як інструментом досягнення негайного результату.

По-друге, законодавство забороняє арешт певних видів майна та коштів. Наприклад, не допускається арешт коштів на рахунках Національного банку України, інших банків, а також на рахунках Центального депозитарію цінних паперів, призначених для грошових розрахунків та розрахунків за цінними паперами. Таке обмеження зумовлене необхідністю підтримання стабільності фінансової системи та забезпечення безперебійного функціонування ринку цінних паперів.

По-третє, закон захищає певні категорії осіб та виплати від забезпечення позову, такі як заробітна плата, пенсії, стипендії та інші соціальні виплати. Дане обмеження спрямоване на захист соціально вразливих категорій населення від фінансових труднощів, які можуть виникнути у зв'язку з арештом цих виплат.

Нарешті, обмеження також стосуються зупинення рішень державних органів або участі в публічних тендерних процедурах, що проводяться від імені держави або територіальної громади. Це спрямовано на недопущення збоїв у роботі органів державної влади та місцевого самоврядування, а також забезпечення безперешкодного проведення конкурсів, аукціонів і тендерів.

Таким чином, законодавчі обмеження щодо заходів забезпечення позову в цивільному судочинстві є необхідними для підтримання правової стабільності, захисту суспільних інтересів та запобігання зловживанню процесуальними правами. Суди повинні ретельно дотримуватися цих обмежень для забезпечення справедливого та ефективного судочинства.

В межах даного дослідження, вважаємо за доцільне зазначити, що система цивільного судочинства розглядає заходи забезпечення позову в контексті процесуальної юридичної практики як компоненти, об'єктивовані на нормативному рівні правовими конструкціями, що є безпосередніми елементами процесуальних правових відносин і діяльності з реалізації права.

Як було визначено раніше, в сучасному цивільному процесі питання забезпечення позову є однією з ключових складових, що визначає ефективність захисту прав та законних інтересів учасників правовідносин. Застосування ефективного, конкретного заходу забезпечення позову має важливе значення у забезпеченні виконання судових рішень та захисті законних прав суб'єктів цивільних правовідносин. На нашу думку, це не лише забезпечує стабільність правового середовища, але й впливає на процес розгляду спорів, забезпечуючи справедливе вирішення суперечок між сторонами, поновлення порушених прав. Саме тому, в межах дисертаційного дослідження потрібно детально проаналізувати найбільш поширені заходи забезпечення позову, які визначені частиною 1 статті 150 ЦПК України.

Одним із немайнових заходів забезпечення позову в цивільному процесі є заборона вчинення певної дії, який спрямований на запобігання можливим негативним наслідкам, що можуть виникнути в разі вчинення відповідачем або іншою особою певних дій. Цей захід забезпечення дозволяє заборонити відповідачеві або

іншій особі здійснювати певні дії, що можуть унеможливити або ускладнити виконання судового рішення чи порушити права та законні інтереси позивача. Прикладами заборони вчинення певних дій у справах про порушення прав інтелектуальної власності є заборона відповідачеві виготовляти, ввозити, зберігати або розповсюджувати товари, які порушують права позивача. У справах про захист честі та гідності суд може заборонити відповідачу публікувати деякі інформаційні матеріали чи висловлювати певні заяви щодо позивача.

Відтак, приходимо до висновку, що заборона вчиняти певні дії є ефективним видом забезпечення позову, оскільки вона спрямована на конкретне обмеження дій відповідача, що унеможливорює його вплив на предмет спору чи інші права позивача до вирішення справи. Цей захід забезпечення є доречним у випадках, коли існує велика ймовірність неповернення майна, порушення прав або можливий значний збиток для позивача у разі вчинення певних дій відповідачем або третьою особою.

Позови, що виникають із сімейних правовідносин, мають специфічний характер через свою природу і можливі наслідки для сторін. У таких випадках особливо важливо забезпечити оперативний і ефективний захист прав та інтересів учасників процесу. Одним із ключових інструментів забезпечення таких позовів є встановлення обов'язку вчинити певні дії, відповідно до пункту 3 частини першої статті 150 ЦПК України [244]. У випадку сімейних правовідносин це може включати різноманітні заходи, спрямовані на захист прав та інтересів сторін.

Головною метою встановлення обов'язку вчинити певні дії є забезпечення виконання майбутнього рішення суду та захист прав сторін до моменту винесення остаточного рішення.

Залежно від конкретних обставин справи, суд може встановити обов'язок виконати різноманітні дії. Це можуть бути, наприклад, обов'язок одного з батьків утримувати дитину, забезпечити належні умови для її проживання, або вжити заходів для запобігання вивезення дитини за кордон без згоди іншого батька.

На нашу думку, у справах, що стосуються сімейних правовідносин, інтереси дітей завжди мають пріоритет. Суд, ухвалюючи рішення про забезпечення позову, повинен враховувати найкращі інтереси дитини, що включає забезпечення її безпеки,

здоров'я та благополуччя. Суд може встановити обов'язок вчинити дії, спрямовані на забезпечення необхідних умов для дитини, наприклад, забезпечення належного медичного догляду, освіти, та інших важливих аспектів її життя.

У випадках розподілу майна між подружжям суд може встановити обов'язок вчинити певні дії щодо збереження майна, щоб уникнути його відчуження або псування до моменту винесення остаточного рішення.

Суд також може зобов'язати одну із сторін виплачувати тимчасові аліменти або інші фінансові платежі до винесення остаточного рішення для забезпечення потреб іншої сторони або дітей.

Слід зазначити, що забезпечення позову у сімейних спорах шляхом встановлення обов'язку вчинити певні дії є ефективним механізмом захисту прав та інтересів сторін у сімейних правовідносинах. Це дозволяє швидко та ефективно реагувати на невідкладні потреби, забезпечуючи належний захист до винесення остаточного рішення. Такий механізм забезпечення позову має значну гнучкість, що дозволяє суду враховувати конкретні обставини справи та індивідуальні потреби учасників процесу, при цьому особлива увага приділяється захисту інтересів дітей, що є важливим аспектом правосуддя у цій сфері.

Отже, встановлення обов'язку вчинити певні дії як захід забезпечення позову у справах, що виникають із сімейних правовідносин, є важливим правовим інструментом, який сприяє справедливості та ефективному захисту прав учасників процесу.

Досить часто позов забезпечується шляхом накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб (пункт 1 частини першої статті 150 ЦПК України) [244]. Такий захід забезпечення позову має важливе значення, оскільки якщо подано позов про стягнення коштів, відповідач, за відсутності відповідних обмежень, може в будь-який момент розпорядитися коштами або відчужити майно. Це ускладнить виконання судового рішення, якщо воно буде ухвалене на користь позивача. Про це зазначив і Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у постанові від 11 грудня 2023 року у справі № 904/1934/23 [119]. У 2020 році Велика палата

Верховного Суду окремо звернула увагу судів на необхідність враховувати, що вжиття відповідних заходів може забезпечити належне виконання рішення про задоволення позову у разі ухвалення цього рішення, а їх невжиття, навпаки, ускладнити або навіть унеможливити таке виконання (постанова від 15 вересня 2020 року у справі № 753/22860/17) [126].

Аналізуючи судову практику, слід зазначити, що процедура застосування заходів забезпечення позову у цивільному процесі шляхом накладення арешту на кошти відповідача не є доволі складною в аспекті доведення. Це насамперед пов'язано з тим, що саме відповідач має доводити недоцільність чи неспівмірність заходів забезпечення, вжиття яких просить у суду позивач. Заслуговує на увагу і позиція Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 754/5683/22, відповідно до якої «цивільний процесуальний закон не забороняє вживати заходи забезпечення позову у справі, рішення у якій не підлягає примусовому виконанню, якщо забезпечення позову сприятиме ефективному захисту порушених прав позивача. І навпаки, якщо рішення у справі підлягатиме примусовому виконанню, вжиття заходів забезпечення позову, зокрема, накладення арешту на майно, не завжди може бути доречним та співмірним із пред'явленими вимогами позову і відповідати характеру порушеного права позивача. Жодних обмежень щодо застосування такого виду забезпечення позову, як накладення арешту на майно (грошові кошти), лише в сфері майнових спорів або заборони його застосування при вирішенні немайнового спору цивільне процесуальне законодавство не містить. Тому Велика Палата Верховного Суду констатує, що як характер спору (майновий або немайновий), так і те, чи підлягає судове рішення у конкретній справі примусовому виконанню, не мають вирішального значення при дослідженні судом питання про наявність підстав для вжиття заходів забезпечення позову. Та обставина, що у випадку прийняття рішення суду на користь позивача в подальшому не призведе до відкриття виконавчого провадження, а рішення буде виконано шляхом його пред'явлення до державного реєстратора, як уже зазначалося вище, не свідчить про неможливість застосування такого виду забезпечення позову, як накладення арешту на майно, якщо невжиття заходів забезпечення позову

негативно впливатиме на можливість позивача ефективно захистити (поновити) свої порушені права» [108].

Досить схожим по суті до попереднього заходу забезпечення позову є такий захід забезпечення позову як зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту (пункт 5 частини першої статті 150 ЦПК України). Так, часто суди накладають заборону на продаж чи інші розпорядження майном, яке становить предмет спору, що є об'єктивним судовим рішенням. Наприклад, у справі № 757/22558/20 про визнання права власності на земельну ділянку, а також зняття арешту із цієї земельної ділянки, було подано заяву про забезпечення позову. Позивач обрав заборону вчинення певних дій, як захід забезпечення позову, а саме просив суд зупинити продаж арештованого майна (саме вказаної земельної ділянки), на яке було накладено арешт виконавчою службою до подання позовної заяви. Позивач вважав, що невжиття судом заходів забезпечення позову може унеможливити, чи ускладнити виконання рішення у разі його ухвалення на його користь. Суд першої інстанції ухвалою задовольнив заяву про забезпечення позову та забезпечив його, а суд апеляційної інстанції – відмовив у задоволенні апеляційної скарги. Залишаючи без змін рішення попередніх інстанцій Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 05 грудня 2022 року зазначила: «зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, є спеціальним способом забезпечення позову, який застосовується лише у справах за позовом про визнання права власності на це майно» [148].

Доволі часто в судовій практиці виникає проблема розмежування між арештом майна та заборонаю на відчуження майна. Вказану проблему вирішив Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 19 лютого 2021 року у справі № 643/12369/19, який зазначив, що арешт майна і заборона на відчуження майна є самостійними видами (способами) забезпечення позову, обидва способи за правовою сутністю обмежують право відповідача розпоряджатися спірним майном, але вони є різними для виконання ухвали про забезпечення позову, тому суттєвого значення у

виборі їх застосування немає для вирішення справи та способу забезпечення позову [128].

Відповідно до пункту 6 частини першої статті 150 ЦПК України позов може забезпечуватися шляхом зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку [244].

Аналіз судової практики показує, що саме такий захід забезпечення позову обирає позивач при поданні позовної заяви про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню. У цій категорії справ позивачі звертаються до суду вже після того, як по виконавчому напису нотаріуса відкривається виконавче провадження і починаються стягуватися кошти з боржника. З метою недопущення стягнення таких коштів до прийняття рішень судами і подається заява про забезпечення позову, де просять суд зупинити стягнення у виконавчому провадженні на час розгляду справи. Розглянемо дану позицію у справі № 756/19087/21, яку висловив Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду в ухвалі від 12 липня 2022 року. Аналізуючи прийняті рішення судами попередніх інстанцій, де така заява про забезпечення позову була задоволена, Верховний Суд погодився, що суди обрали правильно захід забезпечення позову шляхом зупинення стягнення у виконавчому провадженні. Так, на думку Суду, при вирішенні питання про забезпечення позову суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням: розумності, обґрунтованості і адекватності заявлених вимог щодо забезпечення позову; забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу; наявності зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову; імовірності утруднення виконання або невиконання рішення суду в разі невжиття таких заходів; запобігання порушенню у зв'язку з вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, що не є учасниками цього судового процесу. Суд повинен враховувати інтереси не тільки позивача, а й інших осіб, права яких можуть бути порушені у зв'язку із застосуванням відповідних заходів. Співмірність передбачає

врахування судом співвідношення негативних наслідків від вжиття заходів до забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати в результаті невжиття цих заходів, з урахуванням права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, та майнових наслідків заборони відповідачу здійснювати певні дії. Заходи забезпечення позову, крім арешту морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами (частина третя статті 150 ЦПК України). Позов забезпечується зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа, який оскаржується боржником у судовому порядку (пункт 6 частини першої статті 150 ЦПК України) [132].

Аналогічні положення викладені у постанові Великої Палати Верховного Суду від 24 листопада 2021 року у справі № 910/11552/20 (провадження № 12-44гс21), де вказано: «30. Відповідно до пункту 5 частини першої статті 137 ГПК України позов забезпечується зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку. З наведених норм права вбачається, що суд може вжити заходи забезпечення позову у вигляді зупинення стягнення на підставі виконавчого документа, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача» [109].

Отже, розглядаючи питання класифікації видів забезпечення позову в цивільному судочинстві, доцільно зробити наступні висновки. Перелічені у статті 150 ЦПК України заходи забезпечення позову слід розглядати відповідно до їх індивідуального призначення у вирішенні цивільних справ, правового змісту та впливу на учасників цивільної справи, а також для забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів відповідних суб'єктів права та виконання остаточного судового рішення у справі. Класифікація є передумовою створення ефективного механізму впровадження досягнень юридичної науки у правотворчість та процес застосування видів забезпечення позову.

Процесуально-правові засоби забезпечення позову в цивільному судочинстві можна класифікувати за різними критеріями. За допомогою аналізу наукової літератури щодо класифікації заходів забезпечення позову доцільно виділити ознаки,

які мають системоутворюючий, пояснювальний, пізнавальний, прогностичний, практичний аспекти та підстави для класифікації. Такими ознаками є правова природа заходів забезпечення позову, емпіричні якості заходи забезпечення позову, предмет застосування заходів забезпечення позову, процесуально-правова приналежність, юридична техніка, структура, структурна складова заходів забезпечення позову та їх соціальна роль у правовому регулюванні публічно-правових відносин.

Отже, у сучасному цивільному процесі заходи забезпечення позову відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного захисту прав та законних інтересів учасників судового процесу. Класифікація таких заходів дозволяє більш точно визначити їх суть, умови застосування та правові наслідки, що підвищує ефективність судового захисту. На підставі вищевикладеного, пропонуємо наступну класифікацію заходів забезпечення позову.

1. За природою заходів забезпечення:

- майнові заходи: наприклад, накладення арешту на майно та активи; заборона відчуження або використання майна; арешт морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги; зупинення митного оформлення товарів чи предметів тощо;

- немайнові заходи: наприклад, заборона вчинення певних дій; встановлення обов'язку вчинити певні дії; заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання тощо.

2. За процесуальним статусом учасника справи:

- забезпечення прав та законних інтересів позивача;
- забезпечення прав та законних інтересів третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

3. За терміном дії:

- заходи, що діють протягом певного періоду до ухвалення остаточного рішення (наприклад, заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору);

- заходи, що діють до моменту виконання рішення суду або його скасування (наприклад, арешт на майно до моменту виконання рішення).

4. За механізмом реалізації:

- прямі заходи: заходи, що безпосередньо впливають на об'єкт забезпечення (наприклад, накладення арешту на майно);
- непрямі заходи: заходи, що створюють умови для забезпечення позову (наприклад, заборона вчинення певних дій, що можуть ускладнити виконання рішення).

5. За характером правовідносин:

- заходи, що стосуються майнових прав: наприклад, накладення арешту на майно, заборона відчуження майна;
- заходи, що стосуються особистих немайнових прав: наприклад, встановлення обов'язку утримувати дитину, заборона наближатися до певних осіб.

Пропонована класифікація заходів забезпечення позову враховує різні аспекти їх застосування, що дозволяє більш детально аналізувати та оптимізувати процес їх застосування у цивільному процесі. Така класифікація сприятиме більш ефективному застосуванню заходів забезпечення позову, знижуючи ризики порушення прав учасників процесу та підвищуючи ефективність судового захисту.

Запропоновані критерії класифікації можуть бути основою для подальших наукових досліджень та вдосконалення законодавства у сфері забезпечення позову.

Висновки до Розділу 1

У першому розділі досліджено генезис інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві України, проаналізовано його правову природу та поняття, визначено завдання і функції, а також здійснено класифікацію заходів забезпечення позову. На основі проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. Історичний розвиток інституту забезпечення позову пройшов кілька етапів, які відображають трансформацію правової системи України:

- перший етап (II–XI століття): виникнення ідеї забезпечення позову під впливом римського права, що проявлялося в адміністративних заходах впливу на сторону спору;

- другий етап (XI–XVIII століття): формування основ цивільного процесу та виокремлення засобів забезпечення позову як спеціального процесуального механізму під впливом Литовського статуту 1588 року;
- третій етап (XVIII – кінець XIX століття): законодавче визнання цивільного судочинства як окремого виду правосуддя, розмежування цивільного і кримінального процесів, трансформація засобів забезпечення позову;
- четвертий етап (кінець XIX ст. – 1924 р.): стагнація інституту забезпечення позову внаслідок революційних процесів та пріоритету кримінального судочинства;
- п'ятий етап (1924–1963 рр.): кодифікація норм, що регламентують умови і засоби забезпечення позову в системі цивільного процесу;
- шостий етап (1963–2004 рр.): становлення забезпечення позову як окремого інституту цивільного процесуального права;
- сьомий етап (2004 р. – до теперішнього часу): трансформація норм інституту забезпечення позову під впливом судових реформ незалежної України.

Цей розвиток відображає залежність інституту забезпечення позову від економічного, соціального та правового стану суспільства, а також від усвідомлення суспільством цінності права власності та необхідності його захисту.

2. Аналіз наукових підходів до визначення правової природи забезпечення позову дозволив встановити, що цей інститут: є процесуальним засобом, спрямованим на створення передумов для ефективного виконання судового рішення в майбутньому; має превентивний характер і застосовується для запобігання діям, які можуть унеможливити або утруднити виконання рішення суду; є інструментом, який забезпечує баланс між правами позивача та відповідача, враховуючи принципи пропорційності та справедливості.

3. На основі проведеного аналізу було запропоновано авторське визначення:

Забезпечення позову – це превентивний процесуальний засіб диспозитивного характеру, який сприяє досягненню завдань цивільного судочинства шляхом вжиття переважно до відповідача, а у випадках, передбачених законом, до інших осіб, спеціальних заходів обмеження його майнових прав, співмірних із ціною

пред'явленого до нього майнового позову, або відповідних характеру негативних наслідків немайнового позову, спрямований на створення передумов ефективного і своєчасного виконання судового рішення після набрання ним законної сили.

4. Дослідження завдань і функцій інституту забезпечення позову показало, що він виконує важливу роль у системі цивільного судочинства, сприяючи реалізації завдань правосуддя, таких як захист прав і свобод особи, забезпечення верховенства права та ефективне поновлення в правах.

5. Визначено основні функції забезпечення позову:

- 1) забезпечувальна функція: створення умов для реального виконання майбутнього рішення суду та сприяння досягненню завдань цивільного судочинства;
- 2) охоронна функція: охорона матеріально-правових інтересів позивача від можливих негативних дій з боку відповідача, а також захист прав відповідача від безпідставних обмежень;
- 3) мотиваційна функція: стимулювання відповідача до добросовісної поведінки та виконання зобов'язань, а також спонукання сторін до врегулювання спору мирним шляхом;
- 4) попереджувальна (превентивна) функція: запобігання діям, які можуть ускладнити або унеможливити виконання судового рішення;
- 5) відновлювально-компенсаторна функція: можливість відшкодування збитків, завданих необґрунтованим забезпеченням позову, що сприяє захисту прав відповідача.;
- 6) контрольна функція: забезпечення контролю суду за належним виконанням судового рішення та процесом його реалізації;
- 7) функція сприяння виконанню міжнародних зобов'язань держави: використання інституту забезпечення позову для виконання рішень іноземних судів та міжнародних арбітражів, що сприяє інтеграції України в міжнародну правову систему.

6. Юридичне значення забезпечення позову полягає в тому, що цей інститут є важливим механізмом реалізації права на справедливий судовий захист, який

забезпечує ефективність судового процесу та виконання рішень суду, сприяє дотриманню принципів верховенства права, законності та справедливості, а також підтримує баланс інтересів сторін у цивільному процесі.

7. Інститут забезпечення позову в цивільному судочинстві України має комплексну правову природу, яка поєднує в собі історичний розвиток, сучасні правові підходи та практичне значення для захисту прав і свобод осіб. Його функціонування сприяє реалізації основних завдань правосуддя, забезпечує ефективність цивільного процесу та підтримує баланс інтересів учасників судового процесу. Визначення завдань і функцій цього інституту дозволяє краще розуміти його роль у системі цивільного судочинства та підвищує рівень правової культури та правозастосовної практики.

8. Встановлено, що забезпечення позову є важливим інститутом цивільного процесуального права, який спрямований на захист прав та законних інтересів заявника до моменту ухвалення судового рішення по суті справи або його виконання. Заходи забезпечення позову класифікуються за різними критеріями:

- за природою заходів забезпечення: майнові заходи (накладення арешту на майно та активи; заборона відчуження або використання майна; арешт морського судна; зупинення митного оформлення товарів тощо) та немайнові заходи (заборона вчинення певних дій; встановлення обов'язку вчинити певні дії; заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі тощо);
- за процесуальним статусом учасника справи: заходи на захист прав позивача та заходи на захист прав третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору;
- за терміном дії: заходи, що діють протягом певного періоду до ухвалення остаточного рішення, та заходи, що діють до моменту виконання рішення суду або його скасування;
- за механізмом реалізації: прямі заходи (безпосередньо впливають на об'єкт забезпечення) та непрямі заходи (створюють умови для забезпечення позову);

- за характером правовідносин: заходи, що стосуються майнових прав, та заходи що стосуються особистих немайнових прав.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що інститут забезпечення позову є фундаментальним елементом цивільного процесуального права України, який має складну та багатогранну природу. Розуміння його історичного розвитку, правової природи, завдань і функцій сприяє підвищенню ефективності судового захисту та дотриманню принципу верховенства права. Класифікація заходів забезпечення позову за різними критеріями дозволяє більш точно визначати умови та порядок їх застосування, що забезпечує баланс інтересів учасників процесу. Це створює підґрунтя для подальших наукових досліджень та вдосконалення законодавства з метою забезпечення належного захисту прав і законних інтересів осіб у цивільному судочинстві.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1. Передумови та підстави забезпечення позову в цивільному судочинстві

У процесі цивільного судочинства передумови та підстави для застосування заходів забезпечення позову відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективного захисту прав та законних інтересів учасників справи. Для того, щоб суд міг ухвалити рішення про забезпечення позову, необхідні певні обставини та умови, які повинні бути чітко визначеними у правовому полі. Ці передумови та підстави слугують основою для прийняття судом відповідних заходів, які спрямовані на забезпечення справедливого розгляду справи.

У цивільному судочинстві забезпечення позову є одним із ключових інструментів захисту прав і законних інтересів позивача ще на стадії розгляду справи в суді, а іноді, і до моменту подання такої заяви до суду. Заявляючи вимогу про забезпечення позову, позивач прагне уникнути ризиків, які можуть виникнути в разі затягування судового процесу або у зв'язку з можливими діями відповідача, спрямованими на ускладнення або неможливість виконання остаточного рішення суду.

Основними передумовами для звернення з заявою до суду про забезпечення позову є наявність у позивача реальної загрози порушення його прав, якщо до винесення остаточного рішення суду не будуть вжиті такі заходи. Зокрема, такі загрози можуть виникати у випадках, коли існує ризик відчуження, знищення або пошкодження майна, яке є предметом спору; коли відповідач може вжити заходів, які унеможливають виконання судового рішення (наприклад, передача майна іншим особам, зміна місця проживання або перебування тощо); або ж коли існує загроза настання інших обставин, що можуть негативно вплинути на стан правовідносин сторін.

Законодавчо такі передумови частково закріплені в статті 149 ЦПК України [244], яка визначає, що підставою для забезпечення позову є необхідність запобігти

неможливості виконання рішення суду, а також необхідність запобігання завданню значної шкоди правам або інтересам заявника.

Заявник, звертаючись до суду із заявою про забезпечення позову, повинен обґрунтувати наявність вказаних передумов, що виникають із конкретної життєвої ситуації. При цьому, важливим є не лише факт наявності правового інтересу, який потребує захисту, але й конкретні ризики, що ускладнюють чи роблять неможливим досягнення цього захисту в майбутньому. Тобто, заявник має представити докази, які підтверджують наявність загроз з боку відповідача, що можуть перешкоджати виконанню судового рішення. Це можуть бути, наприклад, свідчення щодо намірів або дій відповідача, спрямованих на відчуження спірного майна, спроби ухилитися від виконання своїх зобов'язань тощо.

На нашу думку, такі передумови формуються на основі правової можливості для особи звернутися до суду з заявою про забезпечення позову. Тобто, особа повинна мати реальне право та підстави для подання такої заяви.

Отже, можна зробити висновок, що передумовами звернення особи до суду про забезпечення позову є:

- 1) порушення його прав, законних інтересів;
- 2) захист таких законних інтересів, що і є основною метою забезпечення позову;
- 3) обґрунтована необхідність забезпечення позову;
- 4) загроза уникнення невиконання рішення суду в майбутньому, тобто забезпечення позову має запобігти ситуації, коли остаточне рішення суду не може бути виконане через певні обставини. Це може включати ризики втрати майна, зникнення доказів або інші фактори, що можуть ускладнити реалізацію рішення суду.

Саме сукупність таких передумов звернення до суду і є підставами для забезпечення позову, що визначаються як подання обґрунтованої, підкріпленої доказами заяви про забезпечення позову на основі права особи на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, щоб в подальшому мати можливість реалізувати виконання рішення суду. Розглянемо їх більш детально.

Так, особа при поданні заяви про забезпечення позову, здійснює право на судовий захист (стаття 4 ЦПК України), коли її права, свободи і законні інтереси вже порушені або є очевидна небезпека їх порушення. Право на подання такої заяви визначено статтями 43 та 149 ЦПК України.

Підстави забезпечення позову в юридичній літературі поділяють на дві групи. На думку, А.Ю. Бойчук, до першої групи відносяться підстави для подання заяви про забезпечення позову (суб'єкти, зміст, форма заяви, процесуальний порядок подання, строки) та підстави для задоволення заяви про забезпечення позову (обґрунтованість, доведеність, належність доказів, співмірність обраного виду заходу забезпечення) [14].

Слід погодитися з думкою І.Й. Пучковської, що «необхідними умовами застосування цивільно-правових забезпечувальних засобів є взаємозв'язок із забезпечуваними матеріально-правовими вимогами, пропорційність та адекватність цим вимогам» [169, с. 156].

Підставами застосування заходів забезпечення позову, на думку О.Ю. Одосій, є загальні передумови права на звернення до суду із заявою про доцільність та необхідність застосування таких заходів [95, с. 32].

Тур Т.О. вважає, що передумовами для задоволення заяви про встановлення певного виду забезпечення позову є: обґрунтування заявлених позивачем вимог; пропорційність бажаного для позивача заходу забезпечення позовних вимог і обставин справи, що розглядається судом; правова поведінка та характер дій відповідача, які стали очевидними до моменту подання до суду позову та до направлення клопотання про встановлення забезпечувальних заходів [205, с. 131].

Пропорційність заходів забезпечення може поєднуватися з характером, обсягом, масштабом майнових вимог, для забезпечення яких пропонується їх прийняття [193, с. 131]. Так, пропорційність забезпечення полягає у тому, що заходи, які суд застосовує для забезпечення позову, повинні відповідати майновому інтересу заявника. Це означає, що заходи забезпечення мають бути достатніми для захисту інтересів заявника, але не надмірними, щоб не порушувати права та інтереси іншої сторони.

Суд має знайти баланс між захистом інтересів заявника та забезпеченням прав відповідача, дотримуючись принципу співмірності забезпечення позову. Забезпечувальні заходи не повинні завдавати не виправданої шкоди відповідачу або іншим учасникам справи. Суд також повинен оцінити майновий інтерес заявника, враховуючи розмір та характер цього інтересу, щоб визначити адекватні та ефективні заходи для захисту його прав. Відповідно до оцінки майнового інтересу, суд обирає конкретні заходи забезпечення позову, такі як арешт майна, заборона вчинення певних дій або інші заходи, що відповідають суті вимог заявника. Аналізуючи заяву про забезпечення позову, суд оцінює обґрунтованість вимог, докази та можливі ризики, які можуть виникнути у разі невжиття забезпечувальних заходів. Важливо, щоб ці заходи були не лише адекватними і співмірними, але й не створювали зайвих перешкод для інших учасників процесу.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2020 року у справі № 381/4019/18 (провадження № 14-729цс19) зазначено, що: «співмірність передбачає співвідношення судом негативних наслідків від вжиття заходів забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати внаслідок невжиття цих заходів, з урахуванням відповідності права чи законного інтересу, за захистом яких заявник звертається до суду, вартості майна, на яке він заявляє клопотання накласти арешт, чи майнових наслідків заборони відповідачу здійснювати певні дії. Заходи забезпечення позову застосовуються для того, щоб гарантувати виконання можливого рішення суду і повинні застосовуватися лише в разі необхідності, оскільки безпідставне звернення до таких дій може спричинити порушення прав та законних інтересів інших осіб чи учасників процесу. [...] Вирішуючи питання про забезпечення позову, суд повинен співвідносити негативні наслідки від вжиття заходів забезпечення позову з тими негативними наслідками, які можуть настати внаслідок невжиття цих заходів. [...] Необхідність застосування заходів забезпечення впливає з фактичних обставин справи, які свідчать про наявність підстав вважати, що незастосування цього заходу призведе до утруднення чи унеможливлення виконання рішення суду в разі задоволення позову» [102].

Отже, на нашу думку, пропорційність заходів забезпечення позову є ключовим принципом, що забезпечує належний баланс між захистом інтересів заявника та дотриманням прав інших учасників процесу. Суд зобов'язаний гарантувати, щоб ці заходи відповідали інтересам заявника і не порушували прав інших учасників справи або хоча б не завдали надмірного втручання в їх права. Дотримання принципу пропорційності, який включає співмірність заходів до заявлених вимог, сприяє справедливості та рівноправності у судочинстві, забезпечуючи адекватну реакцію на потенційні ризики та порушення.

Суд оцінює пропорційність, виходячи з таких умов, як: співвідносність забезпечувального заходу з правами та інтересами заявника, про захист яких він просить; вартість майна, на яке заявник вимагає накласти арешт; майнові наслідки встановлюваного для боржника заборони вчинення певних дій; інші критерії. Пропорційність вживаних засобів та заходів забезпечення позовних вимог виявляється у досягненні оптимальної відповідності можливих обмежень прав та інтересів відповідача або інших осіб основним цілям застосування забезпечення позову [208].

Якщо розглядати підстави для задоволення заяви про забезпечення позову, то необхідно врахувати наступне. В першу чергу заява про забезпечення позову має відповідати вимогам позову, який забезпечується. Обсяг заходів забезпечення позову має бути відповідним до змісту та суті позовних вимог. По-друге, одним з основних рис забезпечення позову є відповідність примусового потенціалу конкретного заходу забезпечення можливим порушенням прав, свобод і законних інтересів позивача. Крім цього має бути безпосередній зв'язок забезпечення позову з предметом позову та цивільно-правовим спором. Також обов'язковою умовою, на думку Т.О. Тур, з якою ми погоджуємося, має бути «пропорційність настання можливих наслідків для відповідача (або для інших осіб, для забезпечення приватних і публічних інтересів) – у разі прийняття судом забезпечення позову, та для позивача – у разі неприйняття забезпечення позову» [205, с.132].

Відповідно до статті 153 ЦПК України залежно від обставин справи суд може забезпечити позов повністю або частково. Про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову суд постановляє ухвалу [244].

Отже, суд приймаючи рішення про забезпечення позову має встановити взаємозв'язок між забезпеченням позову та предметом позову. Такий зв'язок має відповідати наступним критеріям.

1. Необхідність реального зв'язку. Для того, щоб суд ухвалив рішення про забезпечення позову, має бути чітко встановлений зв'язок між запропонованими заходами забезпечення та предметом позову. Ці заходи повинні прямо стосуватися предмету позову та бути необхідними і достатніми для захисту прав та законних інтересів позивача. Якщо такі заходи не мають реального зв'язку з предметом позову, вони вважаються недоцільними. Так, наприклад, Вінницький міський суд Вінницької області в ухвалі від 02 серпня 2024 року у справі № 127/35617/23 [210] зазначив, що враховуючи предмет і зміст заявленого позову (про визнання майна спільною сумісною власністю подружжя, про поділ майна та визнання права власності, зокрема, поділ між колишнім подружжям грошових вкладів (депозитів) внесених в період шлюбу відповідачем), захід забезпечення позову у вигляді накладення арешту на 1/2 частину грошових коштів на рахунку відповідача у найбільшій мірі спрямований на забезпечення предмета спору є достатнім заходом забезпечення вказаного позову та співмірним із заявленими позивачем вимогами. Накладення арешту на вказане майно, гарантуватиме реальне виконання майбутнього судового рішення у разі задоволення позову. Тому в цій частині вимоги заяви про забезпечення позову були задоволені.

2. Реальність заходів. Суд повинен переконатися, що запропоновані заходи забезпечення дійсно можуть запобігти порушенню прав та законних інтересів або забезпечити виконання майбутнього рішення суду. Так, ухвалою Дарницького районного суду міста Києва від 19 жовтня 2018 року та Постановою Київського апеляційного суду від 08 квітня 2019 року у справі № 753/22860/17 [144] було відмовлено у задоволенні заяви про забезпечення позову, оскільки заявлені заходи у вигляді зобов'язання відповідача негайно підключити до електромережі частину

домоволодіння (вчинити певні дії) жодним чином не забезпечать виконання в майбутнього можливого рішення суду про задоволення позовних вимог про встановлення факту родинних відносин, визнання майна спільною сумісною власністю, визнання права власності на частку майна, визнання заповіту недійсним, визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину, тому що зв'язок між конкретним заходом забезпечення позову і предметом позовної вимоги відсутній.

Окрім цього, заява про забезпечення позову може бути задоволена після встановлення судом відповідності заходів забезпечення позову предмету позову. На нашу думку, така відповідність встановлюється за такими критеріями.

1. Аналіз судом. Суд аналізує заяву про забезпечення позову та перевіряє, чи відповідають запропоновані заходи предмету позову. Відсутність такої відповідності може свідчити про те, що заходи забезпечення не є необхідними або обґрунтованими. Так, постановою Миколаївського апеляційного суду від 20 вересня 2019 року у справі № 490/7259/18 [147] було скасовано ухвалу Центрального районного суду м. Миколаєва від 14 вересня 2018 року і ухвалено нове судове рішення про відмову в задоволенні заяви позивача про забезпечення позову. Судом було проаналізовано, що позивач пред'явив позов про визнання недійсним заповіту, при цьому просив здійснити заходи забезпечення позову у вигляді накладення арешту на житловий будинок та земельну ділянку, які вже були оформлені спадкоємцем за заповітом і на які видано свідоцтво про право на спадщину відповідачу. Оскільки, позивач вимог про визнання недійсним названого свідоцтва про право на спадщину не заявляв, то апеляційний суд вважає, що відсутні підстави для вжиття заходів забезпечення позову, тому що між запропонованими заходами та предметом позову відсутній безпосередній правовий зв'язок. Тобто, як бачимо, запропоновані позивачем заходи забезпечення позову не відповідають предмету позову.

2. Адекватність заходів. Заходи забезпечення повинні відповідати предмету позову, тобто бути адекватними та необхідними для досягнення цілей забезпечення позову. Встановлення цієї відповідності здійснюється судом, зокрема під час розгляду співвідношення прав та законних інтересів заявника з наслідками обмежень

для відповідача або інших осіб. Це означає, що заходи мають бути пропорційними та спрямованими на захист конкретних прав та інтересів, заявлених у позові.

Слід звернути увагу на висновок Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, висловленого у постанові від 14 лютого 2022 року у справі № 367/3628/21, за яким забезпечення позову – це сукупність процесуальних дій, які гарантують реальне виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд (суддя) має з урахуванням доказів, наданих позивачем на підтвердження своїх вимог, пересвідчитися, зокрема, в тому, що між сторонами дійсно виник спір та існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову; з'ясувати обсяг позовних вимог, відповідність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, котра звернулася з такою заявою, позовним вимогам. Суд, обираючи захід забезпечення позову, у кожному випадку повинен обирати такий спосіб, який у найбільшій мірі спрямований на забезпечення предмету спору. Підстави для забезпечення позову є оціночними та враховуються судом у залежності до конкретного випадку [117].

Відтак, підставами для відмови у забезпеченні позову судом можуть бути:

1) недоцільність заходів. Якщо суд встановлює, що запропоновані заходи забезпечення не мають реального зв'язку з предметом позову або не відповідають йому, це стає підставою для відмови у застосуванні таких заходів. Прикладом такої відмови є ухвала Залізничного районного суду міста Львова від 02 серпня 2024 року у справі № 462/6161/24, в якій судом було зазначено, що заявлені вимоги про забезпечення позову не можуть бути задоволені, оскільки позивач, звертаючись до суду із заявою про забезпечення позову (позов про стягнення суми страхового відшкодування), зазначає вимогу про накладення арешту на все рухоме та нерухоме майно, в межах суми позову, щодо відповідача, однак без належного обґрунтування співрозмірності (пропорційності) та відповідності такої вимоги забезпечення щодо заявлених позовних вимог. Крім того, в заяві про забезпечення позову не наведено жодного доводу стосовно того, як невжиття в даному випадку визначеного позивачем саме такого заходу забезпечення позову, як накладення арешту на все рухоме і

нерухоме майно відповідача, може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду, як і не доведено, що існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову [215].

2) захист прав сторін. Відмова у забезпеченні позову в таких випадках спрямована на захист прав та інтересів усіх учасників процесу, запобігаючи застосуванню недоцільних або невідповідних заходів та не порушуючи інші права осіб. Такого висновку прийшов і Херсонський міський суд Херсонської області, який ухвалою від 23 липня 2024 року у справі № 766/11797/24 відмовив у задоволенні заяви про забезпечення позову, обґрунтувавши це наступним чином: «...враховуючи непорушність конституційного права кожного громадянина на свободу вільного вибору місця проживання та пересування, з урахуванням обраного позивачем способу захисту порушеного права шляхом поділу майна подружжя, вимога заборонити відповідачу виїзд з території України до вирішення позову, який забезпечується, по суті судом, не відповідає ознакам розумності, обґрунтованості, адекватності, співмірності заходу забезпечення позову та спрямована на необґрунтоване обмеження прав відповідача.враховуючи недоведеність заявником тієї обставини, що невжиття заходів забезпечення позову у даній цивільній справі зробить неможливим або утруднить виконання рішення суду у разі задоволення позовних вимог, а також невідповідність обраних видів забезпечення позову позовним вимогам, з метою недопущення неправомірного обмеження прав та законних інтересів осіб, які не є учасниками справи, суд вважає заяву про забезпечення позову такою, що не підлягає задоволенню» [234].

Отже, реальний взаємозв'язок між заходами забезпечення позову та предметом позовної заяви є ключовою умовою для ухвалення судом рішення про забезпечення позову. Суд повинен переконатися, що запропоновані заходи адекватні, необхідні та співмірні предмету позову. Відсутність такого зв'язку або відповідності стає підставою для відмови у застосуванні забезпечення позову, що сприяє забезпеченню справедливості та рівноправності у судовому процесі.

Підстави для забезпечення позову визначені статтею 149 ЦПК України [244].

Заявник повинен чітко обґрунтувати обставини, які виникли у зв'язку з цивільно-правовим спором або конкретною правовою ситуацією. Це може включати докази, аргументи та пояснення, які підтверджують необхідність застосування заходів забезпечення позову. Надання належних, допустимих та достатніх доказів є ключовим елементом для обґрунтування заяви про забезпечення позову. Заявник має продемонструвати, що існують реальні ризики або загрози, які можуть негативно вплинути на його права та інтереси.

Суд оцінює обставини, подані заявником, з точки зору їх обґрунтованості та зв'язку з предметом позову. Суд має переконатися, що ці обставини достатньо серйозні та вагомі для застосування заходів забезпечення позову. Також суд використовує свої повноваження та досвід для формування переконання щодо необхідності забезпечення позову. Це включає аналіз усіх поданих доказів та аргументів, а також врахування можливих наслідків застосування або незастосування таких заходів.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду неодноразово наголошував на тому, що при вирішенні питання про забезпечення позову суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням такого: розумності, обґрунтованості і адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову; забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу; ймовірності утруднення виконання або невиконання рішення суду в разі невжиття таких заходів; запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками даного судового процесу (наприклад, див. постанову від 04 травня 2022 року № 570/2296/21) [131].

Таким чином, обґрунтованість обставин, наданих заявником, є ключовою умовою для ухвалення судом рішення про застосування заходів забезпечення позову. Суд має оцінити ці обставини з точки зору їх зв'язку з цивільно-правовим спором або конкретною правовою ситуацією та переконатися в необхідності застосування визначених процесуальним законом заходів. Це забезпечує справедливий та

ефективний захист прав та законних інтересів сторін у судовому процесі, зберігаючи баланс інтересів та правову рівновагу.

Слід зазначити, що ЦПК України визначає умови, підстави, способи та порядок подання заяви про забезпечення позову.

Розглядаючи підстави забезпечення позову, вважається доцільним, дослідити «подання заяви про забезпечення позову», а саме: порядок подання заяви, зміст і форму заяви. І в першу чергу, звернемося до розгляду питання на яких стадіях судового розгляду можливе подання заяви про забезпечення позову.

Процесуальне законодавство, а саме частина друга статті 149 ЦПК України визначає, що забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом [244].

На думку Н.С. Алексєєвої, виходячи зі змісту цієї норми, заява про забезпечення позову може подаватися на всіх стадіях процесу, а також самостійно, до подання позову. В юридичній літературі можна зустріти думку, щодо неможливості вживати заходи забезпечення позову в апеляційному, касаційному провадженні і говориться про те, що заходи забезпечення позову можуть бути застосовані лише в суді першої інстанції і лише до прийняття рішення у справі [4, с. 22]. Аргументуючи таке твердження, зазначається, що рішення, щодо якого подається заява про перегляд, вже набрало законної сили, а касаційне та апеляційне провадження виключає дії, пов'язані зі встановленням обставин справи та їх доказуванням, а одним із елементів забезпечення позову є процес доказування.

Дану позицію обґрунтовують також тим, що в частині другій статті 149 ЦПК України зазначено: «...забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи...». Тобто використовується словосполучення «стадія розгляду справи», під яким мається на увазі розгляд справи в суді першої інстанції, оскільки апеляційне та касаційне провадження не є стадією

розгляду справи, а є стадією перегляду судових рішень. Також зазначають, що глави апеляційного та касаційного провадження розміщені у розділі V «Перегляд судових рішень». При цьому, окремою главою в цьому розділі є глава 3 «Перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами». Але ми не можемо погодитися з даною позицією з наступних підстав.

За умовами конструкції ЦПК України, норми присвячені забезпеченню позову розміщені в Главі 10 Розділу I «Загальні положення», а не в розділах присвячених стадіям цивільного провадження. На нашу думку, це прямо вказує, що не лише суд першої інстанції може застосовувати положення цього розділу. Наприклад, суд апеляційної інстанції під час підготовки справи до апеляційного розгляду «вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову» (пункт 7 частини першої статті 365 ЦПК України), суд касаційної інстанції при вирішенні питання про поворот виконання судового рішення може вжити заходів щодо забезпечення позову (частина восьма статті 444 ЦПК України).

Таким чином, слід зазначити, що забезпечення позову саме як процесуальна дія, яка забезпечує виконання рішення суду, в разі задоволення позовних вимог, можлива як під час розгляду справи (провадження в суді першої інстанції), так і під час апеляційного чи касаційного провадження (стадії перегляду судового рішення).

Окрім цього, можливість подання заяви про забезпечення позову на інших стадіях, окрім розгляду справи в суді першої інстанції, також підтверджується абзацом 2 пункту 1 Постанови пленуму Верховного Суду України № 9 від 22 грудня 2006 року «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» [149], в якій говориться, що «забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи після відкриття провадження у ній (за винятком випадку, передбаченого частиною четвертою статті 151 ЦПК), якщо невжиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду». Аналогічне положення є і в господарському процесі, а саме пункту 2 Постанови пленуму Верховного Суду України № 16 від 26 грудня 2011 року «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову» визначає, що «забезпечення позову як засіб

запобігання можливим порушенням майнових прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної або фізичної особи може застосовуватись як за основним, так і за зустрічним позовом на будь-якій стадії процесу, включаючи перегляд рішення, ухвали, постанови (далі – рішення) в апеляційному або у касаційному порядку»[150]. Але при цьому, слід зазначити, що застосування заходів забезпечення позову судом касаційної інстанції має свої особливості і може мати місце лише у випадку визначеному нормою частини восьмої статті 444 ЦПК України, відповідно до якої, як вже було зазначено вище, при вирішенні питання про поворот виконання судового рішення суд може вжити заходів щодо забезпечення позову [244].

Звернення із заявою про забезпечення позову під час розгляду справи у касаційній інстанції не видається можливим, тому що рішення, на яке подана скарга, вже набрало чинності, а також касаційний розгляд справи на цій стадії виключає дії, пов'язані зі встановленням обставин справи та їх доказуванням у той час, як важливим елементом забезпечення позову є процес доказування. І саме тому, ми підтримуємо позицію, що суд касаційної інстанції не може вжити саме заходів забезпечення позову при прийнятті усіх рішень. Проте, він може вжити один із заходів, який визначений в переліку заходів забезпечення позову, але це є заходом з метою забезпечення рішення ухваленого судом касаційної інстанції за результатом розгляду заяви про поворот виконання рішення або постанови суду.

Забезпечення позову як засіб запобігання можливим порушенням прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної або фізичної особи може застосовуватись як за основним, так і за зустрічним позовом при розгляді справи судом першої та апеляційної інстанцій, а також при вирішенні питання про поворот виконання судового рішення в суді касаційної інстанції.

На нашу думку, призначенням забезпечення позову є запобігання можливим порушенням прав або законних інтересів сторін у справі. Це дозволяє уникнути негативних наслідків, які можуть виникнути в результаті затримки або невиконання судового рішення. При цьому, забезпечення позову має широкий спектр застосування і може бути використане як за основним, так і за зустрічним позовом, що забезпечує рівні можливості для всіх учасників процесу. Забезпечення позову за основним

позовом дозволяє захистити інтереси позивача від потенційних ризиків, які можуть виникнути в процесі розгляду справи. Забезпечення за зустрічним позовом дає відповідачу можливість захистити свої інтереси, якщо він подає зустрічний позов у відповідь на основний позов.

Ми вважаємо, що забезпечення позову є важливим інструментом для захисту прав та законних інтересів сторін у судовому процесі. Його широке застосування на будь-якій стадії процесу, включаючи розгляд справи судом апеляційної інстанції та судом касаційної інстанції при вирішенні питання про поворот виконання рішення, забезпечує ефективність та дієвість судового захисту. Це дозволяє сторонам вчасно реагувати на потенційні ризики та запобігати можливим порушенням, що сприяє справедливості та рівноправності у судовому процесі.

Як вже було зазначено вище, частиною другою статті 149 ЦПК України встановлюється, що забезпечення позову допускається також до пред'явлення позову [244]. Така норма є дещо новою для цивільного процесу, і була введена в дію 15 грудня 2017 року після набрання чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким було внесено суттєві зміни до ЦПК України. Поряд з тим, на сьогодні вказана норма є досить часто застосовуваною у судовій практиці. У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 лютого 2022 року у справі № 367/3628/21 колегія суддів звертає увагу на те, що «подання заяви про забезпечення позову до пред'явлення самого позову має особливості правового механізму регулювання.

Зокрема, частиною четвертою статті 152 ЦПК України передбачено, що у разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви заявник повинен пред'явити позов протягом десяти днів. Указане зумовлене тим, що у разі подання заяви про забезпечення позову до відкриття провадження у справі у суду немає жодних відомостей про характер правовідносин, які можуть стати в майбутньому предметом судового розгляду, та й справа як така відсутня» [117].

Така судова практика сформувалася не одразу. Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 07 серпня 2020 року у справі № 520/9674/19 (провадження № 61-4032св20) вказано, що у випадку подачі заяви про забезпечення позову одночасно із позовною заявою, суд першої інстанції першочергово повинен вирішити питання, чи підсудна дана справа цьому суду, чи відповідає позовна заява вимогам статей 175-177 ЦПК України, та, відповідно, чи є можливість відкриття провадження у справі, і вже у випадку позитивного вирішення вказаного питання, розглядати доцільність вжиття заходів забезпечення позову у справі [114].

Втім, 14 червня 2021 року у справі № 308/8567/20 (провадження № 61-3480сво21) Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду відступив від вищезазначеної практики з огляду на те, що законодавець передбачив відповідний процесуальний порядок розгляду заяви про забезпечення позову та вирішення питання про відкриття провадження у справі. Для розгляду заяви про забезпечення позову та вирішення питання про відкриття провадження у справі встановлені різні процесуальні строки: два та п'ять днів відповідно. Першочерговим при надходженні на розгляд суду заяви про забезпечення позову є надання оцінки щодо порядку звернення з нею до суду, за умови дотримання якого здійснюється її розгляд по суті. Судом було зазначено: «...у випадку одночасного подання позовної заяви та заяви про забезпечення позову, розгляд заяви про забезпечення позову не залежить від вирішення питання про відкриття провадження у справі. Законодавець не покладає обов'язку на суд відкрити провадження у справі, а тільки потім вирішувати питання про забезпечення позову. У разі повернення позовної заяви, відмови у відкритті провадження у справі передбачений процесуальний механізм скасування заходів забезпечення позову» [112].

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду визначив, що розгляд заяви про забезпечення позову, поданої одночасно з пред'явленням позову, лише після відкриття провадження у справі призведе до порушення процесуального строку розгляду такої заяви, передбаченого частиною першою статті 153 ЦПК України. Крім того, зволікання з вирішенням заяви про забезпечення позову може призвести до

наслідків, запобіганню яких і спрямовані заходи забезпечення позову. Також вирішення заяви про забезпечення позову, поданої одночасно з пред'явленням позову, лише після відкриття провадження у справі, ставить осіб, які подали таку заяву, в нерівне становище порівняно з особами, які подали заяви про забезпечення позову до подання позову або після відкриття провадження у справі, чиї заяви будуть розглянуті в строки, передбачені частиною першою статті 153 ЦПК України. Отже, заяви про забезпечення позову, подані одночасно з позовною заявою, якщо вони відповідають вимогам щодо змісту та форми, встановленим статтею 151 ЦПК України, а також підсудності, визначеній частиною першою статті 152 ЦПК України, повинні бути розглянуті по суті у строк, передбачений частиною першою статті 153 ЦПК України [112].

Згідно з частиною тринадцятою статті 158 ЦПК України заходи забезпечення позову, вжиті судом до подання позовної заяви, скасовуються судом у разі неподання заявником відповідної позовної заяви [244].

Отже, оскільки основною метою забезпечення позову є захист прав та інтересів позивача шляхом запобігання можливим негативним наслідкам, які можуть виникнути до моменту розгляду справи по суті, то чинне законодавство передбачає норму, яка дозволяє подавати заяву про забезпечення позову раніше, ніж сам позов. Це включає ризики, пов'язані з можливістю зникнення майна, його пошкодженням або відчуженням. Але при цьому, ЦПК України чітко визначає строки, коли після цього повинна бути подана позовна заява, а саме протягом 10 днів після подання заяви про забезпечення позову, в іншому випадку рішення суду про забезпечення позову буде скасоване. У своїх рішеннях Верховний Суд неодноразово підкреслював важливість забезпечення позову як механізму для запобігання потенційним порушенням прав заявника і зазначав, що заходи забезпечення позову можуть застосовуватися навіть до подання позовної заяви, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що невжиття таких заходів може ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду в майбутньому. І як показує практика, суди приймають рішення про забезпечення позову до пред'явлення позовної заяви у

випадках, коли заявник надає достатні докази існування ризиків, що можуть вплинути на ефективність майбутнього судового розгляду та виконання рішення.

На нашу думку, можливість забезпечення позову до пред'явлення позовної заяви є важливим інструментом для захисту прав та законних інтересів заявника у цивільному процесі. У випадках, коли наявні обґрунтовані підстави та докази, суди мають право ухвалювати рішення про застосування заходів забезпечення позову навіть до офіційного подання позовної заяви. Це дозволяє забезпечити ефективний захист прав і законних інтересів заявника та сприяє справедливому розгляду справи у майбутньому.

Поряд з цим, необхідно звернути увагу на аспекти цивільного процесуального законодавства, які потребують постійної уваги та вдосконалення. При внесенні змін до нормативно-правових актів законодавець нерідко допускає помилки юридичної техніки. Такі недоліки часто стосуються технічних засобів, зокрема, юридичних конструкцій, що може призводити до неоднозначного тлумачення правових норм та ускладнювати їх застосування на практиці.

Відповідно до частини першої статті 153 ЦПК України заява про забезпечення позову розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження без повідомлення учасників справи [244].

При цьому, частина четверта статті 152 ЦПК України містить загальне правило, згідно з яким у разі подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви заявник повинен пред'явити позов протягом десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову [244].

Таким чином, процесуальний закон передбачає для заявника право подавати заяву про забезпечення позову до пред'явлення позову, а суд повинен розглянути таку заяву протягом двох діб. В такому випадку для заявника встановлений десятиденний строк для пред'явлення позову з дня постановлення ухвали про забезпечення позову.

Слід зазначити, що частина тринадцята статті 158 ЦПК України встановлює підстави, керуючись якими суд скасовує заходи забезпечення позову, вжиті ним до подання позовної заяви, зокрема неподання заявником відповідної позовної заяви згідно з вимогами частини третьої статті 152 цього Кодексу.

Проте, частина третя статті 152 ЦПК України не містить приписів, що зобов'язують заявника, який звернувся до суду з заявою про забезпечення позову до пред'явлення позову, подати позов до суду, а визначає, що «заява про забезпечення позову у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду, подається до апеляційного суду за місцезнаходженням арбітражу, третейського суду, місцезнаходженням відповідача або його майна за вибором заявника».

На нашу думку, законодавцем при внесенні змін до ЦПК України було скопійовано положення частини тринадцятої статті 145 Господарського процесуального кодексу України (ГПК України), які фактично дублюються за своїм змістом з частиною тринадцятої статті 158 ЦПК України, однак, ним не враховано те, що стаття ЦПК України, на яку посиляється відсилочна норма, містить чотири частини, а не три як в ГПК України.

Враховуючи викладене, необхідно внести зміни до пункту 1 частини тринадцятої статті 158 ЦПК України, в якому замість «частини третьої статті 152 цього Кодексу» слід зазначити «частину четверту статті 152 цього Кодексу», тим самим наділити суд повноваженнями скасовувати заходи забезпечення позову, які були вжиті ним до пред'явлення позову, у випадку, коли заявник не пред'явив позов до суду протягом встановленого законом строку [62, с. 444].

Вимоги до форми та змісту заяви про забезпечення позову містяться в статті 151 ЦПК України. Так, відповідно до частини першої статті 151 ЦПК України заява вона має бути у письмовій формі, підписана заявником і у ній мають бути зазначені: найменування суду та сторін, їх місцезнаходження та інші персональні дані сторін, предмет позову та причини, у зв'язку з якими потрібно забезпечити позов; вид заходу забезпечення позову, який належить застосовувати, з обґрунтуванням його необхідності, ціна позову, пропозиції заявника щодо зустрічного забезпечення, інші відомості, потрібні для забезпечення позову [244]. Зазначимо, що частина шоста статті 151 ЦПК України зазначає, що до заяви додаються документи, що підтверджують сплату судового збору у встановлених порядку і розмірі. Відповідно до частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» він становить 0,5

розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо заява подається юридичною особою або фізичною особою – підприємцем і 0,2 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо заява подається фізичною особою [167].

Правильне зазначення найменування суду є необхідним реквізитом, щоб заява була точно направлена до уповноваженого органу. Помилки в найменуванні суду можуть призвести до затримок у розгляді справи або залишенні заяви без розгляду.

Щодо ідентифікаційних даних заявника, то для юридичної особи має бути зазначено повне найменування та місцезнаходження, ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України. Для фізичної особи потрібно вказати прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання або перебування, реєстраційний номер облікової картки платника податків або дані паспорта, контактна інформація. Обов'язково потрібно зазначати електронну адресу для юридичних осіб та, у разі, наявності, для фізичних осіб. Таке положення відповідає вимогам Закону України № 3200-IX від 29 червня 2023 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» [156], який вводить нові вимоги щодо зазначення електронного кабінету, що відповідає сучасним тенденціям цифровізації правосуддя.

Предмет позову та обґрунтування необхідності забезпечення є також обов'язковими вимогами заяви про забезпечення позову, оскільки заявник повинен чітко визначити предмет позову та надати детальне обґрунтування необхідності застосування заходів забезпечення. Це включає ризики, що можуть виникнути без забезпечення, та можливі наслідки для прав заявника.

Заявник повинен зазначити конкретні заходи забезпечення позову та обґрунтувати їх необхідність. Це може бути арешт майна, заборона вчинення певних дій або інші заходи, передбачені статтею 150 ЦПК України. Такі заходи повинні бути пропорційними та відповідати заявленим вимогам.

Ціна позову повинна бути чітко визначена, оскільки це впливає на розмір судового збору при поданні позову та на рішення суду щодо забезпечення позову.

Відповідно до пункту 6 частини першої статті 151 ЦПК України заява про забезпечення позову повинна містити пропозиції заявника щодо зустрічного забезпечення [244]. Тобто, заявник повинен запропонувати зустрічне забезпечення як гарантію виконання можливих зобов'язань перед відповідачем, у разі відмови у задоволенні позову судом, або зазначити, що таке зустрічне зобов'язання в даній заяві відсутнє. Слід зазначити, що сформувалась судова практика, за якою суд не зобов'язаний вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, зустрічного забезпечення і у разі, якщо така пропозиція щодо зустрічного забезпечення відсутня в заяві про забезпечення позову, то наслідком не може бути скасування відповідних заходів. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 20 лютого 2020 року у справі № 520/5745/18 зазначив, що суд має право, однак не зобов'язаний вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача [127]. Ухвалою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 січня 2020 року у справі № 753/16461/19 визначено, що невжиття заходів зустрічного забезпечення, які в силу вимог статті 154 ЦПК України не були обов'язковими для суду, не є підставою для скасування вжитих заходів забезпечення позову [219].

До інших відомостей, що потрібні для забезпечення позову, можуть належати ті, які можуть бути корисними для забезпечення позову, наприклад, інформація про наявність третіх осіб, які можуть бути залучені до процесу.

Аналізуючи судову практику, можна виділити, що у деяких випадках суди відмовляють у забезпеченні позову через недостатню обґрунтованість заявлених вимог або невідповідність поданих документів вимогам законодавчих актів. Показовим в цьому є справа № 466/4814/23, в якій позивач звернувся до суду з позовом до органу опіки та піклування про визнати батьківства та внесення змін до актових записів про народження дитини. Разом з позовом була подана заява про забезпечення позову шляхом зобов'язання органів опіки та піклування, а також інших органів, до компетенції яких відноситься питання, пов'язані з ініціюванням, підготовкою та участю у процедурі усиновлення, встановлення опіки, їх посадових осіб – зупинити дію по проведенню процедури усиновлення дитини або процедури

по встановленню опіки над малолітньою дитиною, до ухвалення рішення у цій справі. Свої вимоги по застосуванню саме вказаного заходу забезпечення позову позивач мотивував тим, що у зв'язку із тим, що мати дитини померла, дитині надано статус сироти, і він дізнався, що її має намір усиновити рідний дядько, тому вважав, що потрібно встановити заборону на вчинення таких дій, до вирішення справи по суті. Ухвалою Шевченківського районного суду міста Львова від 29 травня 2023 року таку заяву було задоволено [236]. Постановою Львівського апеляційного суду від 30 листопада 2023 року ухвалу суду першої інстанції було скасовано та ухвалено нове судове рішення, яким відмовлено у задоволенні заяви про забезпечення позову. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що позивачем не надано жодних доказів на підтвердження того, що існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення про задоволення позову, а доводи про те, що встановлення опіки призведе до неповернення дитини батьку є безпідставними, оскільки відповідно до статті 76 Цивільного кодексу України опіка, піклування припиняється у разі передачі дитини батькам (усиновлювачам) [145].

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 07 березня 2024 року у цій справі погодився з доводами апеляційного суду і визначив, що виконання рішення у цій справі у разі задоволення позову буде полягати у тому, що позивач буде визнаний і записаний батьком у свідоцтві про народження дитини, а встановлення опіки над дитиною не буде перешкоджати виконанню рішення, оскільки відповідно до статті 76 Цивільного кодексу України, опіка, піклування припиняється у разі передачі дитини батькам (усиновлювачам), приймаючи до уваги, що позивачем не надано жодних доказів на підтвердження того, що існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення про задоволення позову, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відсутність підстав для забезпечення позову. При цьому, суд звернув увагу, що питання усиновлення дитини судом не вирішується, тому посилення позивача у заяві про забезпечення позову на втрату зв'язків з дитиною є безпідставними [134].

Таким чином, суди при відмові у забезпеченні позову керуються не лише формальними вимогами до подання заяви, але й аналізом обґрунтованості вимог,

заявлених сторін. Це дозволяє уникнути зловживання процесуальним правом на забезпечення позову та забезпечити баланс сторін інтересів у судовому процесі.

Отже, правильне та повне оформлення заяви про забезпечення позову є ключовим фактором для її успішного розгляду та задоволення. Заявник повинен уважно дотримуватися всіх вимог процесуального законодавства, надаючи детальне обґрунтування необхідності застосування заходів забезпечення. Судова практика підтверджує важливість формальних вимог до заяви, що сприяє справедливому та ефективному захисту прав та законних інтересів сторін у цивільному процесі.

Особа, яка подає заяву про вжиття забезпечення позову разом з позовною заявою, зобов'язана підписати цю заяву. У разі підписання заяви заявником необхідно додати довіреність або інший документ, що підтверджує повноваження представника на подання заяви [154, с. 77].

Враховуюче вищевикладене, робимо висновок, що дотримання вимог до форми та змісту заяви про забезпечення позову є обов'язковим. У практиці судові рішення часто аналізуються з погляду того, наскільки точно та повно заява відповідає вимогам законодавства. Наприклад, суди можуть вимагати, щоб заява містила достатню інформацію про сутність позову, мотиви для надання забезпечення та докази необхідності прийняття заходів забезпечення позову, щоб не допустити зловживання процесуальним правом або невиправданого обтяження іншої сторони. Якщо такі вимоги до заяви не виконуються, суд може винести ухвалу про відмову у задоволенні заяви про забезпечення позову. Наприклад, ухвалою Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 22 вересня 2023 року у справі № 344/10208/23 було відмовлено в задоволенні вимог про забезпечення позову про стягнення заборгованості за договором оренди, звільнення та повернення орендованого приміщення. Заявник просив суд накласти арешт на все майно та грошові кошти відповідача, та заборонити реорганізацію виведення активів у новостворені або інші господарські одиниці. Але судом було зазначено, що особа, яка подала заяву про забезпечення позову, повинна обґрунтувати необхідність вжиття відповідного заходу забезпечення позову. Достатньо обґрунтованим для забезпечення позову є підтвердження доказами наявності фактичних обставин, з якими пов'язується

застосування певного виду забезпечення позову. Натомість, позивач обґрунтовував наявність підстав для забезпечення позову тими обставинами, що відповідач з метою уникнення від виконання можливого судового рішення може вивести активи з підприємства та здійснити банкрутство підприємства. Водночас, позивачем не надано суду жодного доказу на підтвердження таких дій відповідача, а відтак не наведено ґрунтовних підстав для вжиття заходів забезпечення позову, не додано доказів, які б підтвердили те, що невжиття заходів забезпечення позову може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду [218].

Загальна практика вимагає від учасників цивільного процесу уважного відношення до підготовки таких заяв, щоб уникнути процесуальних помилок, які можуть призвести до негативних наслідків для сторін у справі.

Порядок подання заяви про забезпечення позову визначено в статті 152 ЦПК України. Така заява про забезпечення позову, відповідно до цієї норми, подається:

- 1) до подання позовної заяви – за правилами підсудності, встановленими цим Кодексом для відповідного позову, або до суду за місцезнаходженням предмета спору – якщо суд, до підсудності якого відноситься справа, визначити неможливо;
- 2) одночасно з пред'явленням позову – до суду, до якого подається позовна заява, за правилами підсудності, встановленими цим Кодексом;
- 3) після відкриття провадження у справі – до суду, у провадженні якого перебуває справа [244].

Отже, вказана норма передбачає дві альтернативи для подання заяви про забезпечення позову до подання позовної заяви:

- 1) згідно з правилами підсудності, що встановлені цим Кодексом для відповідного позову.
- 2) до суду за місцезнаходженням предмета спору, якщо визначення підсудності справи є неможливим для суду.

Якщо заява про забезпечення позову подається разом з позовною заявою, або після відкриття провадження, то вона подається до того ж суду, куди і позовна або в той же суд, де відкрито провадження по справі.

Вважаємо, що проаналізована норма закону забезпечує позивачеві можливість забезпечити свої права перед початком судового процесу (пункт 1), під час подання позову (пункт 2) або після відкриття провадження (пункт 3). Також, наявність альтернативних шляхів подання заяви про забезпечення позову дозволяє врахувати різні обставини, що можуть виникнути до судового розгляду або під час його розгляду. А головне, ця норма спрямована на забезпечення ефективного захисту прав сторін у цивільному судочинстві, враховуючи специфіку кожної справи та потреби позивача.

Слід зазначити, що частини друга та третя статті 152 ЦПК містять специфічні норми порядку подання заява про арешт морського судна та заяви про забезпечення позову у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу, третейського суду. Так, заява про арешт морського судна може бути подана за місцезнаходженням порту реєстрації судна або за місцезнаходженням морського порту, в якому судно знаходиться або до якого прямує. Важливо, що це правило діє незалежно від того, чи має такий суд юрисдикцію щодо розгляду по суті справи щодо морської вимоги, яка є підставою для арешту. На нашу думку, ця норма закону визначає місце, де може бути подана заява про арешт, навіть якщо існують певні обмеження на юрисдикційні повноваження суду відносно самої справи, проте це не стосується самого акту арешту. Таким чином, законодавство забезпечує можливість швидкого та ефективного арешту морського судна для забезпечення вимоги, що виникає у зв'язку з морською діяльністю, незалежно від складнощів у визначенні юрисдикції справи.

В той же час, заява про забезпечення позову у справі, яка передана на розгляд міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду, може бути подана до апеляційного суду за місцезнаходженням арбітражу, третейського суду, місцезнаходженням відповідача або його майна за вибором заявника. Закон надає заявнику гнучкість у виборі місця подання заяви про забезпечення позову, що відповідає потребам учасників арбітражного процесу і сприяє ефективному захисту їхніх прав. Зазначимо, що ця норма закону покликана забезпечити правові гарантії

заявників у міжнародних комерційних арбітражах, зокрема стосовно забезпечення позовів, які є важливою складовою ефективного арбітражного процесу.

Отже, норми частин другої та третьої статті 152 ЦПК України відображають принципи гнучкості та ефективності в процедурі забезпечення вимог у цивільному та арбітражному процесі. Вони спрямовані на забезпечення швидкого реагування на потреби сторін у судовому та арбітражному вирішенні спорів, з урахуванням специфіки морської діяльності та міжнародних комерційних відносин.

Розглянувши передумови та підстави забезпечення позову у цивільному процесі, можна зробити висновок, що сукупність цих передумов формує фактичні підстави для застосування відповідних заходів. Ці підстави полягають у наявності обґрунтованих і підтверджених доказами обставин, які вказують на реальну загрозу невиконання або ускладнення виконання майбутнього судового рішення у разі відсутності відповідних заходів. В свою чергу, фактичні підстави зумовлюють виникнення у особи процесуального права на звернення до суду для застосування заходів забезпечення позову, що створює правові підстави для такого звернення.

Отже, порушення або загроза порушення прав та законних інтересів особи, підтверджена належними доказами, не лише формує фактичні підстави, але й зумовлює виникнення правових підстав для звернення до суду із заявою про забезпечення позову. Відтак, правові підстави виникають у зв'язку з наявністю фактичних підстав, тобто сукупності передумов, що забезпечують можливість належного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів осіб через судові заходи забезпечення позову. Основною метою подання такої заяви є забезпечення реальної можливості виконання судового рішення в майбутньому та запобігання порушенням прав та законних інтересів заявника через відсутність необхідних заходів.

Звернення до суду з заявою про забезпечення позову передбачає, що заявник повинен надати переконливі підстави для застосування таких заходів. Такими підставами можуть бути реальні ризики, що в разі невжиття заходів забезпечення, виконання майбутнього судового рішення може бути ускладнене або взагалі неможливе. Таким чином, суди повинні враховувати потенційні негативні наслідки

як від вжиття, так і від невжиття таких заходів. Це включає оцінку того, чи заподіють запропоновані заходи забезпечення позову більшу шкоду або незручності порівняно з наслідками їх невжиття. Суд також має переконатися, що право або законний інтерес, який заявник намагається захистити, є дійсним і має юридичне підґрунтя.

Забезпечення позову повинно відповідати майновому інтересу заявника, бути співмірним йому та враховувати всі фактичні обставини справи. Суд повинен дотримуватися принципу пропорційності, забезпечуючи справедливий баланс інтересів усіх учасників процесу.

Якщо суд встановлює, що запропоновані заходи забезпечення не мають реального зв'язку з предметом позову або не відповідають йому, це може стати підставою для відмови у застосуванні таких заходів. Суд повинен переконатися, що запропоновані заходи є адекватними, необхідними та співмірними предмету позову. Наявність прямого взаємозв'язку між заходами забезпечення та предметом позову є ключовою умовою для ухвалення судом рішення про забезпечення позову.

Таким чином, звернення до суду з заявою про забезпечення позову повинно ґрунтуватися на чітко визначених і обґрунтованих передумовах та підставах, що відповідають фактичним обставинам справи, а також принципу пропорційності, включаючи співмірність заходів предмету позову. Це забезпечить ефективний захист прав та законних інтересів заявника, одночасно дотримуючись прав інших учасників судового процесу, і сприятиме справедливості та рівноправності у судовому розгляді.

2.2. Порядок розгляду судами заяв про забезпечення позову

У ЦПК України процедура розгляду судом справ про забезпечення позову регламентується статтею 153, яка визначає строки розгляду, порядок ухвалення рішення, зміст рішення та інші ключові аспекти, необхідні для належного застосування заходів забезпечення позову.

Так, відповідно до частини першої статті 153 ЦПК України заява про забезпечення позову розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження без повідомлення учасників справи (учасників третейського (арбітражного) розгляду), крім випадків, передбачених частиною п'ятою цієї статті [244].

На нашу думку, встановлення дводенного строку для розгляду заяви про забезпечення позову є важливим для забезпечення оперативності та ефективності захисту прав позивача. Такий строк гарантує, що заходи забезпечення можуть бути вжиті вчасно, і це зменшує ризик невідворотних наслідків, які можуть настати у разі затримки.

Норма про розгляд заяви про забезпечення позову без повідомлення учасників справи є особливою характеристикою процесу забезпечення позову. Вона покликана захистити позивача від можливих дій з боку відповідача, які можуть ускладнити або зробити неможливим виконання заходів забезпечення. Зокрема, відповідач може спробувати приховати або знищити майно, яке підлягає арешту, або здійснити інші дії, спрямовані на ухилення від відповідальності. Розгляд заяви без повідомлення учасників справи гарантує ефективність та раптовість забезпечувальних заходів. На думку Д. Луспеника норми ЦПК України про розгляд заяви про забезпечення позову в короткі строки та без виклику сторін у судове засідання спрямовані на ефективний захист прав позивача, уникнення зловживань зі сторони недобросовісного відповідача вжити заходів для приховання майна [78, с. 107].

При цьому, слід зауважити, що частина п'ята статті 153 ЦПК України встановлює винятки, коли заява про забезпечення позову може бути розглянута з повідомленням учасників справи. Це пов'язано з тими випадками, коли характер забезпечувальних заходів вимагає інформування сторін для забезпечення балансу

інтересів або коли це передбачено іншими законодавчими актами. Наприклад, якщо забезпечувальні заходи стосуються прав третіх осіб або якщо їх застосування може призвести до значних наслідків для сторін, суд може вирішити провести розгляд з повідомленням учасників справи.

На думку К.В. Головка, буквальне тлумачення змісту частини першої статті 153 ЦПК України може сформулювати думку, що заява про забезпечення в будь-якому разі повинна розглядатися в день її надходження до суду, незалежно від того, на якій стадії перебуває справа. Гарантована відповідною нормою оперативність (в день надходження (відповідно до редакції ЦПК України на час публікації – примітка автора)) вирішення заяв про забезпечення позову вже давно витримує критику теоретиків права, які намагаються знайти в такому підході поряд з іншими особливостями (без повідомлення відповідача та інших осіб), порушення принципу змагальності сторін та відкритості судового процесу [24, с. 25-26]. Вважаємо, що слід погодитись з таким трактуванням, оскільки основною функцією інституту забезпечення позову є гарантування належного, оперативного судового захисту прав, свобод і законних інтересів позивача в умовах наявної небезпеки порушення його прав, свобод і законних інтересів під час розгляду справи та забезпечення виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог. Тобто, визначений частиною першою статті 153 ЦПК України строк розгляду заяви про забезпечення позову «не пізніше двох днів з дня її надходження», а у випадку передбаченому частиною п'ятою статті 153 «не пізніше трьох днів з дня її надходження» забезпечує оперативне та реальне виконання рішення суду чи ефективне запобігання можливим зловживанням з боку відповідача.

Отже, на нашу думку, процедура розгляду заяви про забезпечення позову в строк не пізніше двох днів без повідомлення учасників справи є важливим елементом забезпечення ефективності правосуддя. Водночас, встановлені частиною п'ятою статті 153 ЦПК України винятки забезпечують необхідну гнучкість процесу, дозволяючи враховувати специфіку окремих випадків і забезпечувати справедливість та баланс інтересів всіх сторін процесу.

Встановлення строку у дві доби для розгляду заяви про забезпечення позову у вигляді арешту на морське судно (частина друга статті 153 ЦПК України), свідчить про нагальну потребу в швидкому реагуванні суду для ефективного захисту прав та законних інтересів заявника. Такий короткий строк розгляду є виправданим у випадках, коли зволікання може призвести до втрати можливості виконання забезпечувального заходу або до ускладнення його виконання. У морському праві, з огляду на мобільність та міжнародний характер суден, оперативність є критичним фактором для забезпечення позову. Розгляд заяви без повідомлення як особи, яка подала заяву, так і особи, яка є відповідальною за морською вимогою, є специфічною рисою даної норми. Ця процедура забезпечує конфіденційність та несподіваність заходу, що є необхідним для запобігання можливим діям з боку власника або оператора судна, спрямованим на уникнення арешту. Наприклад, власник судна може спробувати вивести судно з юрисдикції суду або приховати його місцезнаходження, що значно ускладнить виконання арешту.

Слід визнати, що арешт морського судна як захід забезпечення позову є значним втручанням у права власника судна. Тому після накладення арешту важливо забезпечити баланс інтересів сторін. Власник судна має право оскаржити рішення про арешт або надати контрзабезпечення для зняття арешту. Можливість оскарження рішення про арешт власником судна є правовим механізмом, що забезпечує баланс інтересів сторін і справедливість судового процесу. Крім того, суд повинен ретельно перевіряти обґрунтованість вимог заявника та наявність достатніх підстав для арешту судна, щоб запобігти зловживанням та забезпечити справедливість процесу.

Суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, має право викликати заявника для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність забезпечення позову, або для уточнення питань, пов'язаних із зустрічним забезпеченням (частина третя статті 153 ЦПК України) [244]. На нашу думку, положення законодавства, яке надає суду право викликати заявника під час розгляду заяви про забезпечення позову, є важливим інструментом для забезпечення повноти, обґрунтованості та вмотивованості судового рішення. Така норма дозволяє суду безпосередньо отримати пояснення від заявника щодо обставин справи, що можуть

бути ключовими для прийняття рішення про застосування заходів забезпечення позову, краще зрозуміти сутність вимог заявника та оцінити ризики, які можуть виникнути у разі невжиття забезпечувальних заходів.

Закріплення нормою закону вимоги суду щодо надання заявником додаткових доказів, які підтверджують необхідність застосування забезпечувальних заходів, спрямоване на підвищення обґрунтованості судових рішень. Заявник має можливість надати додаткові докази, що підтверджують реальну загрозу порушення його прав або законних інтересів (наприклад, документи, свідчення свідків, експертні висновки). Це дає суду можливість детальніше аналізувати обставини справи та ухвалювати рішення, яке максимально відповідає вимогам справедливості й законності.

Цивільне процесуальне законодавство надає право суду призначити розгляд заяви про забезпечення позову у судовому засіданні з викликом сторін, у випадках, коли пояснень та доказів, наданих заявником, недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову (частина четверта статті 153 ЦПК України) [244].

Можливість призначення судового засідання з викликом сторін у виняткових випадках підкреслює, що цей механізм слід застосовувати лише тоді, коли інші способи отримання інформації вичерпано. Це може включати ситуації, коли, наприклад, надані заявником пояснення та докази є неповними, суперечливими або недостатніми для прийняття обґрунтованого рішення про забезпечення позову. Такий процесуальний механізм дозволяє суду отримати додаткову інформацію безпосередньо від сторін, що може бути вирішальним для прийняття обґрунтованого рішення. Недостатність доказів може виникати, зокрема, у випадках складних правовідносин, де необхідно отримати детальні пояснення та докази з обох сторін.

Призначення судового засідання з викликом сторін забезпечує можливість всебічного та справедливого розгляду заяви про забезпечення позову. Це дозволяє суду заслухати пояснення не тільки від заявника, але й від інших учасників справи, що може виявитися критично важливим для прийняття правильного рішення. Такий підхід сприяє підвищенню рівня правової визначеності та справедливості у судовому процесі.

В деяких випадках, передбачених законодавством, суд може розглядати заяву про забезпечення позову у інші строки. Так, відповідно до частини п'ятої статті 153 ЦПК України заява про забезпечення позову шляхом накладення арешту на активи, які є предметом спору у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, або на інші активи відповідача, еквівалентні вартості оспорюваних активів, розглядається судом не пізніше трьох днів з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням сторін. Суд може прийняти рішення про розгляд такої заяви без повідомлення відповідача, якщо позивач надасть достатньо доказів того, що таке повідомлення може поставити під загрозу ефективність заходу забезпечення позову. Крім цього, накладення арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб, може бути застосоване за умови доведення заявником наявності у відповідача будь-якого майна та коштів у зазначеній ним сумі із вказівкою, де ці кошти знаходяться (розрахунковий рахунок, тощо). У протилежному випадку, якщо до суду не буде надано відповідних доказів, у задоволенні заяви буде відмовлено через неможливість забезпечення позову шляхом накладення арешту саме на невизначене майно [98, с. 386-387].

Таким чином, норма, яка встановлює строк у три дні для розгляду заяви про забезпечення позову у таких справах, підкреслює важливість оперативного вирішення таких питань. Швидке прийняття рішення щодо арешту активів є важливим для запобігання можливим спробам відповідача ухилитися від виконання судового рішення або вивести активи з-під юрисдикції суду. Встановлений строк гарантує своєчасне реагування суду та захист інтересів позивача.

Передбачена можливість розгляду заяви про забезпечення позову шляхом накладення арешту на активи, які є предметом спору у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, чи на інші активи відповідача, які відповідають вартості оспорюваних активів без повідомлення відповідача є важливим механізмом для запобігання ризику ухилення від виконання рішення. Позивач повинен надати достатньо доказів того, що повідомлення відповідача може поставити під загрозу ефективність заходів забезпечення позову. Це

може включати докази про можливість швидкого виведення або приховування активів відповідачем. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між правами позивача на ефективний судовий захист та правами відповідача на справедливий розгляд справи.

Арешт активів, які є предметом спору, або еквівалентні вартості оспорюваних активів дозволяє запобігти втраті або переміщенню активів, що можуть бути необхідними для виконання судового рішення. Такий захід забезпечення позову особливо важливий у справах, пов'язаних із визнанням активів необґрунтованими та їх стягненням у дохід держави, де існує високий ризик втрати активів.

Суд, при розгляді заяви про забезпечення позову, може накласти арешт на активи, що є предметом спору у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, або на інші активи відповідача, еквівалентні вартості оспорюваних активів, із заборонаю користування цими активами у виняткових випадках для забезпечення їх збереження та економічної вартості. Право суду на накладення арешту на активи у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є важливим інструментом для забезпечення виконання судового рішення. Зазначений арешт дозволяє запобігти можливості ухилення відповідача від виконання рішення шляхом приховування або передачі активів третім особам. Це забезпечує збереження активів до моменту остаточного вирішення справи.

На нашу думку, заборона користування активами може бути застосована лише у виняткових випадках, коли існує реальна загроза втрати або зниження їх економічної вартості. Це може включати випадки, коли активи можуть бути продані, знищені або використані таким чином, що їх вартість суттєво зменшиться. Суд повинен ретельно оцінити обставини справи та визначити, чи є необхідність у такій забороні.

Норми частини п'ятої статті 153 ЦПК України дозволяють накладати арешт як на активи, що є безпосереднім предметом спору, так і на інші активи відповідача, які еквівалентні вартості оспорюваних активів. Це забезпечує гнучкість у виборі забезпечувальних заходів та дозволяє ефективно захистити права позивача. Наприклад, якщо предметом спору є грошові кошти, суд може накласти арешт на інші

активи відповідача, які мають еквівалентну вартість, якщо це є більш доцільним. Основною метою накладення такого арешту та заборони користування активами є забезпечення їх збереження та економічної вартості, що дозволяє запобігти можливості зниження вартості активів або їх втрати до моменту винесення остаточного судового рішення. Такий підхід сприяє захисту прав позивача та забезпечує виконання судового рішення у разі визнання активів необґрунтованими.

Необхідно зазначити, що активи, вартість яких дорівнює або перевищує 200 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня відповідного року, що є предметом спору у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, і на які накладено арешт із заборonoю користування, передаються Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА). Це здійснюється за письмовою згодою власника або, у разі відсутності такої згоди, за рішенням суду. Суд зобов'язаний розглянути це питання у судовому засіданні з повідомленням відповідача (абзац 3 частина п'ята статті 153 ЦПК України) [244]. Тобто, вказана норма встановлює мінімальний поріг вартості активів, які підпадають під управління АРМА. Цей поріг дорівнює 200 розмірам мінімальної заробітної плати, що надає чіткий критерій для визначення значущих активів, які потребують спеціального управління. Це також допомагає уникнути залучення агентства до управління незначними активами, що може бути неефективним. Передача активів до АРМА може відбуватися двома шляхами: за письмовою згодою власника або за рішенням суду у разі відсутності такої згоди. Наведені положення забезпечують дотримання прав власника активів, надаючи йому можливість погодитися на передачу добровільно. У разі відсутності згоди власника, суд має повноваження прийняти рішення про передачу активів, що забезпечує ефективне управління активами та запобігає їх можливому знеціненню чи знищенню.

Зазначимо, що АРМА відіграє ключову роль в управлінні активами, одержаними від корупційних та інших кримінальних правопорушень. Передача активів до агентства дозволяє забезпечити їх збереження, належне управління та, у разі необхідності, реалізацію з метою покриття збитків або повернення незаконно

одержаних коштів у державний бюджет, що також сприяє виконанню судових рішень та забезпеченню законності.

Цивільне процесуальне законодавство зобов'язує суд розглядати питання про передачу активів до АРМА у судовому засіданні з повідомленням відповідача. Такі норми гарантують прозорість процесу та надає відповідачу можливість висловити свої аргументи та захистити свої права. Судовий розгляд забезпечує, що рішення про передачу активів приймається на основі всебічного дослідження обставин справи та з дотриманням принципу справедливості.

Норма, яка дає суду змогу забезпечити позов повністю або частково (частина шоста статті 153 ЦПК України) [244], відображає гнучкість судового процесу в реагуванні на специфічні обставини кожної справи, що дозволяє суду приймати рішення, які найбільш адекватно відповідають потребам справедливості та захисту прав сторін, зважаючи на конкретні факти та докази, представлені в ході розгляду справи.

Повне забезпечення позову означає, що суд задовольняє всі вимоги заявника щодо забезпечувальних заходів. Це може включати накладення арешту на всі активи відповідача, заборону на певні дії або інші заходи, які гарантують виконання майбутнього рішення суду. Повне забезпечення позову зазвичай застосовується у випадках, коли існує високий ризик того, що відповідач може ухилитися від виконання рішення або вчинити дії, які ускладнять або унеможливлять виконання судового рішення.

Слід зазначити, що якщо повне забезпечення позову застосовується у випадках високого ризику ухилення від виконання рішення, то часткове забезпечення дозволяє уникнути надмірних обмежень для відповідача або третіх осіб. Часткове забезпечення позову дозволяє суду застосовувати лише ті забезпечувальні заходи, які є необхідними для захисту інтересів заявника на даному етапі. Це може бути доцільно у випадках, коли повне забезпечення позову є надмірним або може призвести до невиправданих обмежень для відповідача або третіх осіб. Наприклад, суд може накласти арешт лише на частину активів відповідача, які достатні для забезпечення можливого задоволення вимог позивача.

При розгляді заяви про забезпечення позову суд повинен враховувати такі обставини, як характер спору, вартість оспорюваних активів, ризик виведення активів відповідачем, можливість завдання шкоди позивачу у разі незастосування забезпечувальних заходів та інші релевантні обставини. Такий підхід забезпечує індивідуальний підхід до кожної справи та сприяє прийняттю обґрунтованих і справедливих рішень.

За результатами розгляду заяви про забезпечення позову, суд постановляє ухвалу про забезпечення позову або відмову у забезпеченні позову (частина сьома статті 153 ЦПК України) [244].

Ухвала про забезпечення позову є процесуальним документом, в якому суд виносить рішення щодо заходів, спрямованих на захист прав та законних інтересів заявника. Така ухвала може включати накладення арешту на майно, заборону на певні дії, зупинення виконання рішень або інші заходи, які необхідні для уникнення порушень прав позивача до ухвалення остаточного судового рішення або скасування відповідних заходів.

Іншим процесуальним документом за розглядом заяви про забезпечення позову є ухвала про відмову у забезпеченні позову, в якій зазначається, що суд не знаходить підстав для застосування забезпечувальних заходів. Це може бути зумовлено відсутністю достатніх доказів, що вказують на реальну загрозу порушення прав та законних інтересів особи, яка звертається до суду із заявою про забезпечення позову, або невідповідністю запитуваних заходів принципам пропорційності та необхідності. При цьому, слід зазначити, що відмова у забезпеченні позову не позбавляє таку особу права на подальший захист своїх інтересів у процесі розгляду справи по суті.

Аналізуючи норми цивільного процесуального законодавства щодо підстав відмови у забезпечення позову слід визнати, що такі підстави прямо не передбачені ні ЦПК України, ні іншим законодавством. На думку Н.С. Алексєєвої, виходячи з того, що недотримання формальних підстав забезпечення позову тягне за собою повернення заяви про забезпечення позову заявнику, то причиною відмови у забезпеченні позову можуть виступати лише порушення чи недотримання матеріальних підстав. На її думку, з якою ми погоджуємося, підставою для відмови у

забезпеченні позову є необґрунтованість заява про забезпечення позову, що означає відсутність обставин, які підтверджують, що невжиття заходів забезпечення позову може призвести до утруднення або неможливості виконання рішення суду [4, с. 24]. Тобто, якщо заява про забезпечення позову необґрунтована конкретними доказами, що свідчать про реальну загрозу утруднення або неможливості виконання рішення суду, то це є підставою для відмови у забезпеченні позову. Разом з тим, наголошуємо, що загальні припущення та необґрунтовані твердження не можуть служити підставою для задоволення клопотання, а надання переконливих доказів є ключовим аспектом для задоволення заяви про забезпечення позову. Позивач повинен ретельно підготувати та подати докази, що підтверджують необхідність вжиття заходів забезпечення.

Як і будь-який процесуальний документ, ухвала про забезпечення позову або відмову у забезпеченні позову повинна відповідати вимогам процесуального законодавства. Також вона повинна бути мотивованою, тобто містити обґрунтування рішення суду, зокрема викладення фактів та правових підстав, на яких воно ґрунтується, що забезпечує прозорість судового процесу та дозволяє сторонам оскаржити ухвалу у вищих інстанціях у разі незгоди з прийнятим рішенням.

Винесення ухвали про забезпечення позову або відмову у забезпеченні позову має важливе значення для подальшого розгляду справи. Забезпечення позову може запобігти можливим негативним наслідкам для позивача та гарантувати виконання майбутнього судового рішення. Водночас, відмова у забезпеченні позову означає, що суд не вбачає необхідності вжиття негайних заходів, що може впливати на стратегію ведення справи обома сторонами.

Якщо розглядати сутність проаналізованих ухвал, то, слід зазначити, що ухвала про забезпечення позову має на меті ефективний захист позивача на етапі розгляду справи до винесення остаточного рішення, тоді як ухвала про відмову вказує на відсутність підстав для негайного втручання. При чому, обидва види ухвал повинні бути мотивованими та відповідати вимогам процесуального законодавства, що сприяє прозорості та справедливості судового процесу.

Зміст ухвали суду про забезпечення позову має бути викладено з урахуванням положення частини восьмої статті 153 ЦПК України, а саме: ухвала про забезпечення позову повинна містити захід забезпечення позову, підстави для його застосування, а також вирішення питання щодо зустрічного забезпечення. Суд також може визначити порядок виконання цієї ухвали [244].

Так, ухвала про забезпечення позову повинна чітко вказувати вид забезпечувальних заходів, які суд застосовує. Це можуть бути різні заходи, такі як накладення арешту на майно, заборона на певні дії, зупинення виконання рішень та інші. Визначення конкретного виду забезпечення позову є важливим, оскільки це дозволяє сторонам чітко розуміти, які саме обмеження або зобов'язання накладаються.

Суд зобов'язаний обґрунтувати своє рішення щодо обрання конкретного виду забезпечення позову. Це передбачає викладення обставин справи, що свідчать про необхідність застосування забезпечувальних заходів, а також аналіз правових підстав для такого рішення. Обґрунтування рішення забезпечує прозорість судового процесу та дозволяє сторонам оскаржити ухвалу у разі незгоди з нею.

В ухвалі про забезпечення позову має бути вирішене питання зустрічного забезпечення. Суд визначає, чи потрібно застосовувати зустрічне забезпечення, яке може полягати у наданні позивачем гарантій на випадок, якщо забезпечувальні заходи виявляться необґрунтованими або завдадуть шкоди відповідачу. Вирішення цього питання є важливим для забезпечення справедливості та пропорційності в застосуванні забезпечувальних заходів.

Стосовно того, що суд може також визначити порядок виконання ухвали про забезпечення позову, то тут слід вказати, що судом може бути включено вказівки щодо конкретних дій, які повинні бути вжиті для реалізації забезпечувальних заходів, а також строки та умови їх виконання. На нашу думку, визначення порядку виконання ухвали забезпечує її ефективну реалізацію та запобігає можливим зловживанням або затримкам.

Відповідно до частини дев'ятої статті 153 ЦПК України у разі постановлення ухвали про арешт судна без подання позову по суті морської вимоги до відповідальної

особи, суд вказує строк, протягом якого заявник повинен подати позов та надати відповідне підтвердження суду [244]. Тобто, ухвала суду про арешт судна може бути винесена навіть у випадку, якщо на момент ухвали позов по суті морської вимоги ще не поданий. Це є тимчасовим заходом, який дозволяє забезпечити майбутнє виконання судового рішення та захист прав позивача. Така практика має на меті запобігти можливому виведенню судна з юрисдикції суду або знищенню доказів, які можуть бути необхідні для вирішення спору. При цьому, суд, постановляючи ухвалу про арешт судна, зобов'язаний встановити строк, протягом якого заявник має подати позов по суті морської вимоги. Це забезпечує баланс між інтересами сторін, оскільки арешт судна може мати серйозні наслідки для власника судна, а встановлення чітких строків подання позову допомагає уникнути затягування процесу та зловживання забезпечувальними заходами.

Надалі, заявник зобов'язаний надати суду підтвердження про подання позову по суті морської вимоги в межах встановленого строку. Наприклад, це може бути копія позовної заяви з відміткою про її прийняття судом або інші документи, які підтверджують факт подання позову. Невиконання цього обов'язку може призвести до скасування арешту судна, що забезпечує додатковий захист прав відповідача.

Вважаємо, що встановлення строків подання позову та необхідність підтвердження цього факту дисциплінує заявника та забезпечує дотримання процесуальних вимог. Це дозволяє уникнути необґрунтованих арештів суден та зловживань процесуальними правами. Водночас, забезпечується оперативність розгляду морських вимог та ефективність судового захисту.

Згідно з частиною десятою статті 153 ЦПК України якщо суд встановить, що заяву про забезпечення позову подано без дотримання вимог статті 151 цього Кодексу, або якщо заяву подала особа, яка повинна була зареєструвати електронний кабінет відповідно до частини шостої статті 14 цього Кодексу, але не зробила цього, суд повертає заяву заявнику і постановляє відповідну ухвалу [244]. Подання заяви відповідно до вимог статті 151 ЦПК України передбачає дотримання певних обов'язкових вимог до її змісту та форми. Недотримання цих вимог може призвести до повернення заяви без розгляду. Серед основних вимог – конкретне зазначення

заходів забезпечення позову, обґрунтування їх необхідності та надання доказів, що підтверджують підстави для застосування цих заходів.

Окрему увагу в межах даного дослідження привертає норма про повернення заяви про забезпечення позову у випадку, якщо заявник не зареєстрував електронний кабінет, як того вимагає частина шоста статті 14 ЦПК України. Відповідно до цієї норми, певні категорії осіб, зокрема адвокати та юридичні особи, зобов'язані зареєструвати електронний кабінет для взаємодії з судом у електронній формі [244]. Невиконання цього обов'язку є підставою для повернення заяви без її розгляду по суті. Це положення сприяє ефективності та оперативності судового процесу, забезпечуючи швидкий доступ до документів і необхідної інформації.

Варто зазначити, що сьогодні розвиток цифрових технологій та віртуального простору є неодмінним результатом науково-технічних досягнень людства. Ці технології широко використовуються у правовій сфері, в тому числі у правоохоронній діяльності, судовій системі [190, с. 82]. В українському правовому полі практично немає жодної сфери юридичної діяльності, де б не використовувалися комп'ютеризація, комп'ютерні технології та мережа Інтернет. Автоматизація різних суспільних процесів, у тому числі й юридичної професії, стрімко набирає обертів. Цифрові комп'ютерні технології в юридичній сфері розвиваються у напрямках автоматизації типових юридичних послуг, використання онлайн юридичних сервісів, діджиталізації державних послуг з наданням їх в онлайн режимі, впровадження систем електронного правосуддя, моделювання правових рішень з використанням штучного інтелекту та ін. [237, с. 145].

Поступово в юридичній термінології все більше вживається поняття «електронний суд», яке було впроваджене за наказом Державної судової адміністрації України від 22 грудня 2018 року № 628 «Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах» [164]. Це інноваційне рішення спрямоване на модернізацію судової системи шляхом впровадження електронних технологій для покращення доступності, швидкості та ефективності судового процесу.

У подальшому, важливі кроки у напрямку цифровізації судочинства були передбачені «Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» [166]. Ця стратегія визначала ключові напрями розвитку системи правосуддя, зокрема цифровізацію. У контексті цифровізації передбачено запровадження можливості онлайн-розгляду певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду, а також інші електронні сервіси судочинства. Крім того, розглядалося впровадження сучасного електронного діловодства, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінетів суддів та учасників процесу.

У 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації доступ до публічних реєстрів, зокрема реєстру судових рішень та автоматизованої системи виконавчого провадження, було суттєво обмежено на певний період, а деякі доступи і на сьогодні ще закриті або працюють не в повному обсязі. Учасників справ заохочують брати участь у засіданнях дистанційно або подавати заяву про письмове провадження у справі, а також подавати документи в електронному форматі. Для підпису документів було розроблено та впроваджено «Дія.Підпис» [35]. Незважаючи на значні перешкоди через пошкодження чи знищення комунікаційних мереж та інфраструктури, а також обмежений доступ до електронних послуг у зонах бойових дій та тимчасової окупації, законодавець продовжує шукати шляхи подолання цих проблем та забезпечення безперешкодного доступу до правосуддя [170, с. 3].

Важливу роль в цьому контексті відіграє Закон України № 3424-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи» [157], який передбачив зміни до ЦПК України в частині запровадження окремих елементів цифровізації в судові процедури щодо порядку вручення процесуальних документів. Зокрема, змін зазнала стаття 14 ЦПК України, у абзаці першому частини шостої якої передбачено, що «адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України, реєструють свої електронні кабінети в

Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в добровільному порядку» [244].

У постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 204/2321/22 (провадження № 14-48цс22) чітко зроблені висновки суду, що законодавцем допускається подання фізичною особою нарівні з паперовою формою, зокрема апеляційних скарг в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним кваліфікованим електронним підписом учасника справи та подання такого документу через підсистеми «Електронний суд» та «Електронний кабінет», або з використанням офіційної електронної адреси із засвідченням кваліфікованим електронним підписом. Звернення фізичної особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаний електронним цифровим підписом, є належним та правомірним способом безпосереднього звернення до суду, що ототожнюється із безпосереднім зверненням до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду. Наведені висновки не стосуються адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, судових експертів, державних органів та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки, які реєструють свої офіційні електронні адреси в ЄСІТС в обов'язковому порядку [133].

Відповідно до частини сьомої статті 14 ЦПК України особа, яка зареєструвала електронний кабінет в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), через яку відбувається обмін документами, має отримувати всі судові документи виключно у електронній формі, які надсилаються до її електронного кабінету [133]. Проте, це не віднімає її право отримати копію судового рішення у паперовій формі, якщо подати окрему заяву про це. Такий порядок вручення документів, на думку є значно швидшим і більш надійним від звичного для нас порядку надіслання поштової кореспонденції рекомендованим

листом. Разом з тим учасники справи, які мають електронні кабінети, зареєстровані в ЄСІТС, можуть отримати копію судового рішення у паперовій формі за окремою заявою. Суд також може вручати особі, яка зареєструвала електронний кабінет, будь-які документи у справах, в яких така особа бере участь, у паперовій формі у разі знеструмлення електромережі суду чи настання інших обставин, які унеможливають функціонування ЄСІТС в умовах воєнного чи надзвичайного стану [170, с. 5].

Отже, як бачимо, чинне законодавство визначає певні категорії осіб, які повинні мати зареєстровані електронні кабінети в ЄСІТС, і не дотримання цих умов може призвести до того, що суд зобов'язаний буде повернути таку заяву заявникові. Це здійснюється шляхом постановлення відповідної ухвали, в якій суд вказує підстави для повернення заяви. Така ухвала повинна бути вмотивованою та містити обґрунтування рішення суду.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року № 3200-IX (далі - Закон) були внесені зміни до ЦПК України. Цим Законом для учасників судового процесу визначена обов'язкова реєстрація та використання електронних кабінетів у ЄСІТС. Згідно з частиною шостою статті 14 ЦПК України адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України, реєструють свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, в добровільному порядку [244]. Така норма була введена в дію з 20 лютого 2024 року, і тепер суд має право залишити позовну заяву

без руху, якщо її подано особою, яка зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його (частина перша статті 185 ЦПК України). Відповідно, суд у такій ухвалі зазначає про обов'язок такої особи зареєструвати електронний кабінет відповідно до статті 14 ЦПК України [244].

Оскільки, заява про забезпечення позову подається з дотриманням всіх норм та положень цивільного процесуального законодавства про подання позовної заяви, то заявник або його представник, на якого обов'язком покладено зареєструватися в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), при поданні заяви про забезпечення позову має також бути в ній зареєстрованим.

Доцільним буде навести в якості прикладу ухвалу Приморського районного суду міста Одеси від 26 квітня 2024 року у справі № 522/16296/23 [230], якою заяву про забезпечення позову представника ОСББ – адвоката про забезпечення позову було повернуто, на підставі частини десятої статті 153 ЦПК України, оскільки вона була подана особою, яка відповідно до частини шостої статті 14 ЦПК України зобов'язана зареєструвати електронний кабінет, але не зареєструвала його.

Окремо слід вказати, що реєстрація в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), не позбавляє сторони подавати заяву про забезпечення позову, як і інші заяви в паперовому вигляді, про що зазначено в частині восьмій статті 14 ЦПК України. Тобто основною вимогою, яка на сьогодні визначена в ЦПК України є реєстрація в кабінеті, але якщо така вимога процесуального закону про їх реєстрацію в ЄСІТС невиконана, тоді суд не може повернути зазначену заяву подану в паперовому вигляді.

У разі повернення заяви без розгляду процесуальний закон не позбавляє заявника права повторно подати заяву про забезпечення позову після усунення виявлених недоліків. Це забезпечує дотримання процесуальних прав заявника та дає можливість реалізувати своє право на судовий захист. Водночас, така процедура дисциплінує учасників процесу та сприяє належному дотриманню вимог процесуального законодавства.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що положення про повернення заяви про забезпечення позову у разі недотримання вимог статті 151 ЦПК України або відсутності реєстрації електронного кабінету спрямоване на забезпечення ефективності та належного ведення судового процесу. Це положення гарантує, що заяви про забезпечення позову подаються відповідно до встановлених вимог, що сприяє справедливому та об'єктивному розгляду справ. Водночас, повернення заяви без розгляду дозволяє заявнику усунути недоліки та знову звернутися до суду, що забезпечує реалізацію права на судовий захист.

У разі незгоди учасників справи з ухвалою суду про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову, вона може бути оскаржена. Однак, слід відмітити, що подання апеляції на ухвалу про забезпечення позову не зупиняє її виконання і не перешкоджає подальшому розгляду справи.

Таке право на оскарження ухвали про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову забезпечує реалізацію принципу справедливого судового розгляду та забезпечує захист прав та законних інтересів учасників справи. Це дає можливість учасникам процесу перевірити законність та обґрунтованість рішень суду першої інстанції в апеляційному порядку.

Як вже було зазначено, апеляційне оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання. Це положення спрямоване на забезпечення негайного виконання забезпечувальних заходів, що є важливим для захисту прав та законних інтересів особи, яка звертається з позовом до суду. У випадках, коли існує ризик втрати доказів або майна, негайне виконання ухвали про забезпечення позову дозволяє уникнути можливих негативних наслідків. Водночас, цей механізм також запобігає зловживанням з боку відповідача, який може намагатися затягнути виконання ухвали шляхом подання апеляції.

Подання апеляції на ухвалу про забезпечення позову не перешкоджає подальшому розгляду справи по суті. Це означає, що судовий процес продовжується незалежно від того, чи подана апеляція на ухвалу про забезпечення позову. Наведені положення забезпечують оперативність судового розгляду та запобігає затягуванню

процесу. При цьому, це дозволяє суду розглядати справу по суті паралельно з розглядом апеляції на ухвалу про забезпечення позову.

Зазначимо, що право на оскарження ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим є важливим елементом дотримання права на судовий захист та справедливий судовий розгляд. Це дозволяє сторонам процесу перевірити законність і обґрунтованість ухвал суду першої інстанції, які можуть суттєво вплинути на їхні права та законні інтереси.

Однією з ключових особливостей норми частини дванадцятої статті 153 ЦПК України є те, що подання апеляції на ухвалу про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим автоматично зупиняє виконання цієї ухвали [244]. Це положення є важливим для забезпечення стабільності та передбачуваності судового процесу, оскільки запобігає негайному виконанню ухвали, яка може бути змінена або скасована в апеляційному порядку.

Зупинення виконання ухвали у випадку подання апеляції запобігає можливим негативним наслідкам, які можуть виникнути внаслідок негайного виконання ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим. Наприклад, якщо забезпечувальні заходи були скасовані, але апеляційний суд скасував цю ухвалу, права та законні інтереси позивача могли б бути порушені через втрату забезпечення.

Також, слід зазначити, що зупинення виконання ухвали у випадку подання апеляції забезпечує баланс між необхідністю оперативного вирішення спору та захистом прав сторін. З одного боку, це запобігає затягуванню процесу та зловживанням правом на апеляцію, з іншого боку, гарантує захист прав і інтересів учасників процесу, надаючи їм можливість перевірити законність ухвал суду першої інстанції без ризику негайних негативних наслідків. Це сприяє стабільності судового процесу, захисту прав та законних інтересів сторін і запобігає зловживанням процесуальним правом на апеляційне оскарження.

Проаналізувавши загальні положення порядку розгляду заяв про забезпечення позову, доцільно виокремити специфічні риси такого заходу забезпечення позову як накладення арешту на морське судно. Такий підхід потребує врахування

особливостей, притаманних саме цьому заходу забезпечення позову, які відрізняють його від процедури накладення арешту на інші види майна.

Так, арешт морського судна, як захід забезпечення позову може застосовуватися тільки щодо морської вимоги. Відповідно до частини третьої статті 150 ЦПК України заходи забезпечення позову, крім арешту морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги, мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами. Тобто, у випадку морської вимоги навіть, якщо вона є невеликою, надається можливість застосовувати забезпечення позову, що стало можливим саме після редакції ЦПК України 2017 року. До цього така можливість була відсутня саме з питань неспівмірності позовних вимог і вартості морського судна. І це є позитивними змінами цивільного процесуального законодавства, оскільки, на думку Ю.В. Сергєєва, у цивільному процесі арешт суден здійснюється у зв'язку з наявністю морської вимоги, яка виникла через заборгованість судновласника по заробітній платі членам екіпажу морського судна або через загибель чи тілесне ушкодження/втрату працездатності члена екіпажу [195, с. 16-17].

При розгляді заяв про забезпечення позову шляхом накладення арешту на морське судно, суди повинні враховувати наступні аспекти.

1) специфічний об'єкт арешту, а саме лише морське судно, тобто таке, що за своїми технічними характеристиками придатне і офіційно допущене до експлуатації на морських водних шляхах. Отже, такий захід забезпечення позову як арешт морського судна, що здійснюється для забезпечення морської вимоги (пункт 9 частини першої статті 150 ЦПК України) не може застосовуватися щодо річкових та інших суден, не призначених для судноплавства морськими шляхами. Втім для такої категорії суден можна застосовувати забезпечення позову, відповідно до пункту 1 частини першої статті 150 ЦПК, а саме накладення арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб і за будь якими вимогами, які не є морськими;

2) арешт морського судна можливий лише за морськими вимогами, перелік яких міститься в статті 1 Міжнародної конвенції з уніфікації деяких правил щодо

накладення арешту на морські судна 1952 року [88]. В інших випадках арешт морського судна не допускається;

3) відповідно до статті 5 зазначеної Конвенції, у разі надання застави (внесення коштів на депозит суду) або іншого виду забезпечення суд може дозволити продовження експлуатацію судна власником [88]. Тобто, стаття 5 Конвенції наділяє суд повноваженнями щодо зміни заходу забезпечення позову у разі надання відповідачем належної застави або внесення коштів на депозит. Це положення спрямоване на балансування інтересів позивача та відповідача, надаючи останньому можливість уникнути арешту судна шляхом надання альтернативного забезпечення.

У судовій практиці часто зустрічаються випадки арешту морських суден за морськими вимогами. Наприклад, у справах щодо стягнення заборгованості за фрахт або відшкодування збитків спричинених аварією, у справах про стягнення заробітної плати, суди застосовують арешт судна як захід забезпечення позову. При цьому, суди ретельно оцінюють, чи відповідає судно вимогам, визначеним Конвенцією, та чи підпадає вимога під категорію морських, і чи застосування саме такого заходу забезпечення позову є співмірним заявленим вимогам та фактично реалізує мету його застосування. Такими прикладами можуть слугувати: ухвала Заводського районного суду міста Миколаєва від 06 серпня 2018 року у справі № 487/5038/18 [213], ухвала Заводського районного суду міста Миколаєва від 15 вересня 2020 року у справі № 487/5201/20 [214], ухвала Ренійського районного суду Одеської області від 17 квітня 2024 року у справі № 510/677/24 [231].

Як зазначає М.В. Мурзенко, більшість вимог, віднесених до категорії морських, носять грошовий характер, тому, на відміну від інших заходів забезпечення позову, вимагаючи накладення арешту на морське судно, у більшості випадків позивач прагне отримати певні фінансові гарантії та не має на меті затримання судна аж до набрання законної сили судовим рішенням по суті вимог [90, с. 120].

На думку цього ж науковця, загальноприйнятою світовою практикою, є надання судновласником банківської гарантії або гарантії клубу взаємного страхування (P&I), для звільнення морського судна з-під арешту, накладеного судом [89, с. 69]. Проте, відповідно до частини четвертої статті 156 ЦПК України відповідач обмежений у

виборі заходів альтернативного забезпечення позову, оскільки ця норма передбачає лише можливість внесення коштів на депозит суду або надання банківської гарантії, що не відповідає міжнародній практиці. Водночас, згідно з частиною третьою статті 5 Конвенції, прохання про зняття арешту під таке забезпечення не може тлумачитися ані як визнання відповідальності, ані як відмова від використання законного обмеження відповідальності власника судна [88].

У цьому контексті постає питання строків, оскільки, відповідно до частини третьої статті 156 та частини четвертої статті 158 ЦПК України, суд постановляє ухвалу, яка може бути оскаржена. Відповідно до статті 354 ЦПК України строк на оскарження ухвали суду становить 15 днів з дня її проголошення, або, у разі проголошення в судовому засіданні лише вступної та резолютивної частини, – 15 днів з дня отримання повного тексту ухвали. Спеціальна норма частини одинадцятої статті 153 ЦПК України, визначає, що оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду справи. А норма частини дванадцятої статті 153 ЦПК України визначає, що оскарження ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим зупиняє виконання цієї ухвали [244].

На підтвердження нашої думки, деякі автори в своєму дослідженні зазначають, що за підсумками розгляду судом заяви про забезпечення позову постановляється ухвала, якою може бути забезпечено позов повністю чи частково, надсилається заявнику і заінтересованим особам, та підлягає негайному виконанню. Така ухвала може бути оскаржена, що не зупиняє її виконання і не перешкоджає розгляду справи, у випадку оскарження ухвали про скасування забезпечення позову або про заміну одного виду забезпечення іншим суд зупиняє її виконання [42, с. 881].

Таким чином бачимо дві норми ЦПК, якими визначено порядок виконання ухвал суду про забезпечення позову та про скасування забезпечення позову або заміну одного виду забезпечення іншим. І якщо у випадку постановлення ухвали про забезпечення позову, таке забезпечення має відбуватися негайно, і оскарження не зупиняє виконання заходів забезпечення, то при ухвалі про заміну та скасування забезпечення зупиняється її виконання до набрання законної сили, якщо виходити з

норм цих вказаних положень ЦПК України. Досить часто в тексті самої ухвали про скасування забезпечення позову суд зазначає, що ухвала набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано (наприклад: ухвала Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 28 червня 2023 року у справі № 396/407/23 [226]; ухвала Ожтєбрьського районного суду міста Полтави від 02 червня 2023 року у справі № 554/4966/23 [227]). Але при цьому, суди можуть використовувати норми статті 261 ЦПК України, відповідно до якої ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено цим Кодексом, а ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями) [244]. Так, наприклад, ухвалою Лисянського районного суд Черкаської області від 12 серпня 2024 року у справі № 700/603/23 про скасування заходів забезпечення позову такі заходи були скасовані, і суд зазначив, що ухвала набирає законної сили з моменту її підписання суддею [225]. Ухвалою Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська від 09 квітня 2024 року у справі № 932/8920/20 про зміну заходів забезпечення позову зазначено, що ухвала суду набирає законної сили з моменту її підписання суддею в порядку частини другої статті 261 ЦПК України [221].

Отже, судова практика щодо строків набрання законної сили ухвал суду про скасування забезпечення позову або заміни заходів забезпечення є неоднозначною. Це питання стає особливо актуальним у випадках заміни забезпечення позову, наприклад, арешту морського судна на внесення коштів на депозит. Можлива ситуація, коли відповідач вносить на депозит суду всю суму, про стягнення якої просить позивач, але у разі апеляційного оскарження ухвала про заміну заходів забезпечення буде зупинена до завершення строку оскарження, що призведе до збереження арешту судна. Оскільки суд не має дискреційних повноважень для негайного виконання рішень щодо заміни заходів забезпечення, судно може залишатися під арештом, навіть за умови внесення коштів на депозит. Чинні процесуальні норми також не виключають можливості зловживання позивачем

процесуальними правами з метою завдання відповідачеві додаткових збитків, наприклад, через формальне апеляційне оскарження ухвали з метою затягування процесу.

Слід погодитись із Н.С. Алексєєвою, що «...іноді розрізнити добросовісне користування своїми правами та зловживання ними на практиці досить важко, оскільки в одних і тих же процесуальних діях можуть бути елементи як зловживання правами, так і добросовісне користування ними» [2, с. 69–70].

Основним негативним наслідком в описаній ситуації є високі збитки, які може понести судновласник. Слід погодитися з думкою М.В. Мурзенко, що за таких обставин доцільно внести зміни до процесуального законодавства, які б встановили механізм автоматичного звільнення судна з-під арешту у разі внесення відповідачем на депозит суду суми, визначеної судом, з урахуванням ціни позову та очікуваних судових витрат позивача [90, с. 122].

Вважаємо, що автоматичне звільнення судна з-під арешту у разі внесення відповідачем на депозит суду суми, визначеної судом, дозволить уникнути непотрібних затримок і зменшити фінансові втрати судновласників. Водночас, процесуальні норми повинні бути вдосконалені для запобігання зловживанням процесуальними правами. Це може включати скорочення строків для розгляду апеляційних скарг на відповідні ухвали та обмеження можливостей для затягування процесу. Наразі, чинне законодавство передбачає 30-денний строк для розгляду апеляційних скарг на ухвали суду першої інстанції (стаття 371 ЦПК України), проте цей строк є надмірним для справ, що вимагають швидкого вирішення. Скорочення строків сприятиме оперативнішому захисту прав сторін і зменшить ризик зловживань позивачем, зокрема через формальне оскарження ухвали з метою затягування процесу.

Разом з тим, необхідно враховувати міжнародну практику та стандарти під час розробки відповідного законодавства, щоб забезпечити більш ефективне і справедливе вирішення спорів, пов'язаних з арештом морських суден. Вдосконалення правового регулювання порядку розгляду забезпечення позову сприятиме

підвищенню ефективності судочинства, захисту інтересів сторін та відповідності міжнародним стандартам.

Одним із невизначених питань в цивільному процесуальному законодавстві є невизначеність в ЦПК України щодо складу суду, який має розглядати заяву про забезпечення позову.

Зі змісту частини першої статті 153 ЦПК України випливає, що така заява розглядається саме судом, а не суддею, що, у свою чергу, на думку К.Г. Головка, зумовлює необхідність проведення судового засідання [24, с. 28]. Вказане певним чином свідчить про те, що розгляд заяви про забезпечення позову здійснюється в спеціально призначену дату судового засідання, але не пізніше двох днів з дня її надходження, без повідомлення учасників справи, як визначено в частині першій статті 153 ЦПК України, окрім випадків визначених частиною п'ятою статті 153 ЦПК України. Таким випадком є розгляд заяви про забезпечення позову шляхом накладення арешту на активи, які є предметом спору у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, чи на інші активи відповідача, які відповідають вартості оспорюваних активів. Така заява розглядається судом не пізніше трьох днів з дня її надходження у судовому засіданні з повідомленням сторін. При цьому, суд може прийняти рішення про розгляд такої заяви без повідомлення відповідача, у разі якщо позивач у заяві наведе у достатньому обсязі дані про те, що внаслідок такого повідомлення ефективність заходу забезпечення позову може бути поставлена під загрозу [244].

Вважаємо правильною думку, що питання про забезпечення позову вирішується суддею, у провадженні якого перебуває справа, одноособово, без повідомлення відповідача та інших осіб, які беруть участь у справі. Згадка в частині першій статті 153 ЦПК України про розгляд заяви про забезпечення позову судом (а не суддею) не означає, що суддя не має права одноособово, без проведення судового засідання, вживати заходів забезпечення позову. Законодавець у зазначеній статті використовує термін «суд» у значенні «державна інституція» і в різних нормах ЦПК України застосовує терміни як «суддя», так і «суд» [24, с. 28]. Також, згідно зі статтею 18 ЦПК України суддя діє від імені суду. Відповідно до абзацу 2 пункту 7

Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову» питання про забезпечення позову вирішує суддя одноособово або суд у судовому засіданні (залежно від стадії розгляду справи) у день надходження заяви. Таким чином, якщо заяву про забезпечення позову подано після відкриття провадження у справі та призначення справи до розгляду, суддя одноособово вирішує це питання відповідно до вимог закону. Якщо заява про забезпечення позову надійшла під час судового засідання, вона розглядається у судовому засіданні згідно з вимогами закону [149]. На нашу думку, використання терміну «суд» у широкому значенні дозволяє адаптувати процесуальні норми до конкретних обставин справи, забезпечуючи гнучкість судового розгляду.

Особливої уваги заслуговує питання процедури розгляду заяви про забезпечення позову у випадках, коли суддя захворів, перебуває у відрадженні або через інші обставини об'єктивно не може розглянути заяву у встановлені статтею 153 ЦПК України строки. Процесуальне законодавство наразі не передбачає окремих норм, які регулюють розгляд заяв про забезпечення позову у випадку фізичної неможливості судді виконати свої обов'язки. Хоча стаття 153 ЦПК встановлює короткі строки (2 або 3 дні) для розгляду таких заяв, у ЦПК України немає положень, що врегульовують ситуації, коли суддя з об'єктивних причин не може дотриматись цих строків, наприклад, через хворобу або відрадження. Відсутність чітких процесуальних норм у таких випадках породжує правову невизначеність і може спричиняти затримки у захисті прав позивача, що негативно позначається на ефективності судового захисту та виконанні судового рішення.

На нашу думку, для вирішення проблеми доцільно передбачити можливість призначення іншого судді у випадках, коли первісний суддя не може розглянути заяву про забезпечення позову в установлені строки через об'єктивні причини, такі як хвороба або відрадження. Така заміна повинна відбуватись згідно з процедурою, передбаченою статтею 33 ЦПК України, що дозволить забезпечити безперервність розгляду заяв у визначені законодавством строки. Внесення відповідних змін до статті 153 ЦПК України допоможе уникнути затримок у розгляді справ та забезпечити

своєчасний захист прав учасників процесу, що є важливою умовою ефективного судочинства. Врегулювання цього питання на законодавчому рівні сприятиме забезпеченню балансу інтересів сторін і дотриманню принципу справедливості в судовому процесі.

2.3. Особливості виконання ухвал про забезпечення позову

Виконання ухвали суду про забезпечення позову є можливим після набрання такою ухвалою законної сили, а це питання, в свою чергу, є дискусійним в теорії цивільного процесу. Тому перш ніж перейти до порядку та процедури виконання ухвали, необхідно дослідити питання набрання ухвали про забезпечення позову законної сили.

На нашу думку, правові наслідки набрання ухвалою суду законної сили включають її виконуваність та обов'язковість, визначають зміст цієї законної сили, забезпечуючи визначеність у правовідносинах, встановлених судовим актом. Слід зазначити, що правова характеристика та теоретичне обґрунтування порядку набрання законної сили ухвалою суду створюють передумови для дослідження шляхів реалізації цього виду судових актів, визначення форм та способів їх виконання, а також визначення правових наслідків їх винесення.

За результатами дослідження сутності законної сили судових рішень у цивільних справах, проведеного Р.О. Гавріком, правова доктрина пропонує кілька наукових підходів до визначення змісту законної сили судового акту:

- 1) законна сила – це остаточність судового рішення;
- 2) законна сила – це правова дія індивідуального правового акту, ухваленого судом, його обов'язковість;
- 3) законна сила – це кваліфікація судового рішення як формальної істини;
- 4) законна сила – це єдність правової дії (динамічний елемент) та остаточності (статичний елемент) судового рішення;
- 5) законна сила – це особлива якість судового рішення, яка означає набуття ним ознак акту правосуддя, як особливого індивідуального правового акту;
- 6) законна сила – це сукупність властивостей судового рішення, які забезпечують його стійкість та функціонування [23, с. 17].

Узагальнюючи ці погляди, Л.В. Мелеха зробив висновок, з яким ми погоджуємося, що законна сила судового акту є правовим зв'язком юридичної дії та остаточності, що призводить до правових наслідків для сторін, змінюючи їхні права

та обов'язки, а також забезпечуючи визначеність встановлених та захищених судом матеріальних і процесуальних прав та обов'язків [85, с. 505].

Принцип обов'язковості судових актів, закріплений у пункті 9 частини другої статті 129 Конституції України [55], реалізується у цивільному процесі через положення частини першої статті 18 ЦПК України, поширюючи дію ухвал суду, що набрали законної сили, на всі органи державної влади та місцевого самоврядування, установи, підприємства, організації, посадових осіб та громадян. Цей принцип також забезпечує можливість виконання судових актів на всій території України, а в разі, якщо це передбачено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами.

Визначаючи зміст законної сили будь-якого судового рішення, потрібно виокремити два елементи. Перший елемент має складну статичну природу, що обумовлює визначеність встановлених судом прав та обов'язків осіб, які приймали участь у справі, є результатом таких властивостей рішення суду, як незмінність, неспростовність та виключність. Другий елемент рішення суду має динамічну природу, характеризується обов'язковістю, що передбачає встановлення для осіб, які приймали участь у справі, прав та обов'язків, необхідності виконання обов'язків встановлених рішенням суду, примусового виконання, зокрема [23, с. 17-18].

В свою чергу, М.Б. Майка вважає, що необхідно виділяти динамічний та статистичний елементи законної сили судового акту. При цьому, слід прийняти до уваги, зазначені характеристики відображають зміст законної сили ухвали суду не у повній мірі [80, с. 35]. Ми погоджуємося з думкою науковця, оскільки критерій остаточності не поширюється на ухвали суду про забезпечення позову відповідно до норм частини першої статті 158 ЦПК України, коли суд першої інстанції має право скасувати заходи забезпечення позову. Крім того, автор приходить до висновку, що основою законної сили рішення суду є преюдиційність, винятковість, виключність, незмінність. Зазначені ознаки не є характерними для ухвали про забезпечення позову. Її можна охарактеризувати такими ознаками як обов'язковість (наявність підстав та здатність поширення на правовідносини) та здійсненність (наявність та можливість підстав для виконання) [80, с. 40]. Тому ознака винятковості судового акту, як

статичного елемента, не властива для даної ухвали. Така ухвала може бути скасована, заходи забезпечення позову можуть бути замінені судом, який їх постановив, внаслідок чого ухвала втрачає свою законну силу. Згідно з пунктом 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12 червня 2009 року № 2 відмова від задоволення клопотань не позбавляє права осіб, які приймають участь у справі, заявляти клопотання з того самого питання у процесі судового розгляду повторно, якщо відсутнє зловживання процесуальними правами [161]. Тобто, Пленум Верховного Суду України зазначає про можливість перегляду, зміни та скасування ухвал за результатами розгляду клопотань судом, який їх постановив.

Отже, ми вважаємо, що законна сила рішення суду базується на таких характеристиках, як преюдиційність, винятковість, виключність та незмінність. Водночас, ухвали про забезпечення позову позбавлені цих властивостей. Вони характеризуються обов'язковістю та здатністю до виконання. Через це, статична природа законної сили судових рішень не притаманна ухвалам про забезпечення позову, оскільки ці ухвали можуть бути скасовані або змінені тим самим судом, що їх постановив. Судова практика підтверджує необхідність гнучкого підходу до оцінки законності таких ухвал, з урахуванням можливості їх перегляду в ході судового розгляду.

Визначаючи порядок виконання ухвал про забезпечення позову, потрібно зазначити, що такі ухвали суду є виконавчим документом, згідно з пунктом 2 частини першої статті 3 Закону України «Про виконавче провадження», частини третьої статті 431 ЦПК України, що забезпечує примусове її виконання органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, лише у випадках визначених законом. Саме положення частини першої статті 157 ЦПК України встановлює означений випадок, відповідно до якої ухвала суду про забезпечення позову є виконавчим документом. Така ухвала повинна відповідати вимогам, що застосовуються до виконавчих документів, відповідно до передбачених законодавством вимог. Цією ж нормою ЦПК України визначено, що ухвала підлягає

негайному виконанню з дня її винесення, незалежно від подальшого її оскарження та відкриття виконавчого провадження [244].

Слід зазначити, що чинне законодавство України не містить норму, яка визначала б поняття «виконання судового акту» або «виконання ухвали суду», а в українських словниках під терміном «виконання» розуміється здійснення чого-небудь, реалізацію завдання, наказу, задуму тощо, приведення в життя. На думку О.Б. Верби-Сидор, поняття «виконання судового рішення» та «виконавче провадження» є різними за змістом [21], з чим ми погоджуємося, оскільки виконавче провадження є стадією примусового виконання судового рішення, але при цьому не охоплює поняття добровільного виконання, що може здійснюватися органами та особами на виконання ухвали суду, в тому числі і про забезпечення позову (наприклад, зобов'язання вчинити дію, утриматися від її вчинення).

Так, частина перша статті 1 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає, що «виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню ...» [155].

Разом з тим, М.Б. Майка стверджує, що виконання ухвал суду в цивільних справах є комплексним міжгалузевим інститутом, який об'єднує правові норми, що регламентують процедуру реалізації ухвал суду. При цьому, автор наголошує на необхідності відмежування механізму реалізації судових актів за правилами виконавчого провадження від інших передбачених законодавством процедур виконання [81, с. 28]. Зазначений підхід видається обґрунтованим, оскільки чітке розмежування механізму реалізації ухвали суду про забезпечення позову за правилами виконавчого провадження від інших процедур виконання, передбачених законодавством, є ключовим для розуміння специфіки застосування примусових

заходів у цивільному процесі. Ухвали про забезпечення позову мають особливий правовий статус і спрямовані на підтримання статус-кво до моменту остаточного вирішення справи. Відокремлення таких ухвал від інших судових рішень дозволяє забезпечити їх ефективне виконання та належний захист прав учасників процесу.

Так, на нашу думку, ухвала про забезпечення позову має на меті тимчасово врегулювати відносини між сторонами до моменту винесення остаточного рішення у справі. Вона спрямована на запобігання можливим негативним наслідкам, які можуть виникнути в процесі розгляду справи. Цей особливий характер вимагає специфічних процедур виконання, які відрізняються від виконання остаточних рішень суду.

Вузьке тлумачення правових відносин щодо виконання ухвали суду про забезпечення позову лише в межах виконавчого провадження є помилковим, оскільки це не знаходить адекватного відображення в правовому регулюванні процедури виконання таких судових актів. Правова природа правовідносин на стадії виконання ухвали суду про забезпечення позову в цивільному процесі визначається особливостями порядку, способу та суб'єктного складу виконання.

Виконання ухвали суду про забезпечення позову можливе без залучення посадових осіб органів державної виконавчої служби або приватного виконавця поза межами виконавчого провадження, включаючи застосування примусових заходів. Таким чином, виконавче провадження є лише одним із механізмів примусової реалізації певної групи судових рішень, але не єдиним, поряд з іншими механізмами та гарантіями, які забезпечують втілення конституційного принципу обов'язковості судових рішень.

Забезпечення виконання ухвал про забезпечення позову часто вимагає негайного реагування з метою запобігання порушенню прав сторін. Виконавче провадження, з його регламентованими етапами та формальними процедурами, може виявитися занадто повільним для досягнення необхідної оперативності. У зв'язку з цим необхідно застосовувати спеціальні процедури, які забезпечують швидке виконання таких ухвал.

Чітке розмежування механізмів виконання ухвал про забезпечення позову є ключовим для запобігання можливим зловживанням з боку учасників процесу.

Використання стандартних процедур виконавчого провадження може сприяти затягуванню виконання ухвали, що суперечить її основній меті. Спеціальні процедури виконання забезпечують дотримання прав сторін та ефективність реалізації судових рішень. Розмежування механізмів виконання також сприяє правовій визначеності та передбачуваності правозастосування, забезпечуючи сторонам чітке розуміння процедур, які застосовуються для виконання ухвал про забезпечення позову. Це підвищує рівень правової культури та сприяє ефективному захисту прав учасників процесу.

Вважаємо, що законодавство України потребує чітких норм, які визначатимуть порядок виконання ухвал про забезпечення позову. Це забезпечить ефективне та оперативне виконання таких ухвал, відповідно до їх основної мети. Стаття 157 ЦПК містить лише загальні положення щодо порядку виконання, не розкриваючи детальну процедуру виконання та не встановлюючи конкретні строки, окрім вимоги «негайного» виконання залежно від обраного заходу забезпечення позову, кожен з яких має свою специфіку. На нашу думку, доцільно розробити та впровадити спеціальні процедури для виконання ухвал про забезпечення позову, які враховуватимуть їхній особливий характер та необхідність оперативного реагування. Такі процедури повинні бути простими та ефективними, щоб мінімізувати можливості для зловживань.

Розмежування механізмів виконання ухвал про забезпечення позову від інших процедур виконання сприятиме більш ефективному захисту прав учасників процесу. Це дозволить уникнути затягувань та забезпечити оперативне виконання судових рішень, що є важливим для підтримання правопорядку та зміцнення довіри до судової системи. Спеціальні процедури виконання таких ухвал сприятимуть підвищенню ефективності правозастосування, оскільки вони забезпечать швидке та ефективне реагування на потреби сторін у процесі. Це підвищить рівень правової визначеності та забезпечить належний захист прав громадян.

Таким чином, відокремлення механізму реалізації ухвал суду про забезпечення позову за правилами виконавчого провадження від інших процедур виконання є необхідним для забезпечення оперативності, ефективності та правової визначеності у

виконанні таких ухвал. Це сприятиме більш ефективному захисту прав учасників процесу та підвищенню ефективності судової системи в цілому.

Отже, виконавче провадження є одним із механізмів примусової реалізації ухвали суду про забезпечення суду, передбачених законодавством, проте не єдиним.

В межах даного дослідження слід розглянути практичні аспекти процедури виконання ухвали суду про забезпечення позову. Так, як вже було зазначено раніше, ухвала суду про забезпечення позову є виконавчим документом і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень, в тому числі і за допомогою органів виконавчої служби.

Як зазначає А. Пиць, найбільш поширеною проблемою примусового виконання ухвали суду про забезпечення позову можна виокремити невідповідність ухвали про забезпечення позову вимогам до виконавчого документа [99, с. 181]. З цим слід погодитися, враховуючи наступне.

Так, невідповідність ухвали про забезпечення позову вимогам, що висуваються до виконавчого документа, є юридичною процесуальною помилкою. Відповідно до статті 157 ЦПК України ухвала суду про забезпечення позову вважається виконавчим документом і повинна відповідати всім вимогам, встановленим законодавством для таких документів [244].

На практиці, дійсно, досить часто виникають проблеми з реалізацією ухвал суду про забезпечення позову. Так, відповідно до статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» у разі отримання документу органами державної виконавчої служби або приватним виконавцем виконавчий документ повертається стягувачу без прийняття до виконання протягом трьох робочих днів з дня його пред'явлення, якщо виконавчий документ не відповідає вимогам, передбаченим цією статтею [155]. Тобто, причиною відмови у прийнятті до виконання може бути саме невідповідність ухвали встановленій законом формі.

Отже, відповідність ухвали суду встановленій законом формі є критично важливою для її реалізації. Закон України «Про виконавче провадження» визначає конкретні вимоги до документів, які подаються для відкриття виконавчого провадження. Недотримання цих вимог може призвести до повернення виконавчого

документу без прийняття до виконання, що впливає на ефективність забезпечення позову через формалізм. Так, державні та приватні виконавці зобов'язані діяти в межах чітко визначених процедур, що забезпечує правову визначеність і прогнозованість процесу. Якщо ухвала не відповідає встановленим вимогам, виконавець немає законних підстав для її виконання, що може спричинити повернення стягувачу виконавчого документу. Таке повернення без прийняття до виконання означає, що ухвала суду не буде реалізована, що може призвести до затягування справи та порушення прав сторін. Це створює додаткові труднощі для заявника, який прагне забезпечити свої права через суд.

Враховуючи вищевикладене, такі проблеми вирішуються шляхом дотримання судами вимог до змісту ухвали суду про забезпечення позову та вимогам виконавчого документу, визначених статтею 4 Закону України «Про виконавче провадження». Так, у виконавчому документі зазначаються:

- 1) назва і дата видачі документа, найменування органу, прізвище, ім'я, по батькові та посада посадової особи, яка його видала;
- 2) дата прийняття і номер рішення, згідно з яким видано документ;
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або прізвище, ім'я та, за наявності, по батькові (для фізичних осіб) стягувача та боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або адреса місця проживання чи перебування (для фізичних осіб), дата народження боржника - фізичної особи;
- 4) ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань стягувача та боржника (для юридичних осіб – за наявності); реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті) боржника (для фізичних осіб – платників податків);
- 5) резолютивна частина рішення, що передбачає заходи примусового виконання рішень;

б) дата набрання рішенням законної сили (крім рішень, що підлягають негайному виконанню);

7) строк пред'явлення рішення до виконання [155].

Якщо рішення винесено на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, або якщо необхідно передати майно, що знаходиться в різних місцях, чи якщо резолютивна частина рішення передбачає виконання кількох дій, у виконавчому документі вказуються лише один боржник і один стягувач. При цьому визначається, у якій частині слід виконати рішення, або зазначається, що обов'язок виконання чи право стягнення є солідарним.

Як зазначає А. Пиць, кожна третя ухвала, отримана виконавчими органами для примусового виконання, не відповідала вимогам до виконавчого документа, зокрема, видана з граматичними помилками в назвах сторін та їх персональних даних [99, с. 185].

На нашу думку, ця проблема виникає через те, що позивач, отримавши ухвалу суду про забезпечення позову, не перевіряє її належним чином, оскільки вважає, що документ виданий компетентним органом, або ж через недостатній рівень юридичних знань (така перевірка не входить до його процесуальних обов'язків – примітка автора). Він одразу подає ухвалу на виконання. Виконавець, у свою чергу, повертає таку ухвалу з вимогою виправити описку у суді. Це призводить до затягування виконання судового рішення, створює додаткове навантаження на судову систему та, що найважливіше, дозволяє відповідачу здійснювати дії, які мали бути заборонені ухвалою про забезпечення позову. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу, зокрема підвищення уважності судів при винесенні ухвал про забезпечення позову.

В першу чергу в ухвалі про забезпечення позову, як виконавчому листі, має міститися повна та правильна інформація про сторони виконавчого провадження. Так, суд має вказувати повну назву сторін, уникаючи термінів загальних, таких, як «позивач» та «відповідач», їх місце реєстрації, реєстраційний номер облікової картки платника податків або ідентифікаційний код юридичної особи.

Раніше виконавча служба досить часто відмовляла у відкритті виконавчого провадження, на підставі того, що в ухвалі про забезпечення позову відсутні дані ідентифікаційного номеру боржника. Але, на сьогодні склалася судова практика, в якій було визнано, що відсутність реєстраційного номера облікової картки платника податків та інших персональних даних боржника не є перешкодою для відкриття виконавчого провадження. Так, наприклад у постановах Верховного Суду України від 21 травня 2014 року у справі № 6-45цс14 [118], Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2018 року у справі № 471/283/17-ц [123], від 11 грудня 2019 року у справі № 487/3774/16-ц [123], від 29 квітня 2021 року у справі № 686/3941/19 [129] міститься правовий висновок про те, що відсутність у виконавчому листі відомостей про дату народження боржника або інших персональних даних не є підставою для повернення державним (приватним) виконавцем виконавчого документа без прийняття до виконання.

Тут слід зазначити, що в більшості випадках, суд може самостійно отримати такі відомості про персональні дані боржника, оскільки перед розглядом справи він має право робити запити та отримувати відомості з державних реєстрів. Якщо цього не робити, то відсутність реєстраційного номера облікової картки платника податків у виконавчому документі суттєво затримає процес виконання такої ухвали, а в разі наявності осіб з однаковими прізвищами та іменами робить неефективним виконання цього рішення. При цьому від дій позивача також залежить описаний процес, оскільки він має подавати повну і достовірну інформацію, яка йому відома у самій заяві про забезпечення позову, щоб полегшити роботу суду по пошуку та підтвердженню даних з реєстрів.

Варто розглянути і іншу судову практику, де невідповідність виконавчого документа вимогам закону призводить до повернення без виконання такого документа та суд вважає такі дії виконавців правомірними.

Так, наприклад, важливо в ухвалі про забезпечення позову зазначати одного боржника та одного стягувача, а також визначення, в якій частині необхідно виконати таке рішення, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним. Це означає, що якщо згідно з рішенням є два боржники, на кожного окремо видається

ухвала і в резолютивній частині чітко вказуються заходи примусового виконання рішення щодо кожного боржника (частина п'ята статті 431 ЦПК України) [99, с. 186].

Для прикладу, розглянемо оскарження судових рішень згідно з постановою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 серпня 2021 року у справі № 638/8540/20 [130]. Так, ухвалою суду першої інстанції від 29 липня 2020 року було заборонено відчуження квартири до набрання законної сили судовим рішенням у цій цивільній справі. Однак, 05 серпня 2020 року державний виконавець повернув стягувачу виконавчий документ без прийняття його до виконання на підставі пункту 6 частини четвертої статті 4 Закону України «Про виконавче провадження», оскільки виконавчий документ не відповідав вимогам, передбаченим законодавством.

02 вересня 2020 року ухвалою Дзержинського районного суду міста Харкова було виправлено описку в ухвалі від 29 липня 2020 року, вказавши відповідні дані в резолютивній частині. Приватний виконавець, не погодившись із цією ухвалою, подав апеляційну скаргу. Харківський апеляційний суд 21 травня 2021 року ухвалою повернув цивільну справу № 638/8540/20 до суду першої інстанції для виконання вимог підпункту 15.11 пункту 15 частини першої Розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України. Не погодившись з рішенням суду апеляційної інстанції, приватний виконавець подав касаційну скаргу, яку було задоволено. Ухвалу Харківського апеляційного суду від 21 травня 2021 року – скасовано, а справу передано на подальший розгляд до апеляційної інстанції [130].

Проаналізована судова практика демонструє, що більше року ухвала про забезпечення позову не виконувалась через її невідповідність вимогам до виконавчого документа. Цей випадок підкреслює важливість дотримання законодавчих вимог до форми виконавчого документа, щоб уникнути затримок у виконанні судових рішень.

Під час виконання ухвали суду про вжиття заходів забезпечення суду дотримуються загальних правил виконавчого провадження, визначених Законом України «Про виконавче провадження» та іншими актами.

Найпоширенішими виконавчими документами про забезпечення позову є ухвали суду про накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві і знаходяться у нього, або в інших осіб [4, с. 23].

Необхідно звернути увагу, що відповідно до пункту 12 розділу VIII Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 02 квітня 2012 року № 512/5, якщо опис і арешт майна (коштів) здійснюються на виконання рішення про забезпечення позову, виконавець передає арештоване майно на зберігання боржнику або його представнику. Іншій особі майно на зберігання може бути передано лише у випадку відсутності боржника чи його відмови від прийняття майна на зберігання, а також у випадку, якщо судовим рішенням визначено іншу особу, якій необхідно передати майно на зберігання [41].

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 1 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень – офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [158].

Як встановлено частиною першою статті 10 згаданого Закону, державним реєстратором є:

1) громадянин України, який має вищу освіту за спеціальністю правознавство, відповідає кваліфікаційним вимогам, встановленим Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації прав;

2) нотаріус;

3) державний, приватний виконавець – у разі накладення/зняття таким виконавцем арешту на нерухоме майно під час примусового виконання рішень відповідно до закону.

Тобто, державний (приватний) виконавець має функції державного реєстратора в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно в межах накладення/зняття арешту на нерухоме майно в рамках відкритого ним виконавчого провадження за

виконавчим документом, якщо таким способом забезпечення позову є накладення арешту на нерухомо майно.

Процедура проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, перелік документів, необхідних для її проведення визначені Порядком державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 (далі – Порядок). Згідно з пунктом 5⁻¹ Порядку судове рішення про заборону вчинення реєстраційних дій, судове рішення про скасування судового рішення, що було підставою для прийняття рішення про зупинення проведення реєстраційних дій, судове рішення про скасування заборони вчинення реєстраційних дій (далі – судове рішення щодо заборони (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій), а також заяви власника про заборону вчинення реєстраційних дій, про відкликання заяви про заборону вчинення реєстраційних дій, що надходять до суб'єкта державної реєстрації прав або нотаріуса, невідкладно реєструються державним реєстратором у базі даних заяв.

У разі звернення заявника із судовим рішенням щодо заборони (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій державний реєстратор відповідно до закону встановлює особу такого заявника та в порядку інформаційної взаємодії Державного реєстру прав та Єдиного державного реєстру судових рішень отримує примірник судового рішення в електронній формі.

Реєстрація судових рішень щодо заборони (скасування заборони) вчинення реєстраційних дій, заяв власника про заборону вчинення реєстраційних дій, про відкликання заяви про заборону вчинення реєстраційних дій не може проводитися адміністратором центру надання адміністративних послуг, помічником нотаріуса. [162]. Також слід зазначити, що для забезпечення виконання ухвали суду про накладення арешту як на рухоме, так і на нерухоме майно, ухвала про забезпечення позову повинна містити відомості про об'єкт обтяження (адреса, якщо нерухоме майно, кадастровий номер земельної ділянки, державний номер транспортного засобу тощо).

Отже, ухвала суду про забезпечення позову у вигляді арешту на нерухоме майно може бути виконана як державним або приватним виконавцем, так і нотаріусом чи іншим державним реєстратором. У разі виконання такої ухвали виконавцем, останній, відповідно до пунктів 36, 37 Порядку, самостійно формує та реєструє заяву про накладення арешту за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав, до якої додається необхідний оригінал документа в електронній формі з накладенням кваліфікованого електронного підпису виконавця. Моментом прийняття такої заяви вважається дата і час її реєстрації у базі даних заяв. Після цього виконавець розглядає заяву в електронній формі згідно з вимогами Порядку та приймає відповідні рішення [162].

Необхідно ще раз підкреслити, що законодавство передбачає негайне виконання ухвали про забезпечення позову з моменту її винесення. Це означає, що така ухвала набирає чинності негайно і підлягає виконанню без затримки, що забезпечує захист прав та законних інтересів особи, на користь якої вона постановлена, від можливих зловживань з боку відповідача чи інших осіб, таких як виведення активів, реєстрація права власності на третіх осіб або інші дії, що можуть ускладнити виконання майбутнього рішення суду. Водночас виникають певні питання, які потребують детального аналізу в межах цього дисертаційного дослідження, зокрема питання негайності виконання ухвали суду про забезпечення позову у разі її апеляційного оскарження.

На думку М.Б. Майка, з метою оптимізації процедури набрання законної сили ухвалами суду у цивільному процесі, необхідно внести зміни до ЦПК України, а саме доповнити нормою, що «ухвала суду про забезпечення позову підлягає негайному виконанню, проте набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги ухвала, якщо її не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом» [80, с. 70]. На думку науковця, це аргументовано тим, що негайне виконання ухвали суду першої інстанції відразу після її оголошення не означає, що вона набрала законної сили.

Однак, з такою позицією можна не погодитися, враховуючи положення чинного законодавства та процесуальну природу ухвал про забезпечення позову.

Відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства, ухвали суду, в тому числі й ухвали про забезпечення позову, набувають законної сили негайно після їх проголошення, якщо інше не передбачено процесуальним кодексом (стаття 261 ЦПК України) [244]. Такий підхід сприяє оперативності процесуального реагування, що є надзвичайно важливим для забезпечення прав та інтересів сторін у цивільному процесі. Водночас, це відповідає загальним принципам процесуального права, зокрема принципу ефективності правосуддя.

Натомість судові рішення, що вирішують справу по суті, набувають законної сили лише після закінчення строку для подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо така скарга не була подана, або після остаточного розгляду справи апеляційним судом (стаття 273 ЦПК України) [244]. Це положення відображає природу судових рішень, які мають остаточний характер і встановлюють визначені права та обов'язки учасників процесу.

Таким чином, ухвали суду мають допоміжний та проміжний характер, що полягає у забезпеченні умов для подальшого розгляду справи по суті. Це підтверджується також тим, що такі ухвали можуть бути спрямовані на забезпечення негайного виконання певних процесуальних дій, які необхідні для досягнення кінцевої мети судового провадження. У зв'язку з цим, відступ від загального правила негайного набрання законної сили ухвалами суду про забезпечення позову не є необхідним, оскільки процесуальне законодавство не передбачає винятків для ухвал про забезпечення позову.

Запропонована ідея про те, що ухвали про забезпечення позову мають набирати законної сили лише після закінчення строку на апеляційне оскарження або після їх перегляду апеляційним судом, суперечить загальному підходу цивільного процесуального права, закріпленому в ЦПК України. Такий підхід може призвести до невиправданих затримок у реалізації процесуальних прав учасників справи, що не відповідає принципу ефективності правосуддя.

Враховуючи вищезазначене, дотримання загального правила негайного набрання законної сили ухвалами суду про забезпечення позову є виправданим з точки зору правової доктрини та забезпечує належний баланс між правами сторін на оскарження та необхідністю ефективного правозастосування в межах цивільного судочинства.

Важливим питанням виконання ухвали суду про забезпечення позову є ознайомлення учасниками судового процесу з такою ухвалою. Так, відповідно до частини другої статті 157 ЦПК України, суд одночасно з направленням примірника ухвали про забезпечення позову заявнику надсилає його для негайного виконання всім особам, на яких поширюються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також відповідним державним та іншим органам для вжиття необхідних заходів [244]. Тобто, суд забезпечує, щоб заявник отримав примірник ухвали про забезпечення позову одночасно з її постановленням. Це дозволяє заявнику бути поінформованим про заходи, які суд ухвалив для захисту його прав, та вжити необхідних дій для реалізації ухвали.

Проте, процесуальне законодавство не визначає конкретного строку, протягом якого суд зобов'язаний надіслати ухвалу заявнику, іншим учасникам справи та відповідним органам для негайного виконання. Відповідно до загального правила, передбаченого статті 272 ЦПК України, копії повного судового рішення вручаються учасникам справи негайно після його проголошення або протягом двох днів з дня складення повного тексту рішення, що в певних випадках може зумовити затримку в реалізації ухвали про забезпечення позову [244].

З іншого боку, для ухвали про заміну одного заходу забезпечення позову іншим законодавець передбачив більш чіткий та обмежений строк надсилання – «невідкладно після набрання такою ухвалою законної сили» (частина шоста статті 156 ЦПК України) [244]. Враховуючи, що згідно з статтею 261 ЦПК України, ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, суд зобов'язаний невідкладно надіслати примірник такої ухвали для виконання [244]. Логічно було б застосувати аналогічний підхід і до ухвали про забезпечення позову, адже її негайне виконання є критично важливим для належного захисту прав та законних інтересів заявника.

Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне внести зміни до процесуального закону. Пропонуємо викласти частину другу статті 157 ЦПК України в такій редакції: «Примірник ухвали про забезпечення позову невідкладно після набрання нею законної сили надсилається заявнику, всім особам, яких стосуються заходи забезпечення позову і яких суд може ідентифікувати, а також, залежно від виду вжитих заходів, направляється судом для негайного виконання відповідним державним та іншим органам для вжиття необхідних заходів».

Щодо надсилання ухвали особам, яких стосуються заходи забезпечення позову, то тут законодавець чітко передбачає, що ухвала про забезпечення позову має бути направлена всім особам, на яких поширюються ухвалені заходи. Такими особами можуть бути, наприклад, треті особи, що мають у своєму розпорядженні активи відповідача, банківські установи або інші суб'єкти, які повинні вжити конкретних заходів для виконання ухвали. Суд зобов'язаний направити ухвалу всім особам, яких можна ідентифікувати і на яких поширюються заходи забезпечення позову. Це вимагає від суду точного встановлення таких осіб на підставі наданих заявником даних або інших доступних відомостей. Ухвала про забезпечення позову також направляється відповідним державним органам або іншим установам, які повинні вжити заходів для забезпечення виконання ухвали, наприклад: органи державної виконавчої служби (ухвала Полтавського районного суду Полтавської області від 01 лютого 2022 року у справі № 545/3933/21) [229], судновласнику, капітану та адміністрації морського порту, в межах зони нагляду якого перебуває судно, на яке накладається арешт морського судна, Державній прикордонній службі України та Державній міграційній службі України (ухвала Ленінського районного суду міста Кіровограда від 22 травня 2017 року у справі № 405/2616/17) [222] або інші органи, що мають повноваження вжити заходів забезпечення.

На нашу думку, направлення ухвали заявнику, особам, на яких поширюються заходи забезпечення, а також відповідним органам дозволяє уникнути зволікань і забезпечує захист прав та законних інтересів особи, на користь якої вжиті заходи забезпечення позову. Одночасне направлення всім зацікавленим особам та органам

сприяє належному виконанню ухвали і запобігає можливим зловживанням та порушенням закону.

Розглянемо особливості виконання ухвал суду про забезпечення позову у вигляді арешту морського судна. Як встановлено частиною третьою статті 157 ЦПК України, ухвала суду про арешт морського судна є підставою для затримання судна або обмеження його пересування в порту, де воно знаходиться або до якого прямує, до моменту скасування заходів забезпечення позову у вигляді арешту судна. Після вручення копії ухвали про арешт судна капітану порту, філії Адміністрації морських портів України, відповідним органам Державної прикордонної служби України та митним органам, ці органи зобов'язані вжити заходів для унеможливлення виходу арештованого судна з порту [244].

Таким чином, після вручення копії ухвали відповідним особам та органам, зазначеним у законі, на них покладається обов'язок негайно забезпечити затримання судна. Ефективне виконання ухвали про арешт судна вимагає тісної координації між адміністрацією порту, прикордонною службою та митними органами. Така взаємодія є ключовою для запобігання спробам відповідача вивести судно з-під юрисдикції суду та забезпечує належне виконання ухваленого рішення.

Своєчасне виконання ухвали про арешт морського судна є критично важливим для забезпечення позову. Якщо судно буде затримане вчасно, це запобігає можливості відповідача уникнути правових наслідків і гарантує, що судове рішення буде виконане належним чином.

Особи, відповідальні за невиконання ухвали про забезпечення позову, підлягають відповідальності, передбаченій законодавством (частина четверта статті 157 ЦПК України) [244]. Відповідальність за невиконання ухвали про забезпечення позову може бути різною, в тому числі і в рамках виконавчого провадження, а також мати наслідком притягнення до кримінальної відповідальності. Законодавство встановлює чіткі рамки для притягнення до відповідальності осіб, які умисно чи через недбалість не виконали ухвалу суду.

Так, відповідно до статті 75 Закону України «Про виконавче провадження», у разі невиконання без поважних причин у встановлений виконавцем строк рішення,

що зобов'язує боржника виконати певні дії виконавець виносить постанову про накладення штрафу на боржника – фізичну особу у розмірі 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на посадових осіб – 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на боржника – юридичну особу – 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та встановлює новий строк виконання [155]. До таких дій може відноситися і застосування заходів забезпечення позову, передбачених частиною першою статті 150 ЦПК України (наприклад, встановленням обов'язку вчинити певні дії, у разі якщо спір виник із сімейних правовідносин, зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту тощо).

Умисне невиконання ухвали суду, відповідно до статті 382 Кримінального Кодексу України, є кримінальним правопорушенням, що тягне за собою кримінальну відповідальність. Залежно від суб'єкта правопорушення та обставин його вчинення, кримінальний закон передбачає відповідальність у вигляді штрафу, позбавлення волі, а також позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років [60]

Відповідальність за невиконання судових ухвал є важливим елементом правової системи, що забезпечує належне виконання судових рішень та підтримання правопорядку. Вона стимулює учасників процесу до сумлінного виконання своїх обов'язків і запобігає можливим зловживанням та порушенням прав інших осіб. Встановлення відповідальності за невиконання ухвал суду має кілька важливих наслідків:

1) захист прав особи, в інтересах якої вжиті заходи забезпечення позову: забезпечення виконання ухвал суду є ключовим для захисту прав і законних інтересів зазначених осіб та реалізації судового рішення;

2) підтримання правопорядку: суворі санкції за невиконання ухвал стимулюють учасників процесу та інших осіб дотримуватись правових норм, що сприяє підтриманню правопорядку;

3) попередження порушень: наявність відповідальності за невиконання ухвал попереджає можливі порушення з боку осіб, які можуть намагатися уникнути виконання судових рішень.

Важливим питанням в межах даного розділу дослідження є строки виконання заходів забезпечення позову, оскільки саме в межах такого строку має виконуватися ухвала суду про забезпечення позову. На нашу думку, є логічним, що така ухвала має виконуватися та мати чинність протягом всього етапу розгляду цивільної справи в суді, в рамках якої подавалась заява про забезпечення позову, до прийняття рішення та набрання ним законної сили. Тобто, ухвала про забезпечення позову є чинною та має виконуватися протягом розгляду справи судом першої та апеляційної інстанції до моменту прийняття рішення по справі та вступу його в законну силу. Водночас ЦПК України визначає, що після ухвалення судового рішення на користь позивача, забезпечувальні заходи залишаються чинними протягом дев'яноста днів з моменту набрання рішенням законної сили (частина сьома статті 158 ЦПК України) [244].

Отже, чинне законодавство зазначає, що заходи забезпечення позову, як тимчасові заходи, спрямовані на збереження стану справ до остаточного вирішення судом справи, залишаються в силі протягом дев'яноста днів після набрання рішенням законної сили. Цей період надається для забезпечення виконання рішення та попередження можливих дій відповідача, що можуть ускладнити або зробити неможливим виконання судового рішення. Важко сказати, чим керувався законодавець визначаючи саме такий строк після набрання рішенням законної сили. Вважаємо, що такий строк не є доцільним, оскільки може порушувати права позивача, у випадку прийняття рішення на його користь. Так, якщо предметом позову було нерухоме майно (позови про визнання права власності, поділ спільної власності, спадкові справи тощо), а обраним заходом забезпечення позову було, наприклад, заборона відчуження цього майна, то позивачеві важко буде вчиняти будь-які дії з таким майном, на яке в реєстрі прав на нерухоме майно буде накладено така заборона, і доведеться чекати ще 90 днів до моменту, коли заходи забезпечення позову, визначені ухвалою суду будуть діяти відповідно до частини сьомої статті 158 ЦПК України. Звісно, процесуальне законодавство цією ж частиною сьомою статті

158 ЦПК України передбачає можливість скасування заходів забезпечення позову раніше за мотивованим клопотанням будь-якої з сторін. З одного боку, можливість скасування заходів забезпечення за мотивованим клопотанням забезпечує гнучкість та адаптивність правового регулювання до конкретних обставин справи, що є важливим для справедливого судочинства. Але з іншого, це створює додаткове навантаження на судову систему та на сторони процесу, що на нашу думку, не відповідає вимогам принципів цивільного судочинства, які забезпечують своєчасність судового захисту.

Сучасний розвиток цивільного процесу в більшості країн характеризується оптимальним балансом між процесуальною активністю учасників справи та суду. На сьогоднішній день, окрім класичної змагальності, важливе значення має і процесуальна економія, що направлена на виконання завдання своєчасності та доцільності вибору процесуальних засобів, які спрямовані на оптимізацію процедури з розгляду справ, економію матеріальних витрат учасників процесу. Цивільний процес пов'язує темпоральні межі із забезпеченням вимог оперативності, швидкості, концентрації та процесуальної економії. Ці поняття визначають роль та значення процесуальних строків у механізмі правового регулювання процесуальних правовідносин та пов'язані із забезпеченням завдання своєчасного судового захисту, передбаченого статтею 2 ЦПК України [57, с. 14].

Слід зазначити, що в європейських країнах широко застосовуються публічно-правові методи судового захисту, які спрямовані на підвищення значущості суду та покладання на сторони обов'язків щодо сприяння ефективному проведенню процесу (принцип концентрації). Принцип концентрації процесу включає: зосередження доказового матеріалу, тобто подання до суду першої інстанції всіх необхідних доказів, що забезпечують правильний та своєчасний розгляд і вирішення справи у визначені законом строки, враховуючи можливі обмеження на прийняття нових доказів на наступних етапах у суді першої чи апеляційної інстанції; зосередження процесуальних дій, які учасники процесу здійснюють добросовісно та відповідно до вимог процесуального законодавства на конкретній стадії процесу у строки, встановлені законом або судом [8, с. 13].

При цьому, на думку деяких науковців, однієї лише концентрації недостатньо для забезпечення своєчасного розгляду і вирішення справи, оскільки повне і правильне встановлення обставин без затягування процесу можливе лише через баланс між різними принципами. Як приклади процесуальних засобів, які сприяють скороченню тривалості національного цивільного судочинства, можна навести заочне та наказне провадження, спрощене позовне провадження, заміну неналежного відповідача, об'єднання позовних вимог, закриття провадження у справі, можливість припинення зловживання правом, а також інші процедури, які спрямовані на обмеження темпоральних рамок судочинства. Ці засоби не обмежуються лише концентрацією доказового матеріалу, але підпорядковуються принципу процесуальної економії. І сюди ми можемо віднести саме питання щодо дії ухвали суду про забезпечення позову після прийняття рішення та вступу його в законну силу.

На нашу думку, визначення 90 денного терміну в частині сьомій статті 158 ЦПК України та можливість його скорочення тільки шляхом подачі заяви до суду про скасування заходів забезпечення, не відповідає принципу процесуальної економії, тому що вимагає від учасників судового процесу додаткових дій. Такими діями для сторін є подання вмотивованого клопотання про скасування заходів забезпечення позову, а це, в свою чергу, призводить до витрат часу, іноді додаткових витрат на оплату послуг адвоката/юриста для складання такого клопотання, часу очікування на розгляд його судом. Для суду, це також несе додаткове навантаження, оскільки він має розглянути клопотання та винести ухвалу. Слід зазначити, що ЦПК України, не визначає строк розгляду таких клопотань, вважається, що розгляд має бути у розумні строки, але при цьому, враховуючи перевантаженість суддів, можна чекати доволі довго.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що слід внести зміни до частини сьомої статті 158 ЦПК України та встановити більш скорочені строки дії заходів забезпечення позову, а також надати можливість суду, в залежності від конкретних обставин, встановити інші строки дії таких заходів забезпечення позову, виклавши її в наступній редакції: «7. У разі ухвалення судом рішення про задоволення позову заходи забезпечення позову продовжують діяти протягом тридцяти днів з дня

набрання вказаним рішенням законної сили, якщо судом не буде встановлено у відповідному рішенні інший строк.

Заходи забезпечення позову можуть бути скасовані за вмотивованим клопотанням учасника справи».

Такий підхід забезпечить справедливий розподіл судового захисту між сторонами, знизить ризик зловживання правами на стадії виконання рішення, а також буде відповідати принципам процесуальної економії, оперативності та швидкості цивільного процесу.

Процесуальним законодавством по-іншому визначено порядок і строки виконання ухвали про забезпечення позову у разі відкриття виконавчого провадження за заявою позивача (стягувача) (частина восьма статті 158 ЦПК України). Згідно з цією нормою, заходи забезпечення не будуть автоматично скасовані після строку, визначеного частиною сьомою статті 158 ЦПК України, якщо ініційовано виконавче провадження, а продовжуватимуть діяти до повного виконання судового рішення. Такий підхід забезпечує додаткові гарантії для позивача (стягувача) у процесі виконання судового рішення. Встановлюється чіткий механізм продовження дії забезпечувальних заходів до моменту повного виконання рішення, що є важливим для забезпечення справедливості та ефективності судового процесу.

З точки зору дослідження питань строків виконання ухвали суду про забезпечення позову, законодавче закріплення автоматичного скасування заходів забезпечення позову при прийнятті рішення про повну відмову у задоволенні позову та інших випадках, відмінних від рішення про задоволення позову, є виправданим. Так, відповідно до частини дев'ятої статті 158 ЦПК України, якщо позов залишено без розгляду, провадження у справі закрито або суд повністю відмовив у задоволенні позову, суд у своєму рішенні зазначає про скасування заходів забезпечення позову [244].

Ця норма чітко визначає випадки, коли суд має зазначити у своєму рішенні про скасування заходів забезпечення позову:

- позов залишено без розгляду;
- провадження у справі закрито;

- суд ухвалив рішення про повну відмову у задоволенні позову.

Запропонований підхід забезпечує правову визначеність щодо правового режиму забезпечувальних заходів у випадку несприятливого для позивача розвитку спору, відновлюючи початкове становище (статус-кво) для відповідача, а відтак гарантує справедливість та поновлення порушених прав і обов'язків сторін. Відповідно до ч. 10 ст. 158 ЦПК України, заходи забезпечення позову залишаються чинними до моменту набрання законної сили відповідним судовим рішенням або ухвалою [244]. Такий підхід сприяє стабільності правовідносин, ефективній реалізації права на оскарження судового рішення та унеможливорює зловживання процесуальними правами учасників процесу, спрямоване на безпідставне припинення дії цих заходів.

Висновки до Розділу 2

У другому розділі детально проаналізовано передумови, підстави та способи забезпечення позову, порядок розгляду судами відповідних заяв та особливості виконання ухвал про забезпечення позову, на підставі чого сформовано такі висновки.

1. Підставами для забезпечення позову є реальна загроза невиконання або ускладнення виконання майбутнього рішення суду. Способи забезпечення позову, передбачені статтею 150 ЦПК України, мають бути співмірними із заявленими вимогами та обґрунтованими. Суди повинні ретельно перевіряти наявність підстав для застосування забезпечувальних заходів та їх відповідність принципу пропорційності.

2. Заяви про забезпечення позову розглядаються судом протягом двох днів без повідомлення учасників справи, що забезпечує оперативність захисту прав позивача. Однак, у разі неможливості судді розглянути заяву про забезпечення позову у встановлений строк (через хворобу, відрядження тощо), законодавство не передбачає механізму призначення іншого судді. Це може призвести до порушення строків розгляду та негативно вплинути на права позивача. Пропонується внести зміни до

статті 153 ЦПК України, передбачивши можливість призначення іншого судді у таких випадках.

3. Важливим процесуальним моментом є дотримання вимог до заяви про забезпечення позову та електронна реєстрація тих учасників, для яких за процесуальним законом передбачена обов'язково реєстрація електронного кабінету. Недотримання вимог статті 151 ЦПК України або відсутність реєстрації електронного кабінету для обов'язкових категорій осіб є підставою для повернення заяви без розгляду. Впровадження електронного судочинства сприяє прискоренню процесу, але вимагає від учасників процесу уважності до процесуальних норм.

4. Арешт морського судна застосовується лише щодо морських вимог і має специфічний порядок. Виявлено проблеми з виконанням таких ухвал через відсутність у законодавстві механізму автоматичного звільнення судна з-під арешту у разі надання відповідачем належної гарантії або внесення коштів на депозит суду. Пропонується внести зміни до ЦПК України, зокрема до статті 156, передбачивши, що у разі надання відповідачем належної фінансової гарантії або внесення коштів на депозит суду в сумі, визначеній судом, морське судно автоматично звільняється з-під арешту. Такі зміни відповідатимуть міжнародній практиці та забезпечить баланс інтересів сторін.

5. Ухвала про забезпечення позову є виконавчим документом і підлягає негайному виконанню. Проте на практиці виникають проблеми з її виконанням через невідповідність вимогам до виконавчих документів та затримки у надсиланні ухвал відповідним органам. На нашу думку, доцільно внести зміни до статті 157 ЦПК України, чітко встановивши вимоги до змісту ухвали про забезпечення позову, зокрема обов'язковість зазначення всіх реквізитів, передбачених для виконавчих документів. Також пропонується встановити обов'язок суду невідкладно після винесення ухвали направляти її заявнику, особам, на яких поширюються заходи забезпечення, та відповідним органам для негайного виконання.

6. Чинне законодавство України передбачає відповідальність за невиконання судового рішення. Вважаємо, що необхідно забезпечити неухильне дотримання цих

приписів та притягнення винних осіб до відповідальності, що сприятиме дотриманню законності та ефективному захисту прав позивача.

7. ЦПК України встановлює 90-денний строк дії заходів забезпечення позову після набрання рішенням законної сили, що може бути надмірним і спричиняти певні процесуальні труднощі. У зв'язку з цим, пропонується внести зміни до частини сьомої статті 158 ЦПК України, скоротивши строк дії заходів забезпечення позову після набрання рішенням законної сили до 30 днів. Також потрібно надати суду дискреційні повноваження встановлювати інший строк залежно від обставин справи. Це відповідатиме принципу процесуальної економії та зменшить необхідність додаткових процесуальних дій з боку учасників справи.

8. Виявлені проблеми свідчать про потребу внесення змін до ЦПК України щодо чіткого визначення порядку та строків виконання ухвал про забезпечення позову, враховуючи особливий характер цих ухвал та необхідність оперативного реагування. Це передбачає розроблення спеціальних процедур їх виконання, включаючи механізми, які дозволять уникнути затримок та зловживань, зокрема автоматизацію процесів виконання та електронну взаємодію між судом і виконавчими органами. Водночас необхідно внести зміни до статті 371 ЦПК України, передбачивши скорочені строки розгляду апеляційних скарг на ухвали про забезпечення позову, що запобігатиме затягуванню процесу та можливим зловживанням процесуальними правами.

Підсумовуючи, незважаючи на існуюче законодавче регулювання, на практиці виникають труднощі, пов'язані з процедурою розгляду заяв про забезпечення позову, виконанням ухвал та дотриманням строків. Запропоновані зміни до ЦПК України спрямовані на підвищення ефективності судового захисту шляхом усунення правових прогалин та забезпечення оперативності судочинства, забезпечення правової визначеності для учасників процесу, що сприятиме дотриманню принципу верховенства права, запобігання зловживанням процесуальними правами шляхом встановлення чітких правил та скорочення строків розгляду процесуальних документів.

РОЗДІЛ 3. ЗАХИСТ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ З ОГЛЯДУ НА ПРОЦЕДУРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СТАЛОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

3.1. Процесуальні засоби захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із вжиттям заходів забезпечення позову, в цивільному судочинстві

Забезпечення позову є ключовим інструментом у цивільному судочинстві, що дозволяє захистити права та законні інтереси осіб, які звернулися до суду за їх захистом, як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи. Водночас, заходи забезпечення позову можуть створювати значні наслідки для осіб, стосовно яких вони застосовуються. Це зумовлює необхідність розробки ефективних механізмів захисту прав та законних інтересів таких осіб. У цьому підрозділі буде детально розглянуто різні способи захисту, які надаються процесуальним законодавством України для осіб, щодо яких вжиті заходи забезпечення позову.

Стаття 150 ЦПК України визначаючи заходи забезпечення позову містить такі, що виживаються не лише до відповідача, а також до інших осіб. Зокрема, відповідно до вказаної норми, позов забезпечується: накладенням арешту на майно та (або) грошові кошти, що належать або підлягають передачі або сплаті відповідачеві і знаходяться у нього чи в інших осіб (пункт 1 частина перша статті 150 ЦПК України); заборорою іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві чи виконувати щодо нього інші зобов'язання (пункт 3 частини першої статті 150 ЦПК України) [244].

Крім того, Конституційний Суд України у рішенні від 31 травня 2011 року у справі № 1-18/2011 дійшов до висновку, що інститут забезпечення позову передбачає можливість захисту особою порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Разом з тим, у Кодексі встановлено систему захисту прав особою, щодо якої застосовано заходи забезпечення позову. Складовими такої системи є: співмірність видів забезпечення позову із заявленими позивачем вимогами; можливість суду вимагати від позивача забезпечити його вимогу заставою;

відшкодування особі збитків, завданих забезпеченням позову; право на апеляційне оскарження ухвали суду щодо забезпечення позову. Аналіз зазначених положень Кодексу дає підстави для висновку, що законодавець збалансував права особи, яка ініціює питання про застосування заходів забезпечення позову, так і особи, щодо якої такі заходи застосовано [188].

З наведеного вбачається, що процесуальний закон надаючи суду можливість вживати заходи забезпечення позову до відповідачів та інших осіб, зобов'язує його при вирішенні питання про вжиття таких заходів дотримуватися принципу пропорційності, створює систему захисту прав особи, щодо якої застосовано заходи забезпечення позову.

Захист прав та законних інтересів відповідача й осіб, стосовно яких застосовано заходи забезпечення позову, є цілеспрямованою діяльністю, що виникає у межах правового конфлікту в позовному провадженні. Ця діяльність обумовлюється процесуальними діями позивача та становить природну протидію з метою збереження власних прав та законних інтересів. Відповідно, можна констатувати, що захист зазначених суб'єктів є реактивним за своїм характером, оскільки постає як процесуальна відповідь осіб, які не ініціювали спір. Потреба відповідача та осіб, щодо яких вжито заходи забезпечення позову, у захисті їх прав та законних інтересів є виправданою реакцією на існуючий правовий конфлікт.

За результатом аналізу чинного ЦПК України можна дійти до висновку, що процесуальний закон визначає для осіб, стосовно яких вжиті заходи забезпечення позову, перелік процесуальних способів захисту прав та законних інтересів. Такий перелік утворює певну систему, яка спрямована забезпечити рівність усіх учасників судового процесу.

Отже, ЦПК України передбачає наступні способи захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із вжиттям заходів забезпечення позову: скасування заходів забезпечення позову, зустрічне забезпечення, заміна одного виду забезпечення позову іншим, оскарження ухвали про забезпечення позову, відшкодування збитків, спричинених забезпеченням позову. Викладені способи захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із вжиттям заходів забезпечення позову, будуть

дослідженні у даному підрозділі дисертаційного дослідження, окрім «відшкодування збитків, спричинених забезпеченням позову», який буде предметом дослідження в окремому підрозділі.

Питання скасування заходів забезпечення позову регулюється статтею 158 ЦПК України. Згідно з частинами першою та четвертою вказаної статті суд може скасувати заходи забезпечення позову з власної ініціативи або за вмотивованим клопотанням учасника справи. За результатами розгляду клопотання про скасування заходів забезпечення позову, вжитих судом, постановляється ухвала [244].

Скасування заходів забезпечення позову має на меті приведення сторін у первісний стан, тобто до стану, який існував до постановлення ухвали про забезпечення позову. Наслідком скасування заходів забезпечення позову є зняття всіх обмежень накладених на підставі ухвали про забезпечення позову.

Правовий висновок Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, сформований у постанові від 04 серпня 2021 року у справі № 760/18551/18, підтверджує наведене. Суд касаційної інстанції зазначив, що забезпечувальні заходи застосовуються та скасовуються судом шляхом ухвалення процесуального рішення – ухвали. Наслідком скасування заходів забезпечення позову є зняття всіх обмежень, встановлених забезпеченням позову, зустрічного забезпечення – повернення грошових коштів, внесених на депозитний рахунок суду, особі, яка здійснила зустрічне забезпечення. Суд одночасно скасовує як ухвалу про забезпечення позову, так і ухвалу про зустрічне забезпечення, якщо особа, за заявою якої застосовані заходи забезпечення позову, не виконує вимоги суду щодо зустрічного забезпечення у визначений судом строк [135].

У правовій доктрині недостатньо уваги приділяється підставам для скасування заходів забезпечення позову за клопотанням учасника справи. Втім, В.М. Кравчук, О.І. Угриновська зазначають, що суд вправі скасувати вид забезпечення позову по будь-якій справі, яка знаходиться в його провадженні, коли відпаде потреба в ньому або в забезпеченні позову взагалі. Також, суд може скасувати забезпечення позову у зв'язку зі зміною умов, що існували на момент постановлення ухвали про забезпечення позову [91, с. 458].

Разом з тим, Д.Д. Луспенник та Н.Ю. Сакара, стверджують, що у разі встановлення судом факту зловживанням позивачем права на подання заяви про забезпечення позову, тоді таку заяву суд може залишити без розгляду, а якщо такий факт буде встановлений після задоволення заяви про забезпечення позову, то це є підставою для скасування заходів забезпечення позову [76].

На нашу думку, підстави для скасування заходів забезпечення позову за клопотанням учасника справи можна узагальнити таким чином:

1) відсутність обґрунтованості заходів забезпечення позову: якщо учасник справи доведе, що заходи забезпечення позову були вжиті без достатніх підстав або що відсутній ризик невиконання рішення, суд може скасувати ці заходи;

2) непропорційність заходів: якщо заходи забезпечення позову виявляються надмірними або не відповідають обґрунтованій потребі у захисті прав позивача, за клопотанням учасника справи такі заходи можуть бути скасовані;

3) зміна обставин: якщо обставини, які були підставою для вжиття заходів забезпечення позову, зазнали змін, це може стати підставою для скасування таких заходів;

4) зловживання процесуальним правом: якщо буде встановлено, що заходи забезпечення позову були вжиті на підставі заяви, яка подавалася з метою зловживання процесуальними правами, це може бути підставою для їх скасування;

5) невиконання зустрічного забезпечення позивачем: якщо позивач не виконує вимоги щодо зустрічного забезпечення, суд скасує заходи забезпечення позову.

На підтвердження наведеного узагальнення підстав для скасування заходів забезпечення позову за клопотанням учасника справи доцільно навести наступні ухвали судів першої інстанції:

- Самарський районний суд міста Дніпропетровська у справі № 205/2575/19 постановив ухвалу від 21 січня 2020 року, в якій зазначив: «суд вважає слушними доводи третьої особи ОСОБА_4 з приводу того, що квартира відносно якої застосовано заходи забезпечення позову є спільної сумісною власністю, оскільки була придбана у шлюбі та за згодою позивача (а. с. 5, 71, 72), а тому відповідач не зможе відчужити дану квартиру без згоди позивача, що в свою чергу свідчить про те,

що ризик невиконання рішення суду по даній справі був відсутній». Суд першої інстанції вказаною ухвалою скасував раніше вжиті заходи забезпечення позову [232];

- Подільський районний суд міста Києва в ухвалі від 23 вересня 2022 року у справі № 758/18361/21 оцінивши предмет спору у цій справі, принципи співмірності, пропорційності, статус відповідача, як суб'єкта підприємницької діяльності та використання у ній відповідного нерухомого майна, яке належить йому на праві приватної власності, права та законні інтереси учасників справи, негативні наслідки, які можуть настати у зв'язку із подальшою заборороною використовувати власність, дійшов до висновку, що заява представника відповідача про скасування заходів забезпечення позову підлягає задоволенню, оскільки на даний час застосування таких заходів є непропорційним та може призвести до істотного порушення прав особи [228];

- Зарічний районний суд міста Суми ухвалою від 09 березня 2023 року у справі № 591/7134/21 скасував заходи забезпечення позову через зміну обставин: позивач відмовився від позову про визначення місця проживання дитини [217];

- Київський районний суд міста Одеси встановив, що у провадженні суду знаходилась цивільна справа № 947/23536/23, яка за складом учасників, підставами та предметом позову абсолютно ідентична даній справі. Суд констатував зловживання позивачем своїми процесуальними правами, у зв'язку з чим постановив ухвалу про скасування заходів забезпечення позову (ухвала від 23 квітня 2024 року у справі № 947/10418/24) [220];

- Ленінський районний суд міста Харкова ухвалою від 27 січня 2022 року у справі № 642/326/22 скасував заходи забезпечення позову, тому що позивач не виконав вимоги ухвали про зустрічне забезпечення [223].

Варто звернути увагу на те, що відмова у скасуванні забезпечення позову не перешкоджає повторному зверненню з таким самим клопотанням при появі нових обставин, що обґрунтовують необхідність скасування забезпечення позову [242, с. 107]. Викладене можна пояснити тим, що розглядаючи повторно клопотання учасника справи про скасування забезпечення позову з тими самими обставинами, які вже були предметом розгляду попереднього клопотання, суд не може ухвалити інше

рішення, окрім як відмову у задоволенні такого клопотання. Це обумовлено тим, що суд обмежений у своїх дискреційних повноваженнях попереднім рішенням і відсутністю нових обставин, які могли б обґрунтувати необхідність скасування забезпечення позову.

Така позиція підтверджується відомим положенням з римського права *res judicata* (лат. «вирішена справа»), відповідно до якого остаточне рішення правомочного суду, яке вступило в силу, є обов'язковим для сторін і не може переглядатися [136]. Тому, якщо обставини, на яких ґрунтується клопотання, не змінилися, суд повинен дотримуватися свого попереднього рішення. Однак, у разі появи нових обставин, що мають суттєве значення для справи, суд може відступити від свого попереднього рішення і скасувати заходи забезпечення позову.

У цьому контексті слід також звернути увагу на позиції науковців щодо компетенції судів у питаннях скасування забезпечення позову. Однією з таких позицій є думка О.О. Лабань, яка стверджує, що суд першої інстанції, що розглядає спір, може лише скасувати заходи забезпечення, а не ухвалу, що може бути оскаржена лише в апеляційному порядку [70, с. 157].

Важко не погодитися з таким твердженням, оскільки питання щодо скасування ухвали про забезпечення позову належить до компетенції суду апеляційної інстанції під час перегляду такого судового рішення. Суд першої інстанції, в свою чергу, оцінюючи позицію учасника справи в клопотанні про скасування заходів забезпечення позову та подані до нього докази, приймає рішення про скасування чи відмову у скасуванні заходів забезпечення позову.

Подання клопотання про скасування забезпечення позову, в якому заявник просить суд скасувати саме ухвалу про забезпечення позову, а не заходи забезпечення позову, може стати підставою для відмови у задоволенні такого клопотання. Наприклад, Чутівський районний суд Полтавської області у справі № 550/757/14-ц ухвалою від 04 грудня 2019 року відмовив заявнику у задоволенні клопотання, зазначивши: «у поданій заяві заявник просить скасувати безпосередньо ухвалу суду про забезпечення позову, що не відноситься до компетенції суду першої інстанції, який може тільки скасувати заходи забезпечення позову. Натомість скасування

ухвали про забезпечення позову здійснюється за наслідками її апеляційного оскарження» [235].

Разом з тим, деякі суди першої інстанції постановляють ухвали про скасування ухвали про забезпечення позову, а не ухвали про скасування заходів забезпечення позову. Це, на нашу думку, є неправильним з вищеописаних причин. Зокрема, Богодухівський районний суд Харківської області ухвалою від 20 листопада 2020 року у справі № 613/1005/20 скасував свою ухвалу від 30 жовтня 2020 року в частині забезпечення позову, оскільки позивач не вніс на депозитний рахунок суду в якості зустрічного забезпечення 30 000 грн [209].

Водночас, не всі особи, щодо яких судом вжиті заходи забезпечення позову, мають процесуальну можливість подати клопотання про скасування заходів забезпечення позову. Так, процесуальний закон передбачає, що суд може скасувати заходи забезпечення позову з власної ініціативи або за вмотивованим клопотанням учасника справи. У справах позовного провадження учасниками справи є сторони та треті особи. При цьому, стаття 150 ЦПК України визначає, що суд може вжити заходи забезпечення позову не лише щодо відповідача, а й також щодо інших осіб [244].

Вважаємо, що до постановлення ухвали за результатами розгляду заяви про забезпечення позову в частині, що стосується особи, яка не є учасником справи, суд повинен залучити таку особу до справи в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача. Адже, у разі незалучення вказаної особи до справи й прийняття судом судового рішення, яке буде стосуватися її прав, свобод, інтересів чи обов'язків, відповідно до пункту 4 частини третьої статті 376 ЦПК України таке судове рішення буде обов'язково скасовано судом апеляційної інстанції [244].

Втім, трапляються випадки постановлення судами ухвал про забезпечення позову, в яких вирішується питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі. Наприклад, Херсонський міський суд Херсонської області ухвалою від 22 лютого 2019 року у справі № 766/3371/19 задовольнив заяву про забезпечення позову, не залучивши до участі у справі осіб, права, законні інтереси та обов'язки яких зачіпляються забезпеченням позову [233].

Принагідно зазначаємо, що Херсонський апеляційний суд у даній справі, а саме в постанові від 17 квітня 2019 року «дійшов до висновку про порушення судом вимог процесуального закону під час вирішення питання про забезпечення позову, які не можуть бути усунені в ході апеляційного розгляду апеляційної скарги, а тому оскаржувана ухвала від 22 лютого 2019 року підлягає скасуванню, з передачею справи до суду першої інстанції для розгляду заяви позивача про забезпечення позову по суті» [152].

Звісно, особи, стосовно яких прийнято судові рішення та які не були залучені до участі у справі, мають право на подання апеляційної скарги. Проте така процедура є більш довготривалою (до 35 днів з дня надходження до суду апеляційної інстанції апеляційної скарги: 5 днів – відкриття апеляційного провадження та 30 днів – розгляд апеляційної скарги) та фінансово затратною (судовий збір за подання апеляційної скарги на ухвалу про забезпечення позову – від 0,2 до 1 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб).

У зв'язку з означеним, вбачаємо за доцільне внести зміни до частини першої статті 158 ЦПК України та викласти її в наступній редакції: «Суд може скасувати заходи забезпечення позову з власної ініціативи, за вмотивованим клопотанням учасника справи або особи, яка не брала участі у справі, якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки» [64, с. 385].

У разі внесення цих змін, якщо особа, яка не є учасником справи, але щодо прав, свобод, інтересів та (або) обов'язків якої суд вирішив питання в ухвалі про забезпечення позову, подасть клопотання про скасування заходів забезпечення позову, суд має наділити цю особу процесуальними правами та обов'язками, залучивши її до справи в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

Разом з тим, слід вказати на певну неузгодженість, яка існує між положеннями частини другої статті 149 та частини першої статті 53 ЦПК України. Оскільки забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, а треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення

підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Тобто, заходи забезпечення позову можуть вживатися на будь-якій стадії розгляду справи, а треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть бути залучені лише на її початкових стадіях.

Також, частина четверта статті 153 ЦПК України наділяє суд правомочністю, за умови, що наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, призначити розгляд такої заяви у судовому засіданні з викликом сторін.

Вважаємо, що частина четверта статті 153 ЦПК України не виправдано обмежує правомочність суду на виклик лише сторін у судові засідання, на якому буде вирішуватися питання про задоволення чи відмову у задоволенні заяви про забезпечення позову, тому що ця заява може стосуватися й інших учасників справи. Отже, процесуальний закон в цій частині потребує відповідних змін. Пропонуємо таку редакцію цієї норми: «У виняткових випадках, коли наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, суд може призначити її розгляд у судовому засіданні з викликом учасників справи».

При цьому, на нашу думку, у разі подання заяви про забезпечення позову до пред'явлення позову, суд позбавлений можливості призначити розгляд такої заяви у судовому засіданні з викликом сторін, адже до пред'явлення позову особа, яка подала заяву про забезпечення позову, та особа, щодо якої інша особа просить застосувати заходи забезпечення позову, ще не набули процесуальних статусів позивача та відповідача. Проведення зазначеного засідання до пред'явлення позову не відповідало б духу інституту забезпечення позову, основною засадою якого є оперативність: вжиття заходів забезпечення позову до того моменту, як відповідач та (або) інша особа дізнаються про подання до суду позову.

Слід відзначити, що суд першої інстанції наділений процесуальною можливістю залучити третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, якщо позивач подав до суду заяву про забезпечення позову вже на стадії судового розгляду по суті – повернувшись до підготовчого провадження. Верховний

Суд неодноразово вказував на таку процесуальну можливість суду. Так, у постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05 жовтня 2022 року у справі № 204/6085/20 зазначено, що за наявності певних обставин суд першої інстанції може прийняти рішення про повернення до стадії підготовчого провадження після його закриття для вчинення тих чи інших процесуальних дій, які можуть бути реалізовані лише на стадії підготовчого провадження [137].

Втім, якщо справа розглядається за правилами спрощеного провадження, вже відбулося перше судове засідання і позивач подає до суду заяву про забезпечення позову, тоді суд першої інстанції фактично позбавлений можливості виконувати приписи ЦПК України щодо залучення третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, до початку першого судового засідання. В описаному випадку, суд повинен керуватися тим, що наслідок незалучення такої особи, за умови подання нею апеляційної скарги, призведе до скасування судом апеляційної інстанції відповідного судового рішення. Таким чином, суду першої інстанції потрібно залучати третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не дивлячись на те, що подібне залучення порушуватиме приписи частини першої статті 53 ЦПК України. Наведене свідчить про необхідність внесення змін до процесуального закону в описаній частині, а саме додати до частини третьої статті 53 ЦПК України абзац наступного змісту: «Якщо суд під час розгляду заяви про забезпечення позову встановить, що вимоги заяви про забезпечення позову стосуються прав та обов'язків осіб, що не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору».

Наступний спосіб захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із вжиттям заходів забезпечення позову, який буде розглянуто у даному підрозділі дисертаційного дослідження, є зустрічне забезпечення.

Так, 15 грудня 2017 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким було внесено суттєві зміни до ЦПК України. Новелою

ЦПК України стало зустрічне забезпечення, що регулюється нормами глави 10 «Забезпечення позову» розділу I «Загальні положення».

Зустрічне забезпечення є одним із способів захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних із вжиттям заходів забезпечення позову, тому потребує окремої уваги.

ЦПК України не містить визначення «зустрічного забезпечення», зміст цього правового інституту можна розкрити виходячи з частини першої статті 154 Кодексу, відповідно до якої суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення) [244].

Таким чином, процесуальний закон встановлює мету застосування зустрічного забезпечення позову – забезпечення відшкодування потенційних збитків відповідачу.

Виходячи з положень частини другої статті 154 ЦПК України, слід зробити висновок, що зустрічне забезпечення не є самостійним інститутом цивільного процесу, а похідним від забезпечення позову, оскільки може застосовуватися лише в тому випадку, якщо суд вирішив чи вирішує питання про забезпечення позову.

Викладене дає підстави стверджувати, що зустрічне забезпечення за своїм змістом є складовою частиною інституту забезпечення позову, тобто фактично є його субінститутом.

На думку Д.Д. Луспеника, наслідком розвитку цивільного процесуального законодавства була суттєва модифікація інституту забезпечення позову, а фактично створення абсолютно нового процесуального інституту – забезпечувальних заходів. Підтвердженням цієї думки є розміщення у попередній редакції ЦПК України норм про «забезпечення позову» та «види забезпечення позову» у межах інституту позову в розділі III кодексу «Позовне провадження». Натомість в чинному ЦПК України цей процесуальний інститут виведено з розділу «Позовне провадження» і розміщено в розділі «Загальні положення». Зустрічне забезпечення – по суті це гарантія відшкодування можливих для відповідача збитків. Цей субінститут цивільного процесу є безумовним прогресом для всієї системи забезпечувальних заходів. Він має на меті забезпечити певний баланс сторін і нейтралізувати можливі негативні

наслідки, які можуть виникнути в результаті застосування судом забезпечувальних заходів [77].

У свою чергу, Н.С. Алексєєва визначає зустрічне забезпечення особливим інститутом процесуального права, покликаним забезпечити певний баланс інтересів сторін і нейтралізувати можливі негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті прийняття судом забезпечувальних заходів, а також визначеними процесуальним законом заходами осіб, що беруть участь у справі, спрямовані на захист відповідача від недобросовісних дій позивача в процесі забезпечення позову, які гарантують відшкодування можливих для відповідача збитків, заподіяних забезпеченням позову [3, с. 45].

При цьому, Л.А. Островська визначає зустрічне забезпечення як інститут цивільного процесу та механізм, що покликаний захистити права особи, щодо якої вжито заходи щодо забезпечення позову [96, с. 39].

У навчальному посібнику з цивільного процесу за загальною редакцією В.А. Кройтора зустрічне забезпечення розглядається як спосіб гарантування відшкодування можливих збитків, які можуть бути завдані стороні процесу (відповідачу) забезпечувальними заходами [15, с. 202].

Крім того, у підручнику з цивільного процесуального права України за загальною редакцією Гетманцева О. В. зазначено, що найбільшою новелою інституту забезпечення позову стало зустрічне забезпечення (стаття 154 ЦПК), яке спрямоване на захист прав та інтересів відповідача, який може постраждати від недобросовісних позивачів. Інститут зустрічного забезпечення регламентується і міжнародно-правовими актами. Зокрема, в доповіді Асоціації міжнародного права «Про забезпечувальні заходи в міжнародному цивільному процесі» вказано, що суд повинен мати повноваження вимагати від позивача гарантії відшкодування збитків відповідачу чи третій стороні, які можуть виникнути в результаті застосування забезпечувальних заходів [240, с. 33].

Отже, зустрічне забезпечення – це процесуальний субінститут, що передбачає надання судом вимоги до особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків, які можуть бути спричинені забезпечувальними

заходами особам, щодо яких вжиті такі заходи. Цей субінститут спрямований на захист прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжиті заходи забезпечення позову, від можливих недобросовісних дій позивача, що полягає в забезпеченні відновлення попереднього стану, який існував у нього до забезпечення позову. Зустрічне забезпечення є складовою частиною інституту забезпечення позову і може застосовуватися лише в разі, коли суд вирішує питання про забезпечення позову.

Перед розглядом окремих аспектів зустрічного забезпечення доцільно навести узагальнену характеристику цього субінституту, надану А.І. Коцюрбою: 1) належність до попередніх видів забезпечення позову; 2) застосування лише у випадку забезпечення позову; 3) цільова спрямованість – захист інтересів відповідача та збереження «статус-кво» сторін; 4) право на його застосування належить виключно суду, окрім випадків, коли суд зобов'язаний його застосувати; 5) має співмірний характер із заходами забезпечення позову та з розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову [59, с. 10].

З огляду на приписи частини першої статті 154 ЦПК України, слід зробити висновок, що законодавець обмежив процесуальну можливість суду вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків іншій особі (не відповідачу), які можуть бути спричинені забезпеченням позову.

Разом з тим, у інших положеннях ЦПК України зустрічне забезпечення позову гарантує захист також й іншим особам, чиї права або охоронювані законом інтереси були порушені забезпеченням позову.

Варто наголосити на тому, що формулювання, яке вживається в частині першій статті 154 ЦПК України, носить характер припущення: «забезпечити відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення)», а формулювання, які містяться в частині другій статті 155 та частині першій статті 159 ЦПК України, носять констативний характер: «іншою особою, права або охоронювані законом інтереси якої порушено вжиттям заходів забезпечення позову», «інша особа, чиї права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову».

Не дивлячись на те, що пояснення зустрічного забезпечення, яке наводиться в частині першій статті 154 ЦПК України, носить обмежений характер дії щодо кола суб'єктів його застосування (в цій нормі йдеться виключно про відповідача), в інших положеннях ЦПК України зустрічне забезпечення стосується як відповідача, так й інших осіб, чиї права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову.

Враховуючи те, що заходи забезпечення позову можуть застосовуватися як до відповідача, так і до інших осіб, відтак, ці особи у рівнозначній мірі перетерпівають негативні наслідки вжиття заходів забезпечення позову незалежно від їх процесуального статусу.

Так, в якості прикладу необхідно послатися на ухвалу Жовтневого районного суду міста Харкова від 28 вересня 2023 року у справі № 639/4978/23, якою було заборонено особі, яка не є стороною у даній справі й навіть учасником справи, та її представникам відчужувати у будь-який спосіб або передавати транспортний засіб у користування іншим особам [212]. Якщо гіпотетично уявити, що ця особа займається діяльністю, пов'язаною зі здачею транспортних засобів в оренду, то вжиття щодо неї зазначеного заходу забезпечення позову очевидно призведе до недоотримання нею відповідного доходу, тому така особа повинна набувати право на застосування зустрічного забезпечення за її клопотанням.

Вважаємо, що недоцільно передбачати можливість зустрічного забезпечення для інших осіб лише у випадку фактичного порушення їх прав та законних інтересів забезпеченням позову. На нашу думку, дія субінституту зустрічного забезпечення повинна поширюватися на всіх осіб, стосовно яких вжитті заходи забезпечення позову незалежно від їх процесуального статусу. У зв'язку з цим, слід внести зміни до частини першої статті 154 ЦПК України та викласти її в такій редакції: «Суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача або іншої особи, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення)».

Слід зазначити, що в ЦПК України термін «клопотання про зустрічне забезпечення» згадується лише один раз у частині шостій статті 154, де зазначається:

«Питання застосування зустрічного забезпечення вирішується судом в ухвалі про забезпечення позову або в ухвалі про зустрічне забезпечення позову. Якщо клопотання про зустрічне забезпечення подане після застосування судом заходів забезпечення позову, питання зустрічного забезпечення вирішується судом протягом десяти днів після подання такого клопотання» [244].

Проте з наведеної норми не випливає чітке розуміння того, хто має право на подання клопотання про зустрічне забезпечення та на якому етапі процесу це можна здійснити. У зв'язку з тим, що забезпечення позову може стосуватися не лише відповідача, а й інших осіб, доцільно внести відповідні зміни до процесуального законодавства. Пропонується доповнити частину шосту статті 154 ЦПК України положенням такого змісту: «Особа, стосовно якої вжиті заходи забезпечення позову, має право звернутися до суду на будь-якій стадії розгляду справи із заявою про зустрічне забезпечення». Ця зміна чітко визначатиме суб'єктний склад осіб, що мають право на подання такої заяви, та сприятиме забезпеченню процесуальної рівності учасників справи.

Окрім того, між учасниками справи спостерігається певна асиметрія: ЦПК України не передбачає обов'язку сплачувати судовий збір за подання клопотання про зустрічне забезпечення. Водночас, як уже зазначалося у підрозділі 2.1, за подання заяви про забезпечення позову заявник повинен сплатити судовий збір, розмір якого визначається підпунктом 4 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір» [167].

Варто відзначити, що Закон України «Про судовий збір» передбачає ставки судового збору за подання позовних заяв, апеляційних та касаційних скарг, а також за подання окремих видів заяв. Втім, у положеннях згаданого закону відсутнє встановлення ставки судового збору за подання клопотання.

З огляду на викладене, справедливим було б передбачити однаковий розмір судового збору для учасників процесу: як для особи, яка звертається до суду із заявою про забезпечення позову, так і для особи, яка звертається до суду із заявою про зустрічне забезпечення. Такий підхід забезпечить процесуальний баланс між

учасниками справи, а також слугуватиме стримуючим фактором проти подання необґрунтованих заяв про зустрічне забезпечення.

У зв'язку з цим, необхідно передбачити уніфікацію термінології в процесуальному законодавстві та Законі України «Про судовий збір». Доцільно замінити термін «клопотання про зустрічне забезпечення» на «заява про зустрічне забезпечення» по всьому тексту ЦПК України. Це забезпечить відповідність термінології законодавства та сприятиме більш чіткому та логічному правозастосуванню.

Також звертаємо увагу на положення частини сьомої статті 154 ЦПК України: «В ухвалі про забезпечення позову або про зустрічне забезпечення зазначаються розмір зустрічного забезпечення або інші дії, що повинен вчинити заявник у порядку зустрічного забезпечення» [244].

Ця норма є нелогічною та свідчить про недоліки юридичної техніки, оскільки термін «заявник» вживається в невідповідному контексті. Заявник – це особа, за результатом розгляду заяви або клопотання якої суд вживає певні заходи або вчиняє певні дії. Якщо суд постановив ухвалу про зустрічне забезпечення на підставі клопотання відповідача, то покладати обов'язок вчинення певних дій слід на особу, за заявою якої були вжиті заходи забезпечення позову, а не на заявника, тобто не на ту особу, яка подала відповідне клопотання про зустрічне забезпечення.

Таким чином, вважаємо, що є потреба у внесенні змін частини сьомої статті 154 ЦПК України, виклавши її в такій редакції: «В ухвалі про забезпечення позову або про зустрічне забезпечення зазначаються розмір зустрічного забезпечення або інші дії, що повинна вчинити особа, за заявою якої були вжиті заходи забезпечення позову, у порядку зустрічного забезпечення» [63, с. 514].

Зауважуємо, що ЦПК України, на відміну від заяви про забезпечення позову, не передбачає процесуальних вимог до оформлення клопотання про зустрічне забезпечення.

Так, перша частина статті 151 ЦПК України встановлює вимоги щодо форми та змісту заяви про забезпечення позову, а частина десята статті 153 ЦПК України визначає, що у разі недотримання цих вимог заява повертається заявнику [244].

Чинною редакцією процесуального закону до клопотання про зустрічне забезпечення встановлюються загальні вимоги як до форми та змісту письмової заяви, клопотання, заперечення, які передбачені статтею 183 ЦПК України.

Проте, враховуючи специфіку субінституту «зустрічного забезпечення» означені загальні вимоги є недостатнім правовим регулюванням, тому, на нашу думку, слід встановити більш чіткі процесуальні вимоги до клопотання про зустрічне забезпечення:

- 1) найменування суду, до якого подається клопотання;
- 2) номер справи, прізвище та ініціали судді (суддів);
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) заявника, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта (для фізичних осіб – громадян України), номери засобів зв'язку, адресу електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету;
- 4) предмет позову, захід забезпечення позову, який застосований судом до особи, яка подає клопотання;
- 5) вид і розмір зустрічного забезпечення, який необхідно застосувати;
- 6) обставини, якими обґрунтовується необхідність застосування зустрічного забезпечення;
- 7) орієнтовний розрахунок прогнозованих збитків, які можуть бути завдані забезпеченням позову;
- 8) інші відомості, потрібні для зустрічного забезпечення.

Також, за аналогією з заявою про забезпечення позову, необхідно включити до ЦПК України норму про те, що наслідком недотримання вимог форми та змісту до клопотання про зустрічне забезпечення є повернення його судом заявнику.

Варто зазначити, що ЦПК України детально регламентує процедуру розгляду заяви про забезпечення позову: встановлений строк розгляду, визначене загальне

правила розгляду – без повідомлення учасників справи, а також виключення з загального правила (виклик заявника для додаткових пояснень або доказів, у разі недостатності цього, суд може призначити судові засідання).

Викладена процесуальна модель безумовно є логічною, оскільки відповідає меті застосування заходу забезпечення позову – оперативне реагування суду на відповідну заяву, тому що без оперативного застосування заходу забезпечення позову може виникнути ситуація, яка істотно ускладнить чи унеможливить виконання рішення суду або ефективний захист порушених чи оспорюваних прав та/або інтересів позивача.

Однак, положення ЦПК України не містять достатньої регламентації щодо порядку розгляду клопотання про зустрічне забезпечення. Вважаємо за необхідне додати до ЦПК України положення про те, що клопотання про зустрічне забезпечення розглядається судом з повідомленням сторін, зазначивши, що неявка сторін не перешкоджає розгляду такого клопотання. Такі зміни унормують питання порядку розгляду клопотання про зустрічне забезпечення, унеможливають затягування процесу розгляду клопотання за ініціативою позивача щодо відкладення судового засідання з тих чи інших причин, а також забезпечать позивачу можливість висловлення своєї позиції з приводу зустрічного забезпечення.

Суддя Малиновського районного суду міста Одеси Мурзенко М.В. в науковій статті визначає загальні правила для застосування зустрічного забезпечення: застосування зустрічного забезпечення є правом, а не обов'язком суду, крім випадків, визначених частиною третьою статті 154 ЦПК України; заходи зустрічного забезпечення позову мають бути співмірними із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову [89, с. 70].

Позиція щодо дискреції суду на вирішення питання про застосування чи не застосування зустрічного забезпечення підтверджується непоодиноким практикою судів першої інстанції, зокрема:

- Запорізький районний суд Запорізької області розглядаючи клопотання про зустрічне забезпечення ухвалою від 04 квітня 2018 року у справі № 317/2219/17

відмовив у задоволенні такого клопотання, вказавши: «Таким чином, застосування зустрічного забезпечення є правом, а не обов'язком суду та може бути застосовано лише за наявності обґрунтованої можливості отримання відповідачем збитків у результаті забезпечення позову» [216];

- Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду постановою від 19 грудня 2018 року у справі № 331/5517/17 сформував правову позицію, за якою суд самостійно оцінює необхідність зустрічного забезпечення. За загальним правилом, вирішення цього питання має диспозитивний характер. Тобто реалізація заходів зустрічного забезпечення є правом суду, а не його обов'язком [138].

Водночас, частина третя статті 154 ЦПК України встановлює випадок, коли суд вже зобов'язаний застосувати зустрічне забезпечення: 1) позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові; або 2) суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові [244].

З окресленого питання Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду також висловлював свою позицію:

- «з урахуванням вимог частини третьої статті 154 ЦПК України вжиття заходів зустрічного забезпечення є не диспозитивним правом суду, а його обов'язком незалежно від майнового стану відповідачів» (постанова від 10 квітня 2019 року у справі № 753/2380/18-ц) [139];

- «позивач не має ні зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) на території України, ні наявного на території України майна у розмірі, достатньому для відшкодування можливих збитків відповідача. За таких обставин та приписів процесуального закону застосування зустрічного

забезпечення у цій справі є обов'язковим» (постанова від 17 квітня 2019 року у справі № 308/3824/16-ц) [121].

Дійсно, суд зобов'язаний застосовувати зустрічне забезпечення з урахуванням обставин справи, такі заходи повинні бути співмірними із заходами забезпечення позову, застосованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову. Разом з тим, закон не визначає жодних мінімальних та максимальних розмірів відповідної грошової суми [249, с. 114].

Процесуальний закон визначає, що зустрічне забезпечення, як правило, здійснюється шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі, визначеному судом. При цьому, є виключення з наведеного правила: якщо позивач з поважних причин не має можливості внести відповідну суму, зустрічне забезпечення також може бути здійснено шляхом: 1) надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення на визначену судом суму та від погодженої судом особи, щодо фінансової спроможності якої суд не має сумнівів; 2) вчинення інших визначених судом дій для усунення потенційних збитків та інших ризиків відповідача, пов'язаних із забезпеченням позову.

Згідно з частиною шостою статті 154 ЦПК України питання застосування зустрічного забезпечення вирішується судом в ухвалі про забезпечення позову або в ухвалі про зустрічне забезпечення позову. Якщо клопотання про зустрічне забезпечення подане після застосування судом заходів забезпечення позову, питання зустрічного забезпечення вирішується судом протягом десяти днів після подання такого клопотання [244].

Суд визначає строк для надання зустрічного забезпечення в ухвалі про забезпечення позову або в ухвалі про зустрічне забезпечення, який не може перевищувати десяти днів з дня постановлення відповідної ухвали, якщо інше не впливає зі змісту заходів зустрічного забезпечення.

Таким чином, максимальний строк на отримання зустрічного забезпечення особою, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову та яка звернулася до суду з клопотанням про зустрічне забезпечення, складає 20 днів (10 днів на розгляд клопотання та 10 днів на виконання ухвали).

При цьому, у законодавця є уніфікована позиція щодо строку розгляду судом клопотань про скасування заходів забезпечення позову та зустрічного забезпечення – п'ять днів з дня надходження такого клопотання до суду. Також, можна відстежити узагальнений підхід щодо строків розгляду питань пов'язаних з вжиттям заходів забезпечення позову та їх заміною (такі строки є доволі короткими).

Наведене не узгоджується з довготривалим очікуванням зустрічного забезпечення особою, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову. Вважаємо, що у цьому є прояв нерівності між заявником, який просить суд вжити заходи забезпечення позову, та особою, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову.

У зв'язку з цим, пропонуємо зменшити строк очікування для особи, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову, на отримання зустрічного забезпечення наступним чином: визначити строки розгляду клопотання про зустрічне забезпечення аналогічно до строків розгляду заяв про забезпечення позову або клопотань про скасування заходів забезпечення позову

На наш погляд, ще одним недоліком в субінституті «зустрічного забезпечення» є те, що відмова суду першої інстанції у застосуванні зустрічного забезпечення не оскаржується окремо від рішення суду [65, с. 666].

Так, пункт 5 частини першої статті 353 ЦПК України встановлює, що окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо зустрічного забезпечення або зміни чи скасування зустрічного забезпечення [244].

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 17 березня 2021 року у справі № 439/1347/19 підтримав раніше сформовану правову позицію, відповідно до якої ухвала суду першої інстанції про відмову у задоволенні клопотання про зустрічне забезпечення не може бути оскаржена в апеляційному порядку до ухвалення рішення суду по суті спору й окремо від цього рішення, тобто, оскарження такої ухвали в апеляційному порядку можливе разом з рішенням суду по суті спору [140].

Ми погоджуємося з тим, що наведена правова позиція Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду відповідає нормі процесуального закону, проте, сама

норма процесуального закону не відповідає принципам рівності сторін та пропорційності, оскільки у позивача є право на оскарження відмови суду першої інстанції у застосуванні заходу забезпечення позову.

Відтак, необхідно внести зміни в пункт 5 частини першої статті 353 ЦПК України та викласти його в такій редакції: «зустрічного забезпечення або зміни чи скасування зустрічного забезпечення, відмови у застосуванні зустрічного забезпечення» [56, с. 361].

Ще одним ефективним способом захисту прав та законних інтересів осіб у контексті заходів забезпечення позову є заміна одного виду забезпечення іншим. Процесуальне законодавство наділяє суд дискреційними повноваженнями здійснювати таку заміну за клопотанням учасника справи. Процедура реалізації цього повноваження врегульована статтею 156 ЦПК України, яка має назву «Заміна одного заходу забезпечення позову іншим».

В правовій доктрині є різне розуміння призначення заміни одного заходу забезпечення позову іншим.

Т.О. Тур, розглядаючи заходи забезпечення позову в адміністративному судочинстві з позиції ефективності, сформулював наступну позицію щодо заміни одного заходу забезпечення позову іншим: «З метою досягнення корисного ефекту застосування забезпечення позову допускається заміна одного заходу на інший за заявою. Ця заміна відбувається, якщо обраний захід не вирішує завдання забезпечення захисту прав і інтересів фізичних та юридичних осіб або є невідповідним та неспіввідносним порівняно з очікуваним розміром заподіяної шкоди, масштабами можливих порушень прав і законних інтересів осіб. Такий порядок дозволяє вносити зміни до правового становища сторін протягом усього судового процесу, якщо остаточне вирішення з якихось причин затягнулося» [204, с. 435].

П.П. Микуляк вважає заміну одного заходу забезпечення позову іншим одним із способів здійснення судом першої інстанції самоконтрольних повноважень. На його думку, судова помилка, що запускає механізм самоконтролю суду першої інстанції, характеризується тим, що її допускає суд в особі судді, який розглядає

цивільну справу; вона не дає можливості досягнути мети та завдань правосуддя в судових справах; виступає протиправним діянням; передбачає існування правових засобів її усунення в процесуальному порядку; можлива як в результаті винної, так і безвинної поведінки судді. Більшість судових помилок, які є підставою самоконтролю суду першої інстанції, виступають процесуальними правопорушеннями, де не вимагається встановлювати вину судді в їх скоєнні. ЦПК України містить немало випадків здійснення судом першої інстанції самоконтрольних повноважень унаслідок реалізації учасником справи своїх процесуальних прав: заміна одного заходу забезпечення позову іншим за клопотанням учасника справи, скасування судового наказу за заявою боржника тощо [86, с. 78].

В свою чергу, О.О. Лабань звертає увагу на те, що положення статті 156 ЦПК України не містить вказівки на коло тих суб'єктів, що мають право заявляти таке клопотання, вказуючи лише на учасника справи. З цього вона припускає, що заміна одних заходів забезпечення позову іншими може також бути визнано способом захисту відповідача від забезпечення позову [69, с. 87].

О.І. Антонюк також розглядає заміну одного заходу забезпечення позову іншим як процесуальний спосіб відновлення порушених під час забезпечення позову прав [6, с. 373].

В підручниках з цивільного процесуального права міститься більш узагальнена позиція щодо заміни одного заходу забезпечення позову іншим. Зокрема, у підручнику Львівського державного університету внутрішніх справ «Цивільний процес України» зазначено, що суд може за заявою однієї зі сторін, і зважаючи на пояснення другої сторони, допустити заміну одного способу забезпечення позову іншим. Така заміна необхідна як для позивача, який бажає ефективного задоволення вимог, так і для відповідача, який хоче зменшити попередній тягар забезпечення позову [243, с. 345].

На наш погляд, процесуальний закон, наділяючи суд дискреційними повноваженнями за клопотанням учасника справи здійснити заміну одного заходу забезпечення позову іншим, має на меті виконання двох цілей: 1) ефективний захист

порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів особи, за захистом яких вона звернулася до суду; 2) дотримання принципу пропорційності, враховуючи інтереси особи, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову.

Заміна одного заходу забезпечення позову іншим можна назвати процесуальним механізмом, який спрямований на забезпечення балансу інтересів учасників справи, що передбачає врахування не лише інтересів заявника, але й інтересів особи, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову. Це означає, що заміна одного заходу на інший повинна бути адекватною, співмірною та обґрунтованою, щоб не створювати надмірний тягар для особи, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову, водночас забезпечуючи ефективність захисту прав та законних інтересів особи, яка звернулася за їх захистом до суду.

При цьому, ми не вважаємо заміну одного заходу забезпечення позову іншим способом реалізації самоконтрольних повноважень судом першої інстанції внаслідок реалізації учасником справи своїх процесуальних прав. Радше вбачаємо в цьому спосіб захисту прав та законних інтересів особи, щодо якої вжиті заходи забезпечення позову, що здійснюється шляхом реалізації учасником справи свого диспозитивного права.

На підтвердження того, що заміна одного заходу забезпечення позову іншим, в першу чергу, є наслідком реалізації диспозитивного права учасника справи, а не способом реалізації самоконтрольних повноважень суду, слід навести правову позицію Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, який у постанові від 12 лютого 2020 року у справі № 138/1390/18 констатував, що суд за клопотанням учасника справи може допустити заміну одного заходу забезпечення позову іншим. Проте, апеляційний суд на власний розсуд без відповідного клопотання позивача змінив судові рішення, ухвалені з додержанням норм процесуального права. У зв'язку з цим, рішення суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню [141]. Отже, суд касаційної інстанції скасував постанову суду апеляційної інстанції, оскільки останній змінив один захід забезпечення позову на інший без відповідного клопотання учасника справи під час розгляду апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції про забезпечення позову.

Суд вирішує питання про заміну одного заходу забезпечення позову у судовому засіданні не пізніше наступного дня після надходження до суду відповідного клопотання учасника справи. Такий строк та форма розгляду питання є логічними, тому що дозволяють суду оперативно відреагувати на клопотання з можливістю заслухати думки інших учасників справи. Але залишається відкритим питанням щодо належного сповіщення судом учасників справи про призначене засідання.

Разом з тим, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 02 листопада 2020 у справі № 621/676/20 зробив висновок, що вирішення судом питання про заміну заходу забезпечення позову без проведення судового засідання є окремою підставою для скасування такого судового рішення [122].

Розгляд клопотання у судовому засіданні дозволяє забезпечити прозорість і об'єктивність процесу. Сторони мають можливість висловити свої аргументи, представити докази та дати пояснення. Це сприяє ухваленню обґрунтованого рішення, яке враховує інтереси всіх учасників справи.

Процедура розгляду клопотання включає кілька етапів: 1) надходження клопотання до суду; 2) призначення судового засідання на наступний день; 3) повідомлення сторін про дату і час засідання; 4) проведення судового засідання, під час якого сторони можуть надавати свої пояснення та докази; 5) ухвалення судового рішення.

Оперативний розгляд клопотань про заміну заходів забезпечення позову має велике значення для захисту прав сторін та ефективного правосуддя. Відповідні заходи забезпечення повинні бути адекватними та своєчасними, щоб не допустити виникнення додаткових ризиків та збитків для учасників процесу. Таким чином, вважаємо, що встановлення в частині другій статті 156 ЦПК України розгляду клопотань про заміну заходів забезпечення позову у короткий строк, є важливим інструментом для забезпечення оперативного та ефективного судового захисту прав учасників процесу.

За результатами розгляду клопотання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим, суд ухвалює відповідне рішення. Копії цієї ухвали надсилаються

учасникам справи не пізніше наступного дня після її прийняття (частина третя статті 156 ЦПК України) [244].

Як бачимо з аналізу цієї норми, при розгляді клопотання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим, суд зобов'язаний ухвалити відповідне рішення. Ця ухвала є процесуальним документом, який визначає подальший порядок забезпечення позову і має містити обґрунтування для заміни заходу забезпечення. Вказана вище норма закону встановлює також обов'язок суду надіслати копії ухвали учасникам справи не пізніше наступного дня після її постановлення. Це положення забезпечує оперативність інформування сторін про зміни в заходах забезпечення позову, що є важливим для дотримання принципів справедливості та рівності процесуальних прав.

Зміна судом одного заходу забезпечення позову іншим надає йому можливість змінити заходи зустрічного забезпечення. Це прямо передбачає абзац 2 частини третьої статті 156 ЦПК України. Втім, процесуальний закон не містить положень, що наведені обставини зумовлюють виникнення в учасника справи права на подання клопотання про зміну зустрічного забезпечення.

Однак, суди першої інстанції допускають виникнення права в учасника справи на подання заяви про зміну заходів зустрічного забезпечення за умови заміни заходів забезпечення позову. Зокрема, до такого висновку дійшов Жовтневий районний суд міста Маріуполя Донецької області в ухвалі від 04 квітня 2019 року у справі № 263/3522/16-ц [211].

Слід зазначити, що приписи процесуального закону не обмежують суд у здійсненні заміни одного заходу забезпечення позову іншим в межах одного виду забезпечення позову, визначеного частиною першою статті 150 ЦПК України. Наприклад, суд може накласти арешт на нежитлове приміщення відповідача, якщо раніше арешт був накладений на його житлові приміщення. Можливість у такий спосіб заміни заходів забезпечення позову підтверджена і практикою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, зокрема постановами від 04 грудня 2019 року у справі № 756/11258/17, від 11 грудня 2019 року у справі № 207/4524/18, від 27 серпня 2020 року у справі № 638/18499/18.

Така практика свідчить, що суди можуть допускати заміну заходів забезпечення, якщо відповідач пропонує альтернативні заходи, які забезпечують аналогічний або кращий рівень захисту прав позивача. Таким чином, заміна одного заходу забезпечення позову іншим є важливим процесуальним засобом для забезпечення справедливого та ефективного судового захисту, який враховує інтереси всіх учасників процесу.

При вирішенні питання про заміну одного заходу забезпечення позову іншим саме на заявника покладається обов'язок доведення необхідності такої заміни, здатності нового заходу забезпечити фактичне виконання рішення суду, його зв'язок із предметом позову та співмірність із заявленими позовними вимогами, з огляду на необхідність врахування інтересів інших учасників справи. Причому для заміни способу забезпечення позову за заявою відповідача вже не потрібна згода позивача, як того раніше вимагав процесуальний закон у попередній редакції.

Якщо суд застосовує заходи забезпечення позову, що стосуються стягнення грошових сум або майнових вимог у справах про порушення прав інтелектуальної власності, відповідач (чи інша особа) може самостійно забезпечити позов, шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошові кошти в розмірі вимог позивача або надавши банківську гарантію на відповідну суму (частина четверта статті 156 ЦПК України) [244]. Дана норма ЦПК спрямована на врегулювання ситуацій, коли судом застосовуються заходи забезпечення позову в справах, пов'язаних зі стягненням грошових сум або майнових вимог. Особливо це актуально в справах про порушення прав інтелектуальної власності, де часто виникає необхідність в оперативному та ефективному забезпеченні позову.

Законодавство передбачає, що відповідач або інша зацікавлена особа може самостійно забезпечити позов одним із двох способів: 1) внесення грошових коштів на депозитний рахунок суду. Такий спосіб забезпечення дозволяє гарантувати наявність необхідної суми для задоволення позовних вимог у разі прийняття рішення на користь позивача; 2) надання банківської гарантії. Цей варіант забезпечення позову передбачає отримання гарантії від банку на суму, що відповідає вимогам позивача.

Банківська гарантія визначає зобов'язання банку виплатити зазначену суму у разі відповідного рішення суду.

Наявність аналізованої норми надає відповідачу (іншій особі) можливість вибору найбільш зручного та вигідного способу забезпечення позову, що може бути важливим з огляду на фінансові можливості сторони та обставини конкретної справи. Крім того, це дозволяє уникнути додаткових обмежень і ризиків, пов'язаних із застосуванням інших заходів забезпечення позову.

Норма частини п'ятої статті 156 ЦПК України врегульовує ситуацію, коли відповідач може самостійно забезпечити позов у спосіб, визначений частиною четвертою статті 156 ЦПК України, а саме або шляхом несення грошових коштів на депозитний рахунок суду в розмірі вимог позивача або шляхом надання банківської гарантії на відповідну суму. Відповідно, суд має враховувати цей факт при прийнятті рішення про застосування або скасування заходів забезпечення позову.

Саме у разі, якщо відповідач надає суду документ, що підтверджує забезпечення позову одним із зазначених вище способів, це створює підстави для суду або відмовити у забезпеченні позову, або скасувати вже вжиті заходи, оскільки раніше вжиті заходи забезпечення позову є достатніми для захисту прав позивача. На нашу думку, самостійне забезпечення позову відповідачем забезпечує ефективний захист прав позивача, при цьому не обмежуючи надмірно відповідача.

Оскарження ухвали про заміну одного виду забезпечення іншим зупиняє виконання цієї ухвали. Такий припис міститься в статті 153 ЦПК України «Розгляд заяви про забезпечення позову». Ми не заперечуємо проти необхідності цього положення, але його розташування не сприяє пошуку пересічним громадянином, тому що зазначена стаття регулює питання розгляду заяви про забезпечення позову, тоді як стаття 156 ЦПК України стосується заміни одного заходу забезпечення іншим. З метою вдосконалення юридичної конструкції процесуального закону, вважаємо за доцільне перенести це положення до статті 156 ЦПК України.

Одним з основних способів захисту прав та законних інтересів особи, щодо якої суд вжив заходи забезпечення позову, є оскарження ухвали про забезпечення позову. Цей спосіб захисту прав та законних інтересів особи витікає з конституційних

положень, згідно з якими кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частини другої статті 55), забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення є основною засадою судочинства (пункт 8 частини другої статті 129) [55].

Конституційний Суд України з цього приводу констатував, що реалізацією права особи на судовий захист є можливість оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина [181].

При цьому, ЄСПЛ з прав людини неодноразово наголошував на тому, що якщо апеляційне оскарження існує в національному правовому порядку, держава зобов'язана забезпечити особам під час розгляду справи в апеляційних судах, в межах юрисдикції таких судів, додержання основоположних гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції, з урахуванням особливостей апеляційного провадження, а також має братись до уваги процесуальна єдність судового провадження в національному правовому порядку та роль в ньому апеляційного суду (див., наприклад, рішення у справі «Воловік проти України» від 06 грудня 2007 року) [176].

Разом з тим, в науковій доктрині розглядають як реалізацію принципу верховенства права забезпечення учасникам справи права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень. Таке право поширюється як на рішення по суті справи, так і на ухвали, в тому числі постановлені під час підготовки справи до розгляду, зокрема: пов'язані із забезпеченням позову та забезпеченням доказів; повернення заяви позивачеві (заявникові); відмови у відкритті провадження у справі; передачі справи на розгляд іншого суду; відмови поновити або продовжити пропущений процесуальний строк; призначення експертизи тощо. Отже, можливість апеляційного оскарження ухвал постановлених у процесі підготовки справи до розгляду є ефективним механізмом попередження порушень прав та інтересів учасників справи ще до ухвалення судом рішення по суті спору [13, с. 74].

В ЦПК України забезпечення права на апеляційний перегляд справи та на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом, визнається основною засадою цивільного судочинства. Так, в статті 17 процесуального закону розкривається суть зазначеної засади: «Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення. Не допускається касаційне оскарження судового рішення суду першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку» [244].

Доречно буде навести правову позицію Великої Палати Верховного Суду, яка відступила від правового висновку щодо застосування статті 389 ЦПК України, викладеного в ухвалах Касаційного цивільного суду від 14 лютого 2024 року у справі № 753/405/20 та від 16 лютого 2024 року у справі № 653/790/20 та зазначила, що «відповідно до положень статті 389 ЦПК України в касаційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення першої інстанції (крім судових рішень, визначених у частині третій цієї статті) або судові рішення в частині, які були предметом апеляційного перегляду, незалежно від того, за скаргою якого учасника судового провадження вони переглядалися. Якщо судові рішення першої інстанції або рішення в якійсь частині не переглядалися апеляційним судом, приписи пункту 1 частини першої статті 389 ЦПК України виключають можливість касаційного оскарження такого рішення або його відповідної частини» [107].

Такий висновок Великої Палати Верховного Суду є релевантним у випадку, коли особа, яка не брала участі у справі, але про права, свободи, інтереси чи обов'язки якої було вирішено питання в ухвалі про забезпечення позову, подає касаційну скаргу на таку ухвалу без участі її в апеляційному перегляді.

Право на оскарження забезпечення позову передбачається в ЦПК України як в розділі основних положень, так і в розділі про перегляд судових рішень. При цьому, в розділі основних положень уточняється, що оскарження ухвали про забезпечення позову не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає подальшому розгляду

справи. Відтак, такий припис поширює свою дію на апеляційне та касаційне провадження.

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 353 ЦПК України окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо забезпечення позову, заміни заходу забезпечення позову [244].

Процесуальний закон встановлює, що ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову після їх перегляду в апеляційному порядку можуть оскаржуватися у касаційному порядку.

Доцільно зазначити, що якщо суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви про забезпечення позову, а суд апеляційної інстанції за результатом розгляду апеляційної скарги скасував рішення першої інстанції та задовольнив заяву про забезпечення позову, тоді особа, чиї права та законні інтереси порушуються забезпечення позову, може оскаржити таку постанову до суду касаційної інстанції.

Звертаємо увагу на правову позицію Великої Палати Верховного Суду, за якою у касаційному порядку можуть окрім інших переглядатися ухвали суду апеляційної інстанції щодо забезпечення позову (тобто, як ухвали, якими задоволено заяву про забезпечення позову, так і ухвали, якими відмовлено у такому забезпеченні), а також постанови суду апеляційної інстанції, якими скасовано вжиті судом першої інстанції заходи забезпечення позову [105].

Строки розгляду апеляційної та касаційної скарг на ухвалу про забезпечення позову уніфіковані – вони становлять тридцять днів з дня постановлення ухвали про відкриття відповідного провадження. Однак, в межах апеляційного провадження, є можливість у виняткових випадках за клопотанням сторони продовжити строк розгляду справи не більш як на п'ятнадцять днів.

Звісно, загальні вимоги до судового рішення вказані в статті 263 ЦПК України: судові рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду [244]. Втім, спеціальні вимоги до ухвали про

забезпечення позову впливають із глави 10 ЦПК України про забезпечення позову, а також визначені в напрацюваннях науковців та практикою суду касаційної інстанції.

Слід погодитися з О.О. Колосовою, яка стверджує, що суд повинен ужити заходів щодо забезпечення позову не стосовно будь-яких заяв і клопотань, а лише тих, які належним чином обґрунтовані, коли невчинення заходів забезпечення може насправді в майбутньому утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. Відповідно до статті 151 ЦПК України, передбачено підстави, на основі яких особа може подати заяву про забезпечення позову, та час реалізації такого права [50, с. 63].

К.В. Гусаров вважає, що діяльність касаційного суду спрямована на забезпечення законності рішень суду першої та апеляційної інстанцій, на виправлення судових помилок, які вплинули на правосудність судової постанови. Законність судового рішення полягає як у дотриманні судом при винесенні рішення або ухвали норм матеріального та процесуального права, так і у належному тлумаченні норм права. При задоволенні заяви про забезпечення позову та винесенні ухвали суд повинен враховувати, що забезпечення позову можливе лише в разі достатньо обґрунтованого припущення про те, що невжиття заходів забезпечення може у майбутньому утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду [32, с. 62].

Н.М. Грабар не зупиняється лише на необхідності обґрунтованості припущення, що невжиття заходів забезпечення може у майбутньому утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду, як умова задля забезпечення позову, а також вказує на те, що заходи забезпечення позову обов'язково повинні бути співмірними із заявленими вимогами, не порушуючи прав протилежної сторони [27, с. 338].

Крім того, суд має перевірити аргументи заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів, враховуючи їх розумність, обґрунтованість та адекватність. Адекватність заходів забезпечення позову визначається їх відповідністю вимогам, які вони повинні захищати. Суд оцінює цю відповідність, зокрема, розглядаючи співвідношення прав та законних інтересів заявника з наслідками обмежень для

відповідача або інших осіб. Заявник повинен аргументувати необхідність вжиття відповідних заходів. Для цього достатньо довести наявність фактичних обставин та доказів, які виправдовують застосування конкретних заходів забезпечення позову (до подібного висновку дійшов Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду, зокрема у постановках від 04 травня 2022 року у справі № 570/2296/21, від 17 серпня 2022 року у справі № 361/3446/21, від 25 квітня 2024 року у справі № 278/1549/23, від 01 травня 2024 року у справі № 638/6777/23, від 09 травня 2024 року у справі № 405/6738/23).

Аналізуючи напрацювання науковців та практику Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду з цього питання, можна узагальнити дії, які повинен здійснити суд при вирішенні питання про забезпечення чи відмову у забезпеченні позову. По-перше, суд має встановити наявність дійсного спору між сторонами. По-друге, пересвідчитися, чи існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову. По-третє, з'ясувати обсяг позовних вимог та дані про відповідача або особу, щодо якої вживаються заходи забезпечення позову. По-четверте, визначити відповідність заходу забезпечення позову, який просить застосувати особа, котра звернулася з такою заявою, позовним вимогам. По-п'яте, здійснити оцінку доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з огляду на розумність, обґрунтованість і адекватність вимог заявника щодо забезпечення позову. І нарешті, по-шосте, врахувати інтереси не тільки позивача, а й інших осіб, права яких можуть бути порушені у зв'язку із застосуванням відповідних заходів. Невиконання судом цих спеціальних вимог може стати підставою для скасування ухвали про забезпечення позову судом апеляційної чи касаційної інстанції. На нашу думку, це зумовлює необхідність внесення змін до глави 10 ЦПК України з метою впровадження напрацьованих науковцями та судами спеціальних вимог до ухвали про забезпечення позову, що забезпечить єдину та передбачувану правозастосовну практику.

Вважаємо за необхідне навести декілька прикладів рішень судів апеляційної інстанції для підтвердження викладеного:

- Миколаївський апеляційний суд постановою від 14 липня 2020 року у справі № 489/2221/20 скасував ухвалу Ленінського районного суду міста Миколаєва від 22 травня 2020 року про забезпечення позову. Суд встановив, що обраний позивачем спосіб забезпечення позову не є співмірним із предметом спору, а матеріали справи не містять доказів щодо необхідності вжиття відповідних заходів забезпечення позову, окрім посилення позивача в заяві на потенційну можливість ухилення відповідача від виконання судового рішення без наведення відповідного обґрунтування [146];

- Харківський апеляційний суд постановою від 04 липня 2023 року у справі № 638/2983/23 скасував ухвалу Держинського районного суду міста Харкова від 13 квітня 2023 року про забезпечення позову, встановивши порушення судом першої інстанції принципів розумності, співмірності, норм процесуального права та неправильного застосування норм матеріального права [151].

Варто відзначити, що, оскарження ухвал про забезпечення позову є важливим механізмом захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжиті заходи забезпечення позову. Забезпечення можливості апеляційного та касаційного перегляду таких ухвал сприяє дотриманню принципу верховенства права та забезпечує справедливість судового процесу. Суд повинен ретельно оцінювати обґрунтованість заяв про забезпечення позову, враховуючи розумність, адекватність та обґрунтованість таких заходів. Це дозволяє уникнути порушення прав осіб, щодо яких вжиті заходи забезпечення позову, і забезпечити виконання судових рішень у майбутньому.

У цьому підрозділі були розглянуті різні процесуальні засоби захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжиті заходи забезпечення позову. Зокрема, проаналізовано аспекти скасування заходів забезпечення позову, зустрічного забезпечення, заміни одного виду забезпечення позову іншим та оскарження ухвали про забезпечення позову. Дослідження проведене у даному підрозділі дозволяє сформулювати наступний ряд висновків та пропозицій.

1. Скасування заходів забезпечення позову. Процесуальний закон передбачає можливість скасування заходів забезпечення позову з ініціативи суду або за

клопотанням учасника справи. Скасування таких заходів можливе у випадках відсутності обґрунтованості, непропорційності, зміни обставин, зловживання правом чи невиконання зустрічного забезпечення позивачем. Пропонується внести зміни: 1) до частини першої статті 158 ЦПК України, щоб надати право на подання клопотання про скасування заходів забезпечення позову особам, щодо яких застосовано такі заходи, але які не є учасниками справи; 2) внести зміни до частини третьої статті 53 ЦПК України, задля узгодженості положень частини першої статті 53 та частини другої статті 149 та ЦПК України, надавши суду повноваження залучати третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, під час розгляду заяви про забезпечення позову на будь-якій стадії судового провадження.

2. Зустрічне забезпечення. Цей субінститут є новелою в ЦПК України та спрямований на захист прав відповідача від можливих недобросовісних дій позивача. Сформульовано визначення «зустрічне забезпечення» – це процесуальний субінститут, що передбачає надання судом вимоги до особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків, які можуть бути спричинені забезпечувальними заходами особам, щодо яких вжиті такі заходи.

Запропоновано внести зміни до частини першої статті 154 ЦПК України для розширення можливостей застосування зустрічного забезпечення не лише до відповідача, але й до інших осіб, чиї права можуть бути порушені забезпеченням позову.

Рекомендується встановити однаковий розмір судового збору для осіб, що подають заяви про забезпечення позову та зустрічне забезпечення, а також замінити термін «клопотання» на «заява» по всьому тексту ЦПК України.

Пропонується внести зміни до частини сьомої статті 154 ЦПК України та викласти її в такій редакції: «В ухвалі про забезпечення позову або про зустрічне забезпечення зазначаються розмір зустрічного забезпечення або інші дії, що повинна вчинити особа, за заявою якої були вжиті заходи забезпечення позову, у порядку зустрічного забезпечення».

Також пропонується встановити більш чіткі процесуальні вимоги до клопотання про зустрічне забезпечення та зменшити строки розгляду таких клопотань.

Обґрунтовано потребу внесення змін до пункту 5 частини першої статті 353 ЦПК України задля надання процесуальної можливості оскаржувати відмову у задоволенні заяви про зустрічне забезпечення.

3. Заміна одного виду забезпечення позову іншим. Процесуальний закон надає суду можливість замінити один вид забезпечення позову іншим за клопотанням учасника справи. Це дозволяє забезпечити гнучкість і ефективність захисту прав та законних інтересів учасників справи на різних стадіях судового процесу. Пропонується вдосконалити юридичну конструкцію процесуального закону, в частині внесення змін до статей 153, 156 ЦПК України, з метою покращення пошуку відповідних положень пересічним громадянином.

4. Оскарження ухвали про забезпечення позову. Оскарження ухвали про забезпечення позову є важливим механізмом захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких застосовано такі заходи. Пропонується внести зміни до глави 10 ЦПК України для впровадження спеціальних вимог до ухвали про забезпечення позову, розроблених на основі наукових досліджень та судової практики. Це забезпечить єдину та передбачувану правозастосовну практику, а також надасть чіткі підстави для апеляційного та касаційного оскарження ухвал про забезпечення позову.

3.2. Відшкодування збитків учасникам процесу, завданих забезпеченням позову

Відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, є одним із способів захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжито заходи забезпечення позову. Цей спосіб відрізняється від інших способів захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжито заходи забезпечення позову, тим, що права та законні інтереси зазначених осіб вже порушені забезпеченням позову, і таке порушення призвело до заподіяння збитків. Рішення суду, яким завершено розгляд справи, опосередковано підтверджує, що забезпечувальні заходи були вжиті для забезпечення позову, який не підлягав задоволенню. Тому у цих осіб виникає право на відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, звідки випливає, що наведений спосіб має компенсаторний характер. Реалізація цього права особою, якій було завдано збитки внаслідок заходів забезпечення позову, вжитих за ініціативою особи, яка звернулася до суду, має на меті відновити стан речей, що існував до подання зазначеної заяви. У разі неможливості такого відновлення постраждала особа повинна отримати належну компенсацію.

Для розкриття змісту поняття «збитки» необхідно врахувати положення частини другої статті 22 ЦК України, відповідно до якої збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі; 2) витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права; 3) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [241].

Т.Є. Крисань стверджує, що законодавець протиставляє збитки як одну форму відшкодування, натуральній формі – передання речі того ж роду та тієї ж якості, полагодження пошкодженої речі тощо. Крім того, тлумачення статті 623 ЦК України, що присвячена цінам, які мають бути враховані при обчисленні збитків, теж свідчить, що законодавець під збитками має на увазі грошову компенсацію. Відшкодування збитків завжди носить майновий характер і тим самим відрізняється від

відповідальності у сфері особистих немайнових відносин, яка може носити і немайновий характер [61, с. 13].

І.І. Митрофанов та Т.В. Гайкова підтримують висловлену позицію, на їх думку, поняття «школа» в законодавстві України є ширшим за поняття «збитки», оскільки перша може бути відшкодована і в грошовій формі, і в натурі, а збитки – лише в грошовій формі, тобто школа завжди включає в себе збитки [87, с. 199].

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 12 березня 2019 року у справі № 920/715/17 навела визначення терміну «збитки» – це об'єктивне зменшення будь-яких майнових благ сторони, що обмежує його інтереси, як учасника певних господарських відносин і проявляється у витратах, зроблених кредитором, втраті або пошкодженні майна, а також не одержаних кредитором доходів, які б він одержав, якби зобов'язання було виконано боржником [101].

Таким чином, збитки є матеріальним виразом нанесеної шкоди особі. Збитки охоплюють як реальні втрати, що сталися внаслідок знищення або пошкодження майна, чи які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, так і упущену вигоду, тобто доходи, які особа могла б реально отримати за звичайних обставин, якби її право та законні інтереси не були порушені.

Виходячи з положень статей 16, 22 ЦК України, відшкодування збитків можна розглядати як спосіб захисту цивільних прав та інтересів, а також як один із способів відшкодування майнової шкоди, оскільки майнова школа може ще відшкодовуватися в натурі [241].

Разом з тим, за стаття 225 Господарського кодексу України (ГК України) до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включається в тому числі і матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом [26].

Під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною (частина друга статті 224 ГК України) [26].

При цьому, стаття 20 ГК України визначаючи способи захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, на відміну від статті 16 ЦК України, не відокремлює відшкодування моральної (немайнової) шкоди від відшкодування збитків, а розглядає це як єдиний цілісний вираз.

З огляду на схожість норм процесуальних кодексів у частині відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, різниця у визначенні поняття збитків та способів судового захисту прав і законних інтересів у ЦК України та ГК України може призвести до необґрунтованого звуження права на відшкодування збитків учасника цивільного судочинства порівняно з учасником господарського судочинства.

Отже, з наведеними позиціями науковців можна частково погодитися, оскільки відшкодування збитків дійсно має грошовий характер, що відповідає суті збитків як виразу майнової шкоди. Однак, варто враховувати, що збитки не обмежуються лише майновою шкодою. Є випадки, коли шкода немайнового характеру, така як моральна шкода, також може бути компенсована у грошовій формі.

Наприклад, гудвіл (вартість ділової репутації) – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо. Вартість гудвілу не підлягає амортизації і не враховується під час визначення витрат платника податку, щодо активів якого виник такий гудвіл (підпункт 14.1.40. пункту 14.1. статті 14 ПК України) [100].

Це підтверджує можливість обчислення вартості ділової репутації, а отже, нанесення їй шкоди у зв'язку із забезпеченням позову слід вважати збитками, що зумовлює виникнення права у особи на відповідне відшкодування. У зв'язку з цим постає необхідність внесення змін до ЦПК України, зокрема, заміни вживаного словосполучення «відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення позову» на «відшкодування шкоди, завданої заходами забезпечення позову», що забезпечить належний захист прав та законних інтересів осіб, щодо яких застосовуються заходи забезпечення позову, у цивільному судочинстві [67, с. 323].

Порядок реалізації права відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, визначається статтею 159 ЦПК України. Згідно з частиною першою згаданої статті у випадку закриття провадження або залишення позовної заяви без розгляду з інших, ніж зазначені у частині першій статті 155 цього Кодексу підстав, або у випадку ухвалення рішення суду (третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу) щодо повної або часткової відмови у задоволенні позову відповідач або інша особа, чії права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, має право на відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, за рахунок особи, за заявою якої такі заходи забезпечення позову вживалися [244].

За результатами аналізу статей 155, 159, 255, 257 ЦПК України можна зробити висновок, що завершення розгляду справи на наступних підставах не зумовлює виникнення права у особи, чії права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову, встановленого статтею 159 ЦПК України:

1. Закриття судом провадження у справі, якщо: відсутній предмет спору; сторони уклали мирову угоду і вона затверджена судом; настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, яка була однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва; після відкриття провадження у справі між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

2. Залишення судом позову без розгляду, якщо між сторонами укладено угоду про передачу спору на вирішення до третейського суду, і від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання ним першої заяви щодо суті спору, надійшли заперечення проти вирішення спору в суді, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

Таким чином, необхідна сукупність наступних юридичних фактів та умов для виникнення у особи права на відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову: 1) вжиття судом заходів забезпечення позову на підставі заяви про

забезпечення позову; 2) завершення розгляду справи не на користь особи, яка подавала заяву про забезпечення позову (закриття провадження у справі, залишення позовної заяви без розгляду, повна або часткова відмова у задоволенні позову); 3) наявність збитків у особи, щодо якої були застосовано заходи забезпечення позову; 4) причинно-наслідкових зв'язок між застосованими заходами забезпечення позову та збитками.

Усталеною є практика Верховного Суду з приводу того, що для застосування такої міри відповідальності, як відшкодування шкоди, необхідною є наявність усіх елементів складу цивільного правопорушення, а саме протиправності поведінки, шкоди, причинного зв'язку між протиправною поведінкою та завданою шкодою, вини. За відсутності хоча б одного з цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає. При цьому доведення наявності і обґрунтування розміру шкоди покладається на позивача, який повинен довести, що заподіяна шкода сталася внаслідок неправомірних дій (бездіяльності) відповідача і тільки такі дії (бездіяльність) стали єдиною і достатньою причиною заподіяння шкоди; шкода є реальною; протиправна дія (бездіяльність) заподіювача шкоди є причиною, а шкода, якої завдано особі, – наслідком такої протиправної поведінки (див. зокрема постанову Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 червня 2024 року у справі № 707/2047/22) [142].

У науковій доктрині переважає думка, що для виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди необхідна наявність таких загальних умов: а) шкода; б) протиправність поведінки заподіювача шкоди; в) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника і її результатом – шкодою; г) вина заподіювача шкоди [7, с. 185].

Водночас, для виникнення зобов'язання щодо відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, немає необхідності доводити вину чи протиправність дій особи, яка зверталася із заявою про забезпечення позову. Це пов'язано з тим, що така особа могла дійсно вважати, що має право на судовий захист своїх прав та інтересів, і очікувати позитивного рішення на свою користь. Проте,

незалежно від результату, особа несе ризик можливих наслідків своїх процесуальних дій. Такий підхід відповідає принципу змагальності сторін у цивільному судочинстві.

С. А. Марцинкевич, розглядаючи питання відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову в адміністративному судочинстві, робить доречний висновок, що підстави, визначені процесуальним законом для відшкодування таких збитків, дозволяють стягнути збитки з особи навіть у випадках, коли дії ініціатора заходів забезпечення позову були правомірними і відсутня його вина у понесенні відповідачем або іншими пов'язаними особами збитків [83, с. 194].

Разом з тим, Г.С. Буга зауважує, що для відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, у процесуальному законі встановлені винятки із загального правила, встановленого нормами матеріального права, зокрема відшкодування таких збитків має здійснюватися незалежно від вини [17, 21].

Так, за загальним правилом, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, які порушують особисті немайнові права фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана їхньому майну, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її завдала (частина перша статті 1166 ЦК України). В свою чергу, частина четверта цієї статті встановлює, що шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках, передбачених цим Кодексом або іншим законом [241].

Вважаємо, що суд, розглядаючи позов про відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, повинен застосовувати положення частини четвертої статті 1166 ЦК України та статті 159 ЦПК України. Поєднання цих норм надає позивачу реальну можливість отримати компенсацію за збитки, завдані забезпеченням позову, і забезпечити відповідну сатисфакцію від заявника заходів забезпечення позову.

Варто зазначити, що зобов'язання особи, яка ініціювала застосування заходів забезпечення позову, що призвели до завдання збитків, не потребує класифікації на договірне чи позадоговірне. Незалежно від характеру відносин між сторонами спору, така особа, у разі завершення розгляду справи не на її користь, зобов'язана компенсувати завдані збитки особі (учаснику справи за первісним позовом). Це

обумовлено ризиком, який бере на себе особа, подаючи позов і забезпечуючи його відповідними заходами. Невиправдані очікування в результаті судового процесу створюють підставу для виникнення зобов'язання з відшкодування цієї шкоди.

Отже, у справах про відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, на відміну від інших справ про відшкодування шкоди, предмет доказування є більш вузьким, оскільки немає необхідності доводити протиправність дій заподіювача збитків та його вину. Особливість цієї категорії спорів полягає у тому, що до моменту подання позову про відшкодування збитків особа, як правило, вже отримує судові рішення, яке встановлює певні обставини, що мають преюдиційний характер і не підлягають повторному доведенню в іншому провадженні.

Збитки є обов'язковою підставою для виникнення у особи, якій вони були заподіяні внаслідок забезпечення позову, права на їх компенсацію. Водночас, у особи, за ініціативою якої були застосовані заходи забезпечення позову, що призвели до заподіяння збитків, виникає обов'язок щодо їх відшкодування, якщо судові рішення, яким завершено розгляд справи, було ухвалене не на користь ініціатора таких заходів.

Слід зазначити, що процесуальний закон не вимагає обов'язкового досудового врегулювання спору по даній категорії спорів. Особа має право безпосередньо звернутися до суду з відповідним позовом. Водночас виникає ситуація, коли суд змушений вирішувати спір про примусове виконання обов'язку з відшкодування збитків особою (заявником заходів забезпечення позову), яка навіть не здогадувалася про існування такого зобов'язання.

На наш погляд, якщо особа дізнавшись про своє зобов'язання з відповідного позову невідкладно виконує таке зобов'язання шляхом компенсації позивачу збитків, заподіяних забезпеченням позову, то суд, в свою чергу, повинен закривати провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України, тобто через відсутність предмета спору.

Натомість, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 15 листопада 2023 року у справі № 522/3680/22 сформував таку правову позицію: «Поняття «юридичного спору» має тлумачитися широко, виходячи з підходу Європейського суду з прав людини до тлумачення поняття «спір про право» (пункт 1

статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Зокрема, ЄСПЛ зазначає, що відповідно до духу Конвенції поняття «спору про право» має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення.

Логічно-граматичне тлумачення словосполучення «відсутність предмета спору» в контексті наведеної правової норми (пункт 2 частини першої статті 255 ЦПК України) дає підстави для висновку про те, що предмет спору має бути відсутній, тобто не існувати на час пред'явлення позову. Якщо предмет спору мав місце, але припинив своє існування (зник) після відкриття провадження у справі внаслідок тих чи інших обставин, зокрема у зв'язку з добровільним врегулюванням спору сторонами, виконанням відповідачем заявлених до нього вимог, фізичним знищенням предмета спору тощо, то провадження у справі не може бути закрите з наведеної правової підстави, оскільки вона полягає саме у відсутності предмета спору, а не у припиненні його існування (зникненні).

Якщо предмет спору став відсутній після відкриття провадження у справі, то залежно від обставин, що призвели до зникнення такого предмета, та стадії цивільного процесу, на якій він припинив своє існування, сторони мають цілий ряд передбачених законом процесуальних можливостей припинити подальший розгляд справи, зокрема шляхом залишення позову без розгляду, відмови від позову або від поданих апеляційних чи касаційних скарг, визнання позову відповідачем, укладення мирової угоди тощо» [143].

Наведена правова позиція Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду не відповідає раніше висловленій позиції Великої Палати Верховного Суду та Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду.

Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 26 червня 2019 року у справі № 13/51-04 зазначила: «4.12. Закриття провадження у справі – це форма закінчення розгляду господарської справи без прийняття судового рішення у зв'язку з виявленням після порушення провадження у справі обставин, з якими закон пов'язує неможливість судового розгляду справи.

4.13. Пунктом 2 частини першої статті 231 ГПК України встановлено, що господарський суд закриває провадження у справі, якщо відсутній предмет спору.

4.14. Господарський суд закриває провадження у справі у зв'язку з відсутністю предмета спору, зокрема у випадку припинення існування предмета спору (наприклад, сплата суми боргу, знищення спірного майна, скасування оспорюваного акта державного чи іншого органу тощо), якщо між сторонами у зв'язку з цим не залишилося неврегульованих питань.

4.15. Закриття провадження у справі на підставі зазначеної норми ГПК України можливе також у разі, коли предмет спору існував на момент виникнення останнього та припинив існування в процесі розгляду справи. Якщо ж він був відсутній і до порушення провадження у справі, то зазначена обставина зумовлює відмову в позові, а не закриття провадження у справі» [110].

Викладена позиція є релевантною до розгляду і вирішення цивільних спорів з огляду на те, що положення ГПК України та ЦПК України у цій частині є повністю ідентичними.

При цьому, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у постанові від 20 вересня 2021 року у справі № 638/3792/20, відступаючи від раніше сформованих висновків, зазначив, що закриття провадження у справі на підставі пункту 2 частини першої статті 255 ЦПК України можливе, якщо предмет спору був відсутній як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення судом першої інстанції судового рішення [115].

Таким чином, у разі виконання відповідачем зобов'язання щодо компенсації позивачу збитків, завданих забезпеченням позову, після подання відповідного позову, наслідком має бути закриття провадження у справі через відсутність предмета спору. Якщо ж позивач звернувся до суду з вимогою про стягнення цих збитків, незважаючи на те, що відповідач вже здійснив таку компенсацію, суд повинен відмовити позивачу у задоволенні позову.

Позивач перед звернення до суду з позовною вимогою про стягнення з відповідача збитків, завданих забезпеченням позову, повинен чітко визначити розмір вказаних збитків. До складу збитків входять: 1) втрати, які позивач зазнав у зв'язку зі

знищенням або пошкодженням речі; 2) витрати, які позивач зробив або мусить зробити для відновлення свого порушеного права; 3) доходи, які позивач міг би реально одержати за звичайних обставин, якби його право не було порушене (упущена вигода).

Ми погоджуємося з позицією Ю. Сульженко, за якою найбільш складним і майже не регламентованим є визначення розміру збитків у формі втраченої вигоди. Відповідно до позиції Верховного Суду втрачена вигода є не абстрактними доходами, а реальними, тобто тими, які б могли бути реально отримані; позивач має довести, що він міг і повинен був отримати визначені доходи, і тільки неправомірні дії відповідача стали єдиною і достатньою причиною, яка позбавила його можливості отримати прибуток [199, 26].

Ще здавна такі юристи як Гай, Ульпіан вказували, що «оцінюється не стільки пошкоджена річ, скільки інтерес. Мій інтерес, тобто те чого мені позитивно не вистачає і те, що я міг вигадати». В сферу дії слова «збитки» включаються не тільки порушення статики (тобто те, що є), але й динаміки майнового відношення. До 1922 року право на відшкодування упущеної («загубленої») вигоди не було закріплено в законах, однак реалізовувалася в сформованій судовій практиці за допомогою створення прецедентів у касаційних інстанціях. Порушення статики проявляється в дійсному збитку наявного майна. А порушення динаміки проявляється не відразу, а через певний проміжок часу й виражається в позбавленні «приросту» до існуючого майна. Причому цей «приріст» повинен бути у вигляді конкретного неотриманого доходу, а не абстрактного. У результаті неправомірних дій порушника втрачається реальна можливість отримання доходів у вигляді можливості придбання права власності [199, 25].

Незалежно від характеру правовідносин, основною метою стягнення упущеної вигоди з відповідача на користь позивача є не його збагачення, а отримання справедливої компенсації. Тому розрахунок упущеної вигоди повинен відповідати критеріям реальності та розумності. При оцінці такого розрахунку суд повинен встановити, чи дійсно особа, у разі невжиття заходів забезпечення позову щодо неї, отримала б цей дохід, чи не є це спробою незаконного збагачення за рахунок іншої

особи, та чи стягнення упущеної вигоди на користь позивача буде мати компенсаторний характер і виступати справедливою мірою відповідальності для відповідача. До аналогічних висновків дійшов Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у постанові від 16 липня 2024 року у справі № 903/759/23. Загальний характер вищезазначеного висновку дає підстави для його застосування і в цивільних правовідносинах [120].

Упущена вигода відрізняється від реальних збитків тим, що реальні збитки характеризуються зменшенням наявного майна потерпілого (проведені витрати, знищення і пошкодження майна), а у разі упущеної вигоди наявне майно не збільшилося, хоча і могло б збільшитися, якби не правопорушення. Повне відшкодування збитків припускає компенсацію двох елементів збитків: «реального збитку» і «упущеної вигоди». Тільки у такому розумінні складу збитків буде реалізований принцип повного відшкодування збитків. «Повнота» відшкодування включає і збитки, зазнані унаслідок інфляційних процесів, оскільки частина третя статті 623 ЦК України встановлює, що «суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни, існуючі в день винесення рішення» [61, с. 15].

В свою чергу, В.І. Новошицька наполягає на тому, що заподіяння збитків завжди виявляється у зменшенні майнових активів та / або немайнових активів управненої сторони [94, с. 128]. Вона пропонує задля надання суб'єктам можливості стягнути збитки в повному розмірі обчислення розміру завданих збитків визначати з урахуванням встановленого індексу інфляції [94, с. 203].

Ця позиція є цілком обґрунтованою, з якою ми погоджуємося та яка має застосовуватися у справах про стягнення збитків, завданих забезпеченням позову, оскільки такі збитки підлягають відшкодуванню саме відповідачем у грошовому виразі. Водночас, з огляду на інфляційні процеси, з часом грошові кошти можуть втрачати свою вартість, і саме відповідач повинен нести негативні наслідки цих процесів.

У цьому контексті дискусійним залишається питання про момент часу, з якого слід починати нараховувати інфляційні витрати на суму грошового зобов'язання відповідача.

Відповідне зобов'язання відповідача виникає (формується) після того, як суд остаточно завершив розгляд справи за первісним позовом не на користь позивача. Це судове рішення є відправною точкою, після якої може бути порушене питання про стягнення з особи збитків, завданих забезпеченням позову.

Оскільки відповідач може не знати про розмір збитків, завданих забезпеченням позову, або навіть про факт існування таких збитків, а строк виконання такого зобов'язання не визначений, логічно, що цей строк може бути встановлений відповідною вимогою особи, поданою в порядку частини другої статті 530 ЦК України. Після невиконання відповідачем зазначеного зобов'язання, позивач матиме право з моменту прострочення нараховувати інфляційні втрати на суму грошового зобов'язання. Такий підхід забезпечить поінформованість відповідача про наявність грошового зобов'язання та усвідомлення ним наслідків його невиконання.

Однак, позивач, усуваючи негативні наслідки забезпечення позову та витративши грошові кошти до пред'явлення вимоги відповідачу, фактично вже зазнав збитків у часі. Компенсація йому лише понесених витрат без урахування інфляційних втрат не відповідатиме принципам справедливості та розумності, тому що частина негативних наслідків у вигляді знецінення грошових коштів залишиться саме на позивачеві. У такому разі позивач отримує суму від відповідача, яка матиме меншу купівельну спроможність.

Л.В. Тарасенко зазначає, що різниця між сумою боргу, що сплачується з урахуванням встановленого індексу інфляції, та номінальною сумою боргу є відшкодуванням кредиторів збитків, заподіяних знеціненням національної валюти. Такі збитки за законодавством України мають абстрактний характер [201, с. 17].

Вважаємо, що інфляційні втрати є невід'ємною частиною збитків, яких зазнає позивач (відповідач за первісним позовом) у зв'язку із вжиттям заходів забезпечення позову щодо нього. Відшкодування цих збитків з урахуванням інфляційних втрат відповідачем дозволить відновити становище позивача та не є спробою незаконного

збагачення за рахунок відповідача, а виступає справедливою мірою відповідальності для останнього.

З огляду на те, що питання включення інфляційних втрат до складу збитків, які підлягають стягненню, належним чином не врегульовано, вважаємо за доцільне внести зміни до частини третьої статті 22 ЦК України та викласти її в такій редакції: «Збитки відшкодовуються у повному обсязі з урахуванням інфляційних втрат, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі».

На нашу думку, якщо суди будуть дотримуватися позиції, що всі збитки, яких зазнала особа у зв'язку із вжиттям щодо неї заходів забезпечення позову, мають бути відшкодовані відповідачем (позивачем за первісним позовом), це сприятиме зменшенню навантаження на судову систему. Такий підхід стимулюватиме сторони до досудового врегулювання спору через можливі фінансові витрати.

Крім того, якщо збитки полягають у тому, що через заходи забезпечення позову позивач (відповідач за первісним позовом) втратив певне майно, суд повинен стягнути з відповідача (позивача за первісним позовом) збитки з урахуванням ринкових цін на це майно, які існували на день пред'явлення позову.

Однак, з огляду на те, що розгляд справи про стягнення збитків у суді може зайняти значний час, ринкові ціни на відповідне майно можуть змінитися. У такому випадку задоволення вимоги про стягнення збитків не забезпечить позивачу реальної можливості придбати майно, аналогічне втраченому. За встановлення таких обставин суди повинні застосовувати спеціальну норму – частину третю статті 623 ЦК України, згідно з якою суд має право задовольнити вимогу про відшкодування збитків, враховуючи ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення [241].

Заслуговує на увагу висновок Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, викладений у постанові від 03 липня 2023 року у справі № 369/6092/20: «Розмір збитків у разі вилучення товару за рішенням суду визначається судом за правилами частини третьої статті 623 ЦК України: якщо вимога кредитора не була задоволена боржником добровільно, то збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували у місці, де зобов'язання має

бути виконане, на день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Водночас суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення, керуючись при цьому загальними принципами повного відшкодування збитків, справедливості, добросовісності та розумності» [116].

Причинно-наслідковий зв'язок між застосованими заходами забезпечення позову та збитками, яких зазнала особа у зв'язку з їх вжиттям, є обов'язковою підставою для виникнення права у цієї особи на компенсацію. Саме на позивача покладається обов'язок довести, що зазначений причинно-наслідковий зв'язок існує, тобто що застосовані заходи забезпечення позову стали причиною завданих збитків, і що всі збитки, заявлені до відшкодування, виникли внаслідок таких заходів.

У цьому контексті термін «обов'язок» не слід розуміти буквально, а слід розуміти його скоріше в значенні «тягар», адже відповідно до положень частини першої статті 81 ЦПК України, позивач зобов'язаний доводити обставини, якими він обґрунтовує позов, а відповідач – обставини, якими він обґрунтовує заперечення проти вимог, що пред'явлені до нього [239, с. 248].

О.М. Буханевич слушно зауважує, що причинний зв'язок – це філософська категорія, що відображає об'єктивно існуючі зв'язки в природі й суспільстві, в яких одні явища виступають причиною, а інші – наслідком таких причин [20, с. 86].

Водночас, В.Д. Примаєв вказує, що говорячи про причинно-наслідкову залежність, ми маємо на увазі не абстрактну «філософську категорію» і не самі по собі закономірності розвитку предметів та явищ об'єктивної дійсності, а істотну властивість об'єктивної сторони поведінки правопорушника, виявлення якої дозволяє визначити параметри завданих потерпілій стороні матеріальних та немайнових втрат [153, с. 274]. Завдяки наголосу на існуванні причинно-наслідкового зв'язку між її протиправним вчинком і завданою шкодою вирішується питання про справедливість (у суб'єктивному й кількісному вимірах останньої) майнового стягнення, що покладається на зобов'язану особу [153, с. 270].

Таким чином, для виникнення у позивача права на компенсацію збитків, завданих заходами забезпечення позову, має існувати причинно-наслідковий зв'язок

між застосованими заходами та відповідними збитками. Доведення позивачем того, що саме заходи забезпечення позову спричинили заподіяння йому збитків, є обов'язковою умовою для задоволення судом його позовних вимог. Суд може відмовити у задоволенні позову, якщо позивач не доведе цей причинно-наслідковий зв'язок або якщо цей зв'язок не буде встановлено щодо певної частини збитків. У цій категорії спорів причинно-наслідковий зв'язок дозволяє визначити реальний розмір втрат, яких зазнала особа, що є необхідним для ухвалення справедливого та обґрунтованого рішення.

За загальним правилом, позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, а до юридичної особи – в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (статті 27 ЦПК України) [244].

Разом з тим, частина чотирнадцята статті 28 ЦПК України визначає, що позови про відшкодування збитків, спричинених заходами забезпечення позову, можуть пред'являтися також за місцем застосування заходів забезпечення позову (до суду, який застосував відповідні заходи) [244].

Отже, у даній категорії спорів позивач має право обрати, до якого суду звертатися з позовом: або до суду, який розглядав первісний позов, або до суду за місцезнаходженням відповідача.

Особливістю справ про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, є їхній зв'язок із первісною справою, в межах якої було ухвалено рішення про застосування заходів забезпечення позову, що спричинили відповідні збитки. Похідний характер таких справ обумовлює спрощену процедуру доказування порівняно зі справами про відшкодування збитків, а також обов'язкове врахування судом обставин, які вже були встановлені при розгляді первісного спору (преюдиція).

Окремої уваги заслуговує питання забезпечення позову в межах справи про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. Якщо в первісній справі судом було вжито заходів зустрічного забезпечення, і позивач подає позов протягом двадцяти днів з моменту набрання законної сили судового рішення, зазначеного у

частині першій статті 159 ЦПК України, відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення позову, здійснюється в першу чергу за рахунок коштів зустрічного забезпечення. Таким чином, судові рішення, яким вирішено питання про застосування зустрічного забезпечення, фактично стає забезпеченням позову в цій справі.

На наш погляд, вказаний двадцятиденний строк є очевидно недостатнім.

По-перше, позивачу (відповідачу за первісним позовом), після набрання законної сили рішенням, яким завершено розгляд справи не на користь відповідача (позивача за первісним позовом), для того щоб зустрічне забезпечення було збережене в похідній справі та фактично стало забезпеченням позову, необхідно протягом двадцяти днів розрахувати збитки, завдані забезпеченням позову (які можуть включати упущену вигоду), зібрати документи, що підтверджують факт понесених збитків та причинно-наслідковий зв'язок між застосованими заходами і відповідними збитками, скласти позовну заяву та подати її до суду.

Варто зазначити, що процесуальний закон встановлює тридцятиденний строк для підготовки апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції. При цьому підготовка скарги не вимагає опрацювання додаткових документів, оскільки, як правило, всі вони вже були подані до суду першої інстанції. Апелянт працює переважно з обґрунтуванням рішення суду та його мотивами, домагаючись ухвалення рішення судом апеляційної інстанції на свою користь. Обсяг правової роботи в такому випадку є значно меншим, ніж при підготовці позову, коли сторона не знає суті заперечень процесуального опонента, не має всіх матеріалів справи та не розуміє позиції суду.

По-друге, встановлення такого короткого строку фактично позбавляє позивача можливості ініціювати та належним чином провести досудове врегулювання спору. Очевидно, що позивач, обираючи між досудовим врегулюванням спору з ризиком не вкластися в двадцятиденний строк і втратити зустрічне забезпечення та терміновим поданням позову до суду з метою збереження зустрічного забезпечення, обере саме судовий порядок вирішення спору. У такому разі відповідач буде позбавлений потенційної можливості виконати своє зобов'язання без судового провадження. Крім

того, інформація про нього з'явиться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, що може негативно вплинути на його ділову репутацію, а також на нього можуть бути покладені судові витрати.

Водночас, якщо відповідач виконає зобов'язання після відкриття провадження у справі про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, оскільки лише з отриманням позову дізнався про своє зобов'язання та його розмір, і суд у подальшому закриє провадження через відсутність предмета спору, то позивач не зможе компенсувати судові витрати за рахунок відповідача.

По-третє, відповідно до частини першої статті 273 ЦПК України рішення суду першої інстанції набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано [244].

Як встановлено частиною першою статті 354 ЦПК України, апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення [244].

При цьому процесуальний закон передбачає, що строк на апеляційне оскарження рішення суду може бути поновлений, якщо рішення не було вручено учаснику справи у день його проголошення або складання, і апеляційна скарга подається протягом тридцяти днів з дня вручення йому повного тексту рішення суду. Крім того, зазначений строк може бути поновлений у разі пропуску з інших поважних причин (частини перша та друга статі 354 ЦПК України) [244].

Суд апеляційної інстанції в ухвалі про відкриття провадження зупиняє дію оскаржуваного рішення, якщо апеляційна скарга була подана із пропуском строку на апеляційне оскарження, за умови, що суд поновив цей строк.

Розглянемо ситуацію, коли суд першої інстанції ухвалює рішення про відмову в задоволенні позову та скасовує цим рішенням вжиті заходи забезпечення позову. Відповідач (за первісним позовом), після завершення строку на апеляційне оскарження, розуміючи, що рішення суду першої інстанції набрало законної сили і він має двадцятиденний строк для подання позову з метою збереження дії зустрічного забезпечення, подає позов про відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, до суду. У зв'язку з цим суд відкриває провадження у справі за цим позовом. Тим часом позивач (за первісним позовом) подає апеляційну скаргу з пропуском

строку, в якій порушує питання про поновлення строку на апеляційне оскарження. Суд апеляційної інстанції поновлює цей строк, відкриває апеляційне провадження та зупиняє дію оскаржуваного рішення. Таким чином, заходи забезпечення позову, скасовані судом першої інстанції, продовжують діяти.

У цій ситуації суд, який розглядатиме справу про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, встановивши факт, що розгляд справи за первісним позовом ще не завершено, повинен відмовити у задоволенні позову, оскільки відсутня обов'язкова сукупність юридичних фактів та умов для задоволення такого позову.

Звісно, в описаній ситуації позивач (за похідним позовом) має право подати заяву про зупинення провадження у справі на підставі пункту 6 частини першої статті 251 ЦПК України, згідно з якою суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі [244].

Проте, суд може відмовити у задоволенні такої заяви, мотивуючи це тим, що у справі зібрано всі докази, які дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), що є предметом судового розгляду.

У разі відмови в задоволенні заяви про зупинення провадження, якщо суд апеляційної інстанції не завершить розгляд апеляційної скарги позивача (за первісним позовом) до моменту завершення розгляду справи за похідним позовом, суд відмовить позивачу (за похідним позовом) у задоволенні позову через відсутність порушеного права.

Вважаємо, що наведені аргументи підтверджують, що двадцятиденний строк для подання позову про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову після набрання законної сили судовим рішенням, зазначеним у частині першій статті 159 ЦПК України, є недостатнім. З огляду на це, необхідно збільшити цей строк до дев'яноста днів, за аналогією з частиною сьомою статті 158 ЦПК України, відповідно до якої у разі ухвалення судом рішення про задоволення позову заходи забезпечення продовжують діяти протягом дев'яноста днів з моменту набрання рішенням законної

сили [244]. Пропонуємо внести зміни до частини другої статті 159 ЦПК України та викласти її в наступній редакції: «У разі подання позову про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, протягом дев'яноста днів з моменту набрання законної сили судовим рішенням, зазначеним у частині першій цієї статті, відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення позову, здійснюється в першу чергу за рахунок коштів зустрічного забезпечення».

Слід відзначити, що зустрічне забезпечення може бути надане у вигляді банківської гарантії, поруки або іншого фінансового забезпечення на визначену судом суму від особи, фінансова спроможність якої підтверджується судом. У разі надання зустрічного забезпечення такого виду, важливо стежити, щоб строк дії такого забезпечення не завершився до остаточного вирішення справи про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову.

На нашу думку, суд не має повноважень втручатися в договірні відносини, зокрема між банком та відповідачем, і не може примусити банк продовжити дію гарантії на час розгляду справи про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. Втім, за відповідною заявою позивача, суд має можливість реагувати на завершення строку дії банківської гарантії шляхом накладення арешту на майно відповідача в межах суми цієї гарантії [68, с. 434-435]

Підсумовуючи викладене, можна дійти наступних висновків.

Відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, є ефективним процесуальним засобом захисту прав та законних інтересів осіб, стосовно яких були вжиті заходи забезпечення позову. Збитки у цьому контексті виступають матеріальним виразом завданої шкоди особі (відповідачу за первісним позовом) та включають як реальні втрати, що виникли внаслідок знищення або пошкодження майна чи витрат, здійснених для відновлення порушеного права, так і упущену вигоду – доходи, які особа могла б реально отримати за звичайних обставин, якби її право та законні інтереси не були порушені.

Для запобігання необґрунтованому звуженню права на відшкодування збитків учасників цивільного судочинства порівняно з учасниками господарського судочинства, необхідно внести зміни до ЦПК України. Зокрема, слід замінити

словосполучення «відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення позову» на «відшкодування шкоди, завданої заходами забезпечення позову». Це сприятиме належному захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких застосовуються заходи забезпечення позову у цивільному судочинстві.

Щодо умов виникнення у особи права на відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, необхідна сукупність таких юридичних фактів та обставин: 1) вжиття судом заходів забезпечення позову на підставі поданої заяви; 2) завершення розгляду справи не на користь особи, яка ініціювала заходи забезпечення позову (закриття провадження у справі, залишення позовної заяви без розгляду, повна або часткова відмова у задоволенні позову); 3) наявність збитків у особи, щодо якої було застосовано заходи забезпечення позову; 4) встановлений причинно-наслідковий зв'язок між застосованими заходами забезпечення позову та завданими збитками.

Перед зверненням до суду з позовом про стягнення з відповідача збитків, завданих забезпеченням позову, позивач повинен чітко визначити розмір цих збитків. До складу таких збитків входять: 1) втрати, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна; 2) витрати, зроблені для відновлення порушеного права; 3) упущена вигода, яку позивач міг би реально одержати за звичайних обставин.

Інфляційні втрати є невід'ємною частиною збитків, що зазнає позивач у зв'язку із заходами забезпечення позову. Для належного врегулювання цього питання пропонується внести зміни до частини третьої статті 22 ЦК України, передбачивши, що «Збитки відшкодовуються у повному обсязі з урахуванням інфляційних втрат, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі».

Справи про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, мають тісний зв'язок із первісною справою, у межах якої було застосовано відповідні заходи забезпечення позову. Це обумовлює спрощену процедуру доказування та обов'язкове врахування судом преюдиційних обставин, встановлених при розгляді первісного спору.

Для дотримання принципів верховенства права та рівності сторін пропонується внести зміни до частини другої статті 159 ЦПК України, виклавши її в редакції: «У

разі подання позову про відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, протягом дев'яноста днів з моменту набрання законної сили судовим рішенням, зазначеним у частині першій цієї статті, відшкодування збитків здійснюється в першу чергу за рахунок коштів зустрічного забезпечення».

Висновки до Розділу 3

У розділі 3 досліджено порядок та способи захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжито заходи забезпечення позову. Аналіз показав, що існує низка механізмів, які можуть бути використані для захисту таких осіб у процесі цивільного судочинства.

1. Скасування заходів забезпечення позову. Процесуальне законодавство передбачає можливість скасування заходів забезпечення позову як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників справи. Запропоновано внести зміни до частини першої статті 158 ЦПК України, щоб надати право на подання клопотання про скасування заходів забезпечення позову особам, щодо яких застосовано такі заходи, але які не є учасниками справи. Також рекомендовано внести зміни до частини третьої статті 53 ЦПК України, щоб суд міг залучати третіх осіб на будь-якій стадії судового провадження, якщо щодо них вживаються заходи забезпечення позову.

2. Зустрічне забезпечення. Зустрічне забезпечення визначено як процесуальний механізм, спрямований на захист прав відповідача або інших осіб від можливих збитків, спричинених забезпеченням позову. Пропонується внести зміни до частини першої статті 154 ЦПК України для розширення можливості застосування зустрічного забезпечення на користь не лише відповідача, але й інших осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути порушені. Також рекомендовано уніфікувати термінологію в ЦПК України, замінивши термін «клопотання» на «заява» в контексті зустрічного забезпечення, та встановити однаковий розмір судового збору для осіб, які подають заяви про забезпечення позову та зустрічне забезпечення.

3. Заміна одного виду забезпечення позову іншим. Процесуальне законодавство надає суду можливість, за клопотанням учасника справи, замінити один вид

забезпечення позову іншим, що сприяє забезпеченню балансу інтересів сторін та забезпечує гнучкість у захисті прав і законних інтересів учасників процесу. Пропонується вдосконалити юридичну конструкцію процесуального закону шляхом внесення змін до статей 153 та 156 ЦПК України, зокрема перенести положення про наслідки оскарження ухвали щодо заміни одного виду забезпечення позову іншим із статті, яка регулює питання розгляду заяви про забезпечення позову, до спеціальної статті, яка окремо визначає порядок заміни одного заходу забезпечення позову іншим. Зазначені зміни покращать якість процесуального закону та сприятимуть зрозумілості його норм для учасників процесу.

4. Оскарження ухвали про забезпечення позову. Оскарження ухвали про забезпечення позову є важливим механізмом захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких застосовано такі заходи. Забезпечення можливості апеляційного та касаційного перегляду таких ухвал сприяє дотриманню принципу верховенства права та забезпечує справедливість судового процесу. Пропонується внести зміни до глави 10 ЦПК України для впровадження спеціальних вимог до ухвали про забезпечення позову, що забезпечить єдину та передбачувану правозастосовну практику.

5. Відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. Відшкодування збитків визначено як ефективний процесуальний засіб захисту прав та законних інтересів осіб, стосовно яких були вжиті заходи забезпечення позову. Збитки у цьому контексті виступають матеріальним виразом завданої шкоди та включають реальні втрати, витрати для відновлення порушеного права та упущену вигоду. Для запобігання необґрунтованому звуженню права на відшкодування збитків пропонується внести зміни до ЦПК України, замінивши словосполучення «відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення позову» на «відшкодування шкоди, завданої заходами забезпечення позову». Також рекомендовано внести зміни до частини третьої статті 22 ЦК України, передбачивши, що «збитки відшкодовуються у повному обсязі з урахуванням інфляційних втрат, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі». Це забезпечить належне відшкодування збитків та відновлення майнового стану особі (відповідачу за первісним позовом).

6. Аналіз показав, що встановлений двадцятиденний строк для подання позову про відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, протягом якого зберігається зустрічне забезпечення, є недостатнім. Пропонується збільшити цей строк до дев'яноста днів за аналогією з частиною сьомою статті 158 ЦПК України, що забезпечить позивачу (відповідачу за первісним позовом) реальну можливість підготувати та подати такий позов, а також сприятиме досудовому врегулюванню спору.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що існує необхідність вдосконалення процесуального законодавства з метою забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжито заходи забезпечення позову. Реалізація запропонованих змін сприятиме підвищенню рівня справедливості та ефективності судового захисту, забезпечить процесуальну рівність сторін та відповідатиме принципам верховенства права.

Запропоновані зміни та рекомендації спрямовані на покращення механізмів захисту прав та законних інтересів осіб у цивільному судочинстві, зокрема: розширення кола осіб, які можуть ініціювати скасування або зміну заходів забезпечення позову; удосконалення інституту зустрічного забезпечення та його застосування; забезпечення можливості ефективного оскарження ухвал про забезпечення позову; встановлення чітких та справедливих правил відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, з урахуванням інфляційних процесів; збільшення строків для подання позовів про відшкодування збитків, що сприятиме досудовому врегулюванню спорів та зменшенню навантаження на судову систему.

Впровадження цих змін позитивно вплине на судову практику та забезпечить більш ефективний захист прав та інтересів усіх учасників цивільного процесу.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні забезпечення позову в цивільному судочинстві України. Окрему увагу приділено порядку та способам захисту прав та законних інтересів осіб, щодо яких вжито заходи забезпечення позову в цивільному судочинстві України. На основі аналізу історичного розвитку інституту забезпечення позову, його правової природи, функцій та сучасного законодавчого регулювання сформульовано низку висновків та розроблено пропозиції, спрямовані на вдосконалення цивільного процесуального законодавства та практики його застосування.

1. Інститут забезпечення позову в Україні пройшов сім етапів розвитку, від виникнення ідей під впливом римського права до сучасних трансформацій у незалежній Україні. Це відображає залежність інституту від економічного, соціального та правового стану суспільства. Проведений аналіз дозволив встановити, що забезпечення позову є превентивним процесуальним засобом диспозитивного характеру, спрямованим на створення передумов для ефективного виконання судового рішення в майбутньому. Він має комплексну правову природу, поєднуючи історичний розвиток, сучасні правові підходи та практичне значення для захисту прав і свобод осіб.

2. Визначено основні функції забезпечення позову:

- забезпечувальна функція: створення умов для реального виконання майбутнього рішення суду;
- охоронна функція: захист матеріально-правових інтересів позивача та відповідача;
- мотиваційна функція: стимулювання добросовісної поведінки сторін та сприяння мирному врегулюванню спору;
- попереджувальна функція: запобігання діям, які можуть ускладнити виконання судового рішення;

- відновлювально-компенсаторна функція: можливість відшкодування збитків, завданих необґрунтованим забезпеченням позову;
- контрольна функція: забезпечення контролю суду за виконанням судового рішення;
- функція сприяння виконанню міжнародних зобов'язань держави: інтеграція України в міжнародну правову систему через виконання рішень іноземних судів та арбітражів.

3. Заходи забезпечення позову класифіковано за природою (майнові та немайнові), процесуальним статусом учасника, терміном дії, механізмом реалізації та характером правовідносин. Підставами для забезпечення позову є реальна загроза невиконання або ускладнення виконання майбутнього рішення суду. Суди повинні ретельно перевіряти наявність підстав для застосування забезпечувальних заходів та їх відповідність принципу пропорційності.

4. Виявлено проблеми з розглядом заяв про забезпечення позову у встановлений строк через відсутність механізму призначення іншого судді в разі неможливості розгляду суддею (хвороба, відрядження тощо). Пропонується внести зміни до статті 153 ЦПК України, передбачивши можливість призначення іншого судді у таких випадках.

5. Запропоновано внести зміни до частини першої статті 158 ЦПК України, надавши право на подання клопотання про скасування заходів забезпечення позову особам, щодо яких застосовано такі заходи, але які не є учасниками справи. Такі зміни забезпечать можливість захисту прав та законних інтересів осіб, які зазнали обмежень унаслідок забезпечувальних заходів.

6. Пропонується внести зміни до частини першої статті 154 ЦПК України, розширивши можливості застосування зустрічного забезпечення на користь не лише відповідача, але й інших осіб, чий права можуть бути порушені. Також рекомендовано уніфікувати термінологію, замінивши термін «клопотання» на «заява» в контексті зустрічного забезпечення, та встановити однаковий розмір судового збору для осіб, які подають заяви про забезпечення позову та зустрічне забезпечення.

7. Пропонується вдосконалити юридичну конструкцію процесуального закону шляхом внесення змін до статей 153 та 156 ЦПК України, перенісши положення про наслідки оскарження ухвали щодо заміни одного виду забезпечення позову іншим до спеціальної статті. Це покращить якість процесуального закону та сприятиме зрозумілості його норм для учасників процесу.

8. Пропонується внести зміни до глави 10 ЦПК України для впровадження спеціальних вимог до ухвали про забезпечення позову. Це забезпечить єдину та передбачувану правозастосовну практику, а також надасть чіткі підстави для апеляційного та касаційного оскарження ухвал про забезпечення позову.

9. Відшкодування збитків визначено як ефективний спосіб захисту прав осіб, стосовно яких були вжиті заходи забезпечення позову. З метою запобігання необґрунтованому звуженню права на відшкодування збитків пропонується внести зміни до ЦПК України, замінивши словосполучення «відшкодування збитків, завданих заходами забезпечення позову» на «відшкодування шкоди, завданої заходами забезпечення позову». Також рекомендовано внести зміни до частини третьої статті 22 ЦК України, передбачивши, що «збитки відшкодовуються у повному обсязі з урахуванням інфляційних втрат, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі».

10. З'ясовано, що двадцятиденний строк для подання позову про відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, протягом якого зберігається зустрічне забезпечення, є недостатнім. Пропонується збільшити цей строк до дев'яноста днів за аналогією з частиною сьомою статті 158 ЦПК України, що забезпечить позивачу (відповідачу за первісним позовом) реальну можливість підготувати та подати такий позов, а також сприятиме досудовому врегулюванню спору.

11. Результати дослідження спрямовані на розв'язання наукових проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективного захисту прав та законних інтересів осіб у цивільному судочинстві України. Запропоновані зміни до процесуального законодавства сприятимуть удосконаленню механізмів забезпечення позову, підвищенню ефективності судового захисту та дотриманню принципів верховенства права та процесуальної рівності сторін.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх застосування в законотворчій діяльності при вдосконаленні цивільного процесуального законодавства, а також у судовій практиці для забезпечення належного захисту прав учасників цивільного процесу.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на:

- аналіз впровадження електронного судочинства та його впливу на процедури забезпечення позову;
- дослідження міжнародного досвіду застосування забезпечувальних заходів та можливості його адаптації в Україні;
- розробку механізмів запобігання зловживанням процесуальними правами при застосуванні забезпечення позову;
- вивчення взаємодії інституту забезпечення позову з іншими процесуальними інститутами, зокрема з медіацією та альтернативними способами вирішення спорів.

Інститут забезпечення позову є невід'ємним елементом цивільного процесуального права, який відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного захисту прав та законних інтересів осіб. Проведене дослідження дозволило виявити недоліки чинного законодавства та запропонувати конкретні шляхи його вдосконалення. Реалізація запропонованих змін сприятиме підвищенню ефективності судового захисту, забезпечить процесуальну рівність сторін та відповідатиме принципам верховенства права.

Запропоновані в дисертації положення та рекомендації можуть бути використані в науково-дослідній діяльності, при розробці навчальних програм з цивільного процесуального права, а також у практичній діяльності суддів, адвокатів та інших учасників справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамова О.С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19–24.
2. Алексєєва Н.С. Деякі аспекти зловживання правом на забезпечення позову у цивільному процесі. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 р.) / уклад.: І.В. Андронов, Н.В. Волкова, Р.Ф. Гонгало ; НУ «ОЮА», каф. цивільного процесу. Одеса : Фенікс, 2015. С. 69–72.
3. Алексєєва Н.С. Зустрічне забезпечення як засіб захисту інтересів відповідача в цивільному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 42–46.
4. Алексєєва Н.С. Порядок забезпечення позову у цивільному судочинстві. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. № 16, т. 2. С. 22–25.
5. Алімов К.О. Хронологія розвитку цивільного процесу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 40–43.
6. Антонюк О.І. Захист права власності у разі його обмеження з метою забезпечення позову. Тези доповідей учасників науково-практичної конференції / МВС України, Харківський національний університет внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 372–376.
7. Бааджи Н.П. Підстави та умови виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 184–190.
8. Балюк М.І., Луспеник Д.Д. Практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції. Харків, 2008. 708 с.
9. Безлюдько І.О., Бичкова С.С., Бобрик В.І. та ін. Цивільне процесуальне право України : навчальний посібник / за заг. ред. С.С. Бичкової. Київ : Атіка, 2006. 384 с.

10. Беліченко О.В. Українська правова думка про юридичний процес (XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.) : дис. ... д-ра філос. Львів, 2021. 243 с.
11. Бігун В.С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя). *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 9–13.
12. Бобрик В.І. Диференціація цивільного судочинства: методологія, стан і перспективи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 636 с.
13. Бойко В.Б., Котвяковський Ю.О. До питання про сутність принципу верховенства права у цивільному судочинстві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 70–76.
14. Бойчук А. Забезпечення заходів в господарському процесі. *Юридична газета*. 09.10.2018. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo/zabezpechennya-zahodiv-v-gospodarskomu-procesi.html> (дата звернення: 12.10.2023).
15. Бортнік О.Г., Зайцев О.Л., Кройтор В.А., Садикова Я.М., Сапейко Л.В., Степаненко Т.В. Цивільний процес : навчальний посібник / за заг. ред. В.А. Кройтора. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.
16. Буга Г. Історичний розвиток інституту забезпечення позову. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 4. С. 107–111.
17. Буга Г.С. Забезпечення позову в цивільному процесуальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. 21 с.
18. Буга Г.С. Забезпечення позову в цивільному процесуальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2012. 198 с.
19. Бурдін В.М. Проблеми кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення, яким особу позбавлено права керувати транспортним засобом за вчинення адміністративного правопорушення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 281–286. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/06/APP-02_2023_PRINT.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
20. Буханевич О.М. Університетські наукові записки. 2019. Т. 18, № 3 (71). С. 80–90.

21. Верба-Сидор О.Б. Правосуб'єктність суду у виконавчому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
22. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо недоторканності вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 80, 105, 126, 149 Конституції України) від 10 липня 2012 року № 1-в/2012. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 4. С. 34–42.
23. Гаврік Р.О. Законна сила судових рішень у цивільних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 20 с.
24. Головка К. Спірні питання порядку розгляду заяв про забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 24–31.
25. Господарське процесуальне право : підручник / О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, Т.В. Степанова та ін. ; за ред. О.П. Подцерковного, М.Ю. Картузова. Харків : Одиссей, 2012. 400 с.
26. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
27. Грабар Н.М. Окремі аспекти інституту забезпечення позову у цивільному процесі. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І.В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 336–348.
28. Гражданский процессуальный кодекс Украинской ССР : официальный текст с изменениями и дополнениями на 11 января 1982 г. Киев : Издательство политической литературы Украины, 1983. 199 с.
29. Грибенко О.М. Формування структури виконавчої влади за Української Центральної Ради. Історичний аспект. Сіверщина в історії України. 2016. Вип. 9. С. 450–453.

30. Гримич М. Литовський Статут і звичаєве право (про співвідношення кодифікованого права і звичаєво-правової традиції). *Етнічна історія народів Європи*. 2001. Вип. 10. С. 4–9.
31. Гринюк В.О. Суд радянської доби. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2(6). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12hvosrd.pdf> (дата звернення: 16.05.2023).
32. Гусаров К.В. Повноваження суду касаційної інстанції у цивільному судочинстві. *Право і безпека*. 2006. Т. 5. № 5. С. 54–63.
33. Гусаров К.В. Функції правосуддя в цивільному процесі. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2006. № 3(26). С. 81–83.
34. Діденко Л.В. Особливості змісту цивільних процесуальних правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 49–51.
35. Дядюк Є., Гутник І. Диджиталізація цивільного судочинства. *Юрист & Закон*. 2023. № 29. URL: https://uz.ligazakon.ua/magazine_article/EA016842 (дата звернення: 12.10.2023).
36. Єрмолаєв В.М. Правда Руська Ярослава Мудрого: до витоків і традицій вітчизняного законодавства. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 3–10.
37. Єсіпова Л.О. Способи забезпечення зобов'язань у римському приватному праві (до Інституцій Юстиніана). *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 38. С. 156–159.
38. Захарова О., Грабовська О. Проблеми забезпечення позову у цивільному процесі. *Вісник Національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 88. С. 14–16.
39. Заходи забезпечення кримінального провадження : навчальний посібник / О.В. Авраменко, Р.І. Благута, А.Я. Хитра. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
40. Заяць Н. Сутнісна характеристика правових засобів у механізмі правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 202–205.
41. Інструкція з організації примусового виконання рішень : наказ Міністерства юстиції України від 02 квітня 2012 р. № 512/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12> (дата звернення: 12.10.2023).

42. Канарик Ю.С., Сахно Б.С. Заходи забезпечення позову в господарському процесі в порівнянні з процесом цивільним. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 879-883.
43. Картузов М.Ю. Запобіжні заходи в господарському процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Одеса, 2010. 21 с.
44. Картузов М.Ю. Попереджувальні заходи в господарському процесі: досвід України та зарубіжних країн : монографія. Одеса : Фенікс, 2014. 248 с.
45. Класифікація юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки / А.О. Дутко. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 810. С. 75–80.
46. Коваленко А.А. Доктринальні погляди на розуміння функцій права. *Право і суспільство*. 2019. № 1. С. 86–91.
47. Ковалишин О.Р. Особливості цивільного процесу за Статутом цивільного судочинства 1864 року. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : збірник наукових статей. 2017. Вип. 45. С. 166–175.
48. Ковальський В.С. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 58–62.
49. Козуб І.Г., Боднарук М.І. Основи римського цивільного права : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2020. 488 с.
50. Колосова О.О. Забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Право і суспільство*. 2015. № 6, ч. 2. С. 61–64.
51. Комаров В.В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України. Харків : Право, 2012. 624 с.
52. Комаров В.В. Цивільний процес у глобальному контексті. *Право України*. 2011. № 10. С. 22–44.
53. Конвенція ООН про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень, підписана у Нью-Йорку 10 червня 1958 р.

URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf (дата звернення: 26.12.2023).

54. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 02 липня 2019 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#Text (дата звернення: 10.12.2023).

55. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 05.10.2023).

56. Котвяковський Ю.О., Кулібаба О.О. Окремі аспекти зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 6(12). С. 353–362.

57. Коханська М. Принципи цивільного судочинства, які забезпечують своєчасність судового захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 14–18.

58. Коцюруба А. Особливості цивільного процесуального правового статусу відповідача. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 16–21.

59. Коцюруба А.І. Захист прав відповідача в цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2021. 21 с.

60. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.10.2023).

61. Крисань Т.Є. Збитки як категорія цивільного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.Є. Крисань ; кер. роботи Є.О. Харитонов ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 21 с.

62. Кулібаба О.О. Деякі помилки юридичної техніки в Цивільному процесуальному кодексі України. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 13-17 листопада 2023 р.). Суми, 2023. С. 444.

63. Кулібаба О.О. Зустрічне забезпечення в цивільному судочинстві України: проблеми та шляхи вдосконалення. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 20 листопада 2024 р.). Суми, 2024. С. 514.

64. Кулібаба О.О. Окремі аспекти щодо скасування заходів забезпечення позову у цивільному судочинстві. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 14-18 листопада 2022 р.). Суми, 2022. С. 385.

65. Кулібаба О.О. Окремі питання апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову у застосуванні зустрічного забезпечення. Збірн. матер. наук. – практ. конф. викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету, секція «Юридична наука» (м. Суми, 14 травня 2024 р.). Суми, 2024. С. 666.

66. Кулібаба О.О. Поняття та правова природа забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Приватне та публічне право*. 2023. № 3. С. 9–13.

67. Кулібаба О.О. Правове регулювання відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. Проблеми юридичної науки очима молодих науковців : збірн. матер. XVIII Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 17 жовтня 2024 р.). Київ, 2024. С. 321–323.

68. Кулібаба О.О. Процесуальні аспекти відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 430–435.

69. Лабань О.О. Захист прав та інтересів відповідача під час забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 3, т. 2. С. 84–89.

70. Лабань О.О. Захист прав та інтересів відповідача у цивільному процесі : дис. ... д-ра філос. Хмельницький, 2020. 213 с.

71. Лаговський В.М. Правосуддя як основна функція судів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 29, ч. 2, т. 3. С. 18–21.

72. Лазько Г.З. Деякі питання забезпечення позову у спрах, що виникають із страхових правовідносин. *Наше право*. 2015. № 5. С. 131–135.
73. Лев М.О. До питання розуміння визнання іноземного судового рішення в міжнародному приватному праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 378–381.
74. Лемак В. Окрема думка (частково збіжна) судді Конституційного Суду України Василя Лемака стосовно Рішення Конституційного Суду України... Вісник Конституційного Суду України. 2023. № 1–2. С. 51–61.
75. Литвиненко Т.М. Структура Статуту Великого князівства Литовського 1588 року. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 74–77.
76. Луспеник Д.Д. Засоби запобігання зловживанням процесуальними правами у цивільному судочинстві. Онлайн практикум (Київ, 12 березня 2021 р.). URL:
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_2021_03_15.pdf (дата звернення: 10.05.2024).
77. Луспеник Д.Д. Зустрічне забезпечення – новела цивільного процесу. *Судово-юридична газета*. 2017. № 12. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/107640-zustrichne-zabezpechennya-novela-tsivilnogo-protsesu> (дата звернення: 05.10.2023).
78. Луспеник Д.Д. Практика розгляду судами заяв про забезпечення позовів при вирішенні спорів у цивільному судочинстві: спірні питання. *Юридичний журнал*. 2007. № 10. С. 104–114. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2786> (дата звернення: 05.10.2023).
79. Майданик Л. Функції авторського права: поняття та зміст. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 14–18.
80. Майка М.Б. Виконання ухвал суду у цивільному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2019. 233 с.
81. Майка М.Б. Доктринальна характеристика правовідносин на стадії виконання ухвал суду в цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 27–31.

82. Манько Д.Г. Технології та алгоритми юридичної діяльності : дис. ... д-ра права : 12.00.01. Одеса, 2020. 460 с.
83. Марцинкевич С.А. Відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову в адміністративному судочинстві: підстави, порядок, напрями вдосконалення. *Право і суспільство*. 2020. № 2(2). С. 190–196.
84. Марцинкевич С.А. Правові засади забезпечення позову в адміністративному судочинстві : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Київ, 2021. 239 с.
85. Мелех Л. Законна сила ухвал суду у цивільному та господарському процесі України як умова виконання судового акта. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 8(14). С. 502–515.
86. Микуляк П.П. Самоконтроль суду першої інстанції в цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Івано-Франківськ, 2020. 223 с.
87. Митрофанов І.І., Гайкова Т.В. «Шкода» та «збитки»: співвідношення понять. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2012. № 3. С. 196–200.
88. Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил, що стосуються арешту морських суден від 10 травня 1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g89#Text (дата звернення: 05.10.2023).
89. Мурзенко М.В. Проблемні питання застосування зустрічного забезпечення при розгляді заяв про арешт морського судна на забезпечення позову в порядку цивільного судочинства. *Правова держава*. 2019. № 36. С. 67–74.
90. Мурзенко М.В. Проблемні питання звільнення морського судна з-під арешту у разі зміни або скасування заходів забезпечення позову в порядку цивільного судочинства. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Правознавство. 2019. Т. 24, вип. 2. С. 117–125.
91. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України (станом на 1 жовтня 2010 р.) / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. 2-ге вид. Харків : Фактор, 2010. 786 с.
92. Нестерцова-Собакарь О. Статут цивільного судочинства 1864 року: історія прийняття, основні положення та його вплив на українські губернії. *Науковий*

вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 4. С. 95–100.

93. Нікітін А.А. Завдання, функції та принципи діяльності Національної поліції України у протидії загрозам національній безпеці. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 4. С. 60–64.

94. Новошицька В.І. Відшкодування збитків у сфері господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Донецький національний університет ім. Василя Стуса. Вінниця, 2017. 288 с.

95. Одосій О.Ю. Забезпечувальні заходи в цивілістичному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2018. 235 с.

96. Островська Л.А. Зустрічне забезпечення позову як обов'язковий елемент інституту забезпечувальних заходів в цивільному процесі. Новели Цивільного процесуального кодексу України : матеріали круглого столу (Одеса, 26 березня 2018 р.) / за заг. ред. Н.Ю. Голубєвої ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2018. С. 37–39.

97. Пашук А.Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. (1648–1782) : монографія. Львів : Видавництво Львівського університету, 1967. 180 с.

98. Пересунько Є.Г., Моїсеєнко Д.М. Види забезпечення позову: практика застосування. Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Дніпро, 2022 р.) / ДДУВС. Дніпро, 2022. С. 385–388.

99. Пиць А. Оскарження рішень, дій та бездіяльності виконавців при виконанні ухвал про забезпечення позову. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Право»*. 2024. № 5. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13367> (дата звернення: 01.06.2024).

100. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

101. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 березня 2019 р. у справі № 920/715/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013412> (дата звернення: 01.06.2024).

102. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 лютого 2020 р. у справі № 381/4019/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87640690> (дата звернення: 01.06.2024).

103. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14 квітня 2020 р. у справі № 925/1196/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89181204> (дата звернення: 03.01.2024).

104. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. у справі № 688/2479/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87857779> (дата звернення: 03.01.2024).

105. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 травня 2021 р. у справі № 914/1570/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97967349> (дата звернення: 10.06.2024).

106. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 листопада 2018 р. у справі № 462/6473/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78215464> (дата звернення: 03.01.2024).

107. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22 травня 2024 р. у справі № 227/2301/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119493878> (дата звернення: 10.06.2024).

108. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 квітня 2024 р. у справі № 754/5683/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118985224> (дата звернення: 10.06.2024).

109. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 24 листопада 2021 р. у справі № 910/11552/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101473368> (дата звернення: 10.06.2024).

110. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 р. у справі № 13/51-04. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482782> (дата звернення: 10.06.2024).

111. Постанова Верховного Суду від 01 червня 2022 р. у справі № 380/4273/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104593158> (дата звернення: 15.11.2023).
112. Постанова Верховного Суду від 14 червня 2021 р. у справі № 308/8567/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97656944> (дата звернення: 10.06.2024).
113. Постанова Верховного Суду від 25 березня 2019 р. у справі № 1810з/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80685067> (дата звернення: 15.11.2023).
114. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 серпня 2020 р. у справі № 520/9674/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90905953> (дата звернення: 10.06.2024).
115. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 вересня 2021 р. у справі № 638/3792/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861085> (дата звернення: 15.11.2023).
116. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 03 липня 2023 р. у справі № 369/6092/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112058227> (дата звернення: 10.06.2024).
117. Постанова Верховного Суду у справі № 367/3628/21 від 14 лютого 2022 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103371722> (дата звернення: 10.06.2024).
118. Постанова Верховного Суду України від 21 травня 2014 р. у справі № 6-45цс14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107938351> (дата звернення: 10.06.2024).
119. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 11 грудня 2023 р. у справі № 904/1934/23.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115653932> (дата звернення: 10.06.2024).
120. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16 липня 2024 р. у справі № 903/759/23.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120649598> (дата звернення: 01.08.2024).
121. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 17 квітня 2019 р. у справі № 308/3824/16-ц.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81425563> (дата звернення: 31.05.2024).

122. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02 листопада 2020 р. у справі № 621/676/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92662225> (дата звернення: 07.06.2024).

123. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2018 р. у справі № 471/283/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76103235> (дата звернення: 31.05.2024).

124. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08 травня 2019 р. у справі № 813/2125/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81617084> (дата звернення: 31.05.2024).

125. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 березня 2019 р. у справі № 755/1357/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80918747> (дата звернення: 31.05.2024).

126. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 вересня 2020 р. у справі № 753/22860/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270719> (дата звернення: 31.05.2024).

127. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 20 лютого 2020 р. у справі № 520/5745/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87826895> (дата звернення: 31.05.2024).

128. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 19 лютого 2021 р. у справі № 643/12369/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042338> (дата звернення: 31.05.2024).

129. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 квітня 2021 р. у справі № 686/3941/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96669073> (дата звернення: 31.05.2024).

130. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 серпня 2021 р. у справі № 638/8540/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881517> (дата звернення: 01.06.2024).

131. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 травня 2022 р. у справі № 570/2296/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104308918> (дата звернення: 01.06.2024).

132. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 липня 2022 р. у справі № 756/19087/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105233993> (дата звернення: 31.05.2024).

133. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 вересня 2023 р. у справі № 204/2321/22.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113701392> (дата звернення: 01.05.2024).

134. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 07 березня 2024 р. у справі № 466/4814/23.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117507935> (дата звернення: 31.05.2024).

135. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 серпня 2021 р. у справі № 760/18551/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98812696> (дата звернення: 10.05.2024).

136. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 13 вересня 2023 р. у справі № 2-177/2007.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113527108> (дата звернення: 31.05.2024).

137. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05 жовтня 2022 р. у справі № 204/6085/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106660029> (дата звернення: 31.05.2024).

138. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 19 грудня 2018 р. у справі № 331/5517/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78978319> (дата звернення: 31.05.2024).

139. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 квітня 2019 р. у справі № 753/2380/18-ц.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81288258> (дата звернення: 31.05.2024).

140. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 17 березня 2021 р. у справі № 439/1347/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95654290> (дата звернення: 31.05.2024).

141. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2020 р. у справі № 138/1390/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87732949> (дата звернення: 07.06.2024).

142. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 червня 2024 р. у справі № 707/2047/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120150675> (дата звернення: 01.08.2024).

143. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 15 листопада 2023 р. у справі № 522/3680/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115126798> (дата звернення: 01.05.2024).

144. Постанова Київського апеляційного суду від 08 квітня 2019 р. у справі № 753/22860/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81261905> (дата звернення: 01.05.2024).

145. Постанова Львівського апеляційного суду від 30 травня 2023 р. у справі № 466/4814/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115336461> (дата звернення: 01.05.2024).

146. Постанова Миколаївського апеляційного суду від 14 липня 2020 р. у справі № 489/2221/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90410126> (дата звернення: 10.06.2024).

147. Постанова Миколаївського апеляційного суду від 20 вересня 2019 р. у справі № 490/7259/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79970789> (дата звернення: 10.06.2024).

148. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 05 грудня 2022 р. у справі № 757/22558/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107994355> (дата звернення: 01.05.2024).

149. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 9 «Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va009700-06#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

150. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 р. № 10 «Про застосування законодавства про судові витрати у цивільних справах».

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010740-14#Text> (дата звернення: 03.01.2024).

151. Постанова Харківського апеляційного суду від 04 липня 2023 р. у справі № 638/2983/23. URL <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111993689> (дата звернення: 10.06.2024).

152. Постанова Херсонського апеляційного суду від 17 квітня 2019 р. у справі № 766/3371/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81322052> (дата звернення: 31.05.2024).

153. Примак В.Д. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 432 с.

154. Приходько О.І. Характеристика повноважень представника в адміністративному процесі. *Правова позиція*. 2019. № 4(25). С. 75–82.

155. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

156. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі) : Закон України від 29 червня 2023 р. № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

157. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників судової справи : Закон України від 19 жовтня 2023 р. № 3424-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3424-20> (дата звернення: 01.05.2024).

158. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 липня 2004 р. № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15> (дата звернення: 01.05.2024).

159. Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2011 р. № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016600-11#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

160. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

161. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2024).

162. Про затвердження Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015-п#Text> (дата звернення: 01.05.2024).

163. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 26.12.2023).

164. Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах : наказ Державної судової адміністрації України від 22 грудня 2018 р. № 628. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/628_18.pdf (дата звернення: 01.05.2024).

165. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 19 червня 2020 р. № 738-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#n3559> (дата звернення: 15.11.2023).

166. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021> (дата звернення: 15.11.2023).

167. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

168. Про судоустрій і статус судів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 05.10.2023).

169. Пучковська І.Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2018. 485 с.

170. Ратушна Б.П. Елементи цифровізації в цивільному судочинстві України. *Академічні візії*. 2024. Вип. 27. С. 1–5.

171. Рим Т. Інститут забезпечення позову: новели законодавства. *Право України*. 2017. № 9. С. 137–145.

172. Римське цивільне право : практикум / уклад.: І.М. Лубко, Н.О. Попова. Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2017. 492 с.

173. Рішення Великої Палати Конституційного Суду України від 04 грудня 2018 р. № 11-р/2018 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Вісник Конституційного Суду України. 2019. № 1. С. 79–95.

174. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Броньовський проти Польщі» (заява № 31443/96) від 22 червня 2004 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO1119> (дата звернення: 03.01.2024).

175. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Войтенко проти України» (заява № 18966/02) від 29 червня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_223#Text (дата звернення: 01.10.2023).

176. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Воловік проти України» (заява № 15123/03) від 06 грудня 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336#Text (дата звернення: 10.06.2024).

177. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Серявін та інші проти України» (заява № 4909/04) від 10 лютого 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text (дата звернення: 03.09.2023).

178. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Серков проти України» (заява № 39766/05) від 07 липня 2011 р.

URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_%201%20protokol/SERKOV.pdf (дата звернення: 01.10.2023).

179. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Трегубенко проти України» (заява № 61333/00) від 02 листопада 2004 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_355#Text (дата звернення: 01.10.2023).

180. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Щокін проти України» (заяви № 23759/03 та № 37943/06) від 14 жовтня 2010 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text (дата звернення: 01.10.2023).

181. Рішення Конституційного Суду України від 11 грудня 2007 р. № 11-рп/2007 у справі за конституційним зверненням громадянина Касьяненка Б.П. щодо офіційного тлумачення положень пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, частини другої статті 383 Кримінально-процесуального кодексу України (справа № 1-33/2007). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va11p710-07#Text> (дата звернення: 10.05.2024).

182. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 р. № 4-р/2019 у справі за конституційною скаргою Глуценка В.М. щодо відповідності Конституції України положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України. Вісник Конституційного Суду України. 2019. № 4. С. 103–115.

183. Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 р. № 3-р(П)/2023 (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Лазуренка І.О. щодо відповідності Конституції України приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України «Про виконавче провадження», абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Вісник Конституційного Суду України. 2023. № 1-2. С. 116–133.

184. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 р. № 10-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України положень частини першої статті 294, статті 326 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Вісник Конституційного Суду України. 2019. № 1. С. 66–79.

185. Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 р. № 11-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова О.Л. щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111⁻¹³ Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України. Вісник Конституційного Суду України. 2012. № 3. С. 53–60.

186. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). Вісник Конституційного Суду України. 2003. № 1. С. 24–30.

187. Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 р. № 16-рп/2009 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень частин сьомої, дев'ятої, пункту 2 частини шістнадцятої статті 236-8 Кримінально-процесуального кодексу України. Вісник Конституційного Суду України. 2009. № 5. С. 6–15.

188. Рішення Конституційного Суду України від 31 травня 2011 р. № 4-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної І.І. щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного процесуального кодексу України. Вісник Конституційного Суду України. 2011. № 6. С. 22–28.

189. Руда Т.В. Докази і доказування в цивільному процесі України і США: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2012. 24 с.

190. Рудюк В.С. Диджиталізація в сучасному судочинстві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2. С. 82–85.

191. Рум'янцев В.О. Судова система в Україні в період «української революції» 1917–1921 рр. *Проблеми законності*. 2009. № 100. С. 53–62.

192. Свінцицький А.В. Генеза законодавства щодо забезпечення участі осіб під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 545–547. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/144.pdf (дата звернення: 20.04.2023).

193. Свірін О. Перспективи запровадження принципу пропорційності у господарському та цивільному процесі України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С. 129–136.

194. Селівон А.М. Розвиток правового забезпечення витребування доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 292–298. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/71.pdf (дата звернення: 01.02.2024).

195. Сергєєв Ю.В. До питання про арешт суден для забезпечення морських вимог в Україні. *Lex Portus*. 2018. № 6. С. 9–20.

196. Слинько Д.В. Особливості розвитку процесуального права на українських землях у складі Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 37–42.

197. Словник української мови [Електронний ресурс]. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=КЛАСИФІКАЦІЯ> (дата звернення: 01.06.2024).

198. Стецюк Б.Р. Особливості регламентації цивільного судочинства за ЦПК УСРР 1924 року. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 23–30.

199. Сульженко Ю. Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів. *Право України*. 2005. № 12. С. 24–27.

200. Таранець К.О. Інститут забезпечення позову у цивільному процесі: практичні аспекти застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 496–500.

201. Тарасенко Л.В. Цивільно-правова відповідальність за порушення грошових зобов'язань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2006. 20 с.

202. Тertiшніков В.І. Цивільний процес України : навчально-практичний посібник. 4-те вид., доп. і перероб. Харків : Юрайт, 2012. 424 с.

203. Ткачук О.С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2016. 547 с.

204. Тур Т.О. Ефективність заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 432–435.

205. Тур Т.О. Організаційно-правові засоби забезпечення позову в адміністративному судочинстві України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 243 с.

206. Тур Т.О. Функції заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3(13). С. 35–40.

207. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 01.12.2023).

208. Уркевич В. Принцип пропорційності в новому господарському процесі. URL: https://uba.ua/documents/events/2017/20170928/VITALIY_URKEVYCH.pdf (дата звернення: 01.06.2024).

209. Ухвала Богодухівського районного суду Харківської області від 20 листопада 2020 р. у справі № 613/1005/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92992487> (дата звернення: 31.05.2024).

210. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 02 серпня 2024 р. у справі № 127/35617/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120796068> (дата звернення: 01.09.2024).

211. Ухвала Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області від 04 березня 2019 р. у справі № 263/3522/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80237212> (дата звернення: 07.06.2024).

212. Ухвала Жовтневого районного суду міста Харкова від 28 вересня 2023 р. у справі № 639/4978/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113784794> (дата звернення: 01.06.2024).

213. Ухвала Заводського районного суду міста Миколаєва від 06 серпня 2018 р. у справі № 487/5038/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75731098> (дата звернення: 31.05.2024).

214. Ухвала Заводського районного суду міста Миколаєва від 15 вересня 2020 р. у справі № 487/5201/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91614941> (дата звернення: 31.05.2024).

215. Ухвала Залізничного районного суду міста Львова від 02 серпня 2024 р. у справі № 462/6161/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120802622> (дата звернення: 31.05.2024).

216. Ухвала Запорізького районного суду Запорізької області від 04 квітня 2018 р. у справі № 317/2219/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73171537> (дата звернення: 31.05.2024).

217. Ухвала Зарічного районного суду міста Суми від 09 березня 2023 р. у справі № 591/7134/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109437370> (дата звернення: 31.05.2024).

218. Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 22 вересня 2023 р. у справі № 344/10208/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113648866> (дата звернення: 31.05.2024).

219. Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 22 січня 2020 р. у справі № 753/16461/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144834> (дата звернення: 31.05.2024).

220. Ухвала Київського районного суду міста Одеси від 23 квітня 2024 р. у справі № 947/10418/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118550223> (дата звернення: 31.05.2024).

221. Ухвала Красногвардійського районного суду міста Дніпропетровська від 09 квітня 2024 р. у справі № 932/8920/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118418351> (дата звернення: 31.05.2024).

222. Ухвала Ленінського районного суду міста Кіровограда від 22 травня 2017 р. у справі № 405/2616/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66750817> (дата звернення: 31.05.2024).

223. Ухвала Ленінського районного суду міста Харкова від 27 січня 2022 р. у справі № 642/326/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102810381> (дата звернення: 31.05.2024).

224. Ухвала Летичівського районного суду Хмельницької області від 11 грудня 2019 р. у справі № 678/1294/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86323684> (дата звернення: 05.01.2024).

225. Ухвала Лисянського районного суду Черкаської області від 12 серпня 2024 р. у справі № 700/603/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120975970> (дата звернення: 31.05.2024).

226. Ухвала Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 28 червня 2023 р. у справі № 396/407/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111854449> (дата звернення: 31.05.2024).

227. Ухвала Октябрського районного суду міста Полтави від 02 червня 2023 р. у справі № 554/4966/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111489701> (дата звернення: 31.05.2024).

228. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 23 вересня 2022 р. у справі № 758/18361/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106519700> (дата звернення: 31.05.2024).

229. Ухвала Полтавського районного суду Полтавської області від 01 лютого 2022 р. у справі № 545/3933/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102905961> (дата звернення: 31.05.2024).

230. Ухвала Приморського районного суду міста Одеси від 26 квітня 2024 р. у справі № 522/16296/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118639373> (дата звернення: 31.05.2024).

231. Ухвала Ренійського районного суду Одеської області від 17 квітня 2024 р. у справі № 510/677/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118438045> (дата звернення: 31.05.2024).

232. Ухвала Самарського районного суду міста Дніпропетровська від 21 січня 2020 р. у справі № 205/2575/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87149027> (дата звернення: 31.05.2024).

233. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 22 лютого 2019 р. у справі № 766/3371/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80059928> (дата звернення: 31.05.2024).

234. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 23 липня 2024 р. у справі № 766/11797/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120555917> (дата звернення: 15.08.2024).

235. Ухвала Чутівського районного суду Полтавської області від 04 грудня 2019 р. у справі № 550/757/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86118759> (дата звернення: 31.05.2024).

236. Ухвала Шевченківського районного суду міста Львова від 29 травня 2023 р. у справі № 466/4814/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111208065> (дата звернення: 31.05.2024).

237. Фрончко В. До питання про цифрову юриспруденцію. Актуальні проблеми правознавства. 2019. Вип. 2(18). С. 144–148.

238. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. С.Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2010. 1044 с.

239. Цивільне процесуальне право України : підручник : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. М.М. Ясинка. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ : Алерта, 2021. 330 с.

240. Цивільне процесуальне право України (Особлива частина) : підручник / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич ; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с.

241. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.06.2024).

242. Цивільний процес : навч. посіб. для підготовки студентів 3-го та 4-го курсів бакалаврату літо 2022 року / уклад.: К.В. Гусаров, М.В. Жушман, С.О. Кравцов та ін. ; за заг. ред. проф. К.В. Гусарова. Харків : [б. в.], 2022.

243. Цивільний процес України : підручник / за ред. В.О. Кучера. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 768 с.

244. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n7191> (дата звернення: 01.06.2024).

245. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. Вид. 4-те, перероб. та доп. Київ : Алерта, 2024. 928 с.

246. Цивільний процесуальний кодекс УРСР. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1949. 176 с.

247. Цувіна Т.А. Визнання та виконання рішень іноземних судів у цивільних справах у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 29–42.

248. Чорна А.М. До проблеми співвідношення понять «завдання» та «функції» Державної фіскальної служби України. *Право і безпека*. 2015. № 2(57). С. 75–80.

249. Шабанова С.О. Зустрічне забезпечення як новела цивільного процесу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2, т. 1. С. 110–115.

250. Шигаль Д.А. Особливості цивільного судочинства в мирових судах першої інстанції, створених за судовою реформою 1864 р. у Російській імперії. *Форум права*. 2008. № 2. С. 486–490.

251. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : академічний курс : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2005. 624 с.

252. Шутак І.Д. Юридична техніка : курс лекцій. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки ; Дрогобич : Коло, 2015. 228 с.

253. Шухатян Х.О. До питання захисту інтересів відповідача при реалізації заходів забезпечення позову у господарському процесі. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 135–139.

254. Ярошенко І.С. Актуальні питання римського цивільного процесу. *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11–12. С. 278–290.

255. Ятченко Є.О. Забезпечувальні заходи в господарському процесі України та у міжнародному комерційному арбітражі. *Судова апеляція*. 2016. № 3. С. 84–91.

256. Rosłoń D., Lukianchenko D., Zlenko S., Kulibaba O., Akimov O., Akimova L. European standards of the rights of the parties to the case in the application of civil action enforcement measures and their implementation in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. № 2, Special Issue XXXVII. P. 12–21.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Кулібаба О.О. Поняття та правова природа забезпечення позову в цивільному судочинстві. *Приватне та публічне право*. 2023. № 3. С. 9–13.

Котвяковський Ю.О., Кулібаба О.О. Окремі аспекти зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 6(12). С. 353-362 (здобувач обґрунтував, що зустрічне забезпечення, з огляду на його похідний характер від забезпечення позову, є його субінститутом. Автор запропонував розширити суб'єктний склад осіб у статті 154 ЦПК України, додавши осіб, чиї права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок застосування заходів забезпечення позову, а також встановити судовий збір за подання заяви (клопотання) про зустрічне забезпечення. Крім того, здобувач обґрунтував необхідність внесення змін до пункту 5 частини першої статті 353 ЦПК України з метою надання процесуальної можливості оскарження ухвали про відмову у застосуванні зустрічного забезпечення).

Кулібаба О.О. Процесуальні аспекти відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 430–435.

Rosłoń D., Lukianchenko D., Zlenko S., Kulibaba O., Akimov O., Akimova L. European standards of the rights of the parties to the case in the application of civil action enforcement measures and their implementation in Ukraine. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. № 2. Special Issue XXXVII. P. 12–21 (здобувач, на основі аналізу судової практики в цивільних справах, сформулював перелік умов, якими керуються судді під час винесення ухвал про забезпечення позову, а саме: обґрунтованість, пропорційність та адекватність. Також було деталізовано позицію щодо необхідності визначення заходів забезпечення позову, які відповідають вимогам ефективності).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

Кулібаба О.О. Окремі аспекти щодо скасування заходів забезпечення позову у цивільному судочинстві. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 14-18 листопада 2022 р.). Суми, 2022. С. 385.

Кулібаба О.О. Деякі помилки юридичної техніки в цивільному процесуальному кодексі України. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 13-17 листопада 2023 р.). Суми, 2023. С. 444.

Кулібаба О.О. Окремі питання апеляційного оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову у застосуванні зустрічного забезпечення. Збірн. матер. наук. – практ. конф. викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету, секція «Юридична наука» (м. Суми, 14 травня 2024 р.). Суми, 2024. С. 666.

Кулібаба О.О. Правове регулювання відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову. Проблеми юридичної науки очима молодих науковців : збірн. матер. XVIII Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 17 жовтня 2024 р.). Київ, 2024. С. 321 – 323.

Кулібаба О.О. Зустрічне забезпечення в цивільному судочинстві України: проблеми та шляхи вдосконалення. Збірн. матер. Всеукр. наук. конф. студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 20 листопада 2024 р.). Суми, 2024. С. 514.